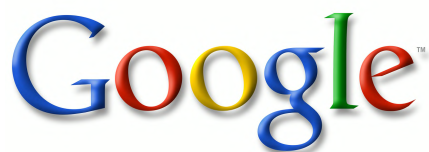
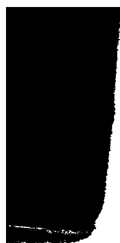
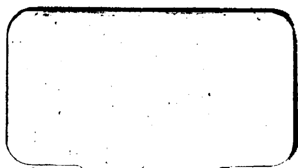

Google

INDTRYK FRA POLEN

AF

GEORG BRANDES

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KØBENHAVN

1. Poland - Social life, 19th cent. -
Polish literature - Hist. and crit., 19th cent.
[illegible] 1900 [illegible] 1950

Sl. D

INDTRYK FRA POLEN.

INDTRYK FRA POLEN

AF

GEORG BRANDES.

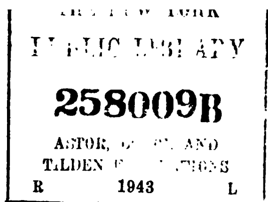

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1888.

Malgré tout.

Forord.

Denne Bog handler om et Folks Kamp for at bevare sin Nationalitet efter at dets Enhed som Stat med Vold er bleven opløst.

Saa fremmed og uvedkommende Polen som Æmne end maatte synes det danske Publikum, vil dette Æmne dog maaske paa Grund af Sprogkampen i Nordslesvig vække nogen Interesse. Mellem Polen og Danmark er der forsaavidt en vis Parallel som den danske Stat i det sidste Aarhundrede to Gange er bleven delt, første Gang i 1814, da Norge blev løsrevet, anden Gang i 1864 da Hertugdømmerne gik tabt.

Der er for alle truede Stater et og andet at lære af Polens Skjæbne.

Da de to første Afhandlinger i denne Bog fremstille Indtryk fra 1885 og 1886, ligger det Spørgsmaal nær fra Læserens Side, om der ikke er indtraadt nogen Forandring i de polske Forhold siden da.

Ved et tredje Besøg i Polen i Sommeren 1887 fandt Forfatteren Alt ved det Gamle. Det lidet Nye, der er hændt, har saa ubetydeligt det end er Interesse som Symptom paa det russiske Regimentes stigende Strenghed.

Ifjor Sommer gav Circus Salomonski Forestillinger i Warschau. En af Klownerne tillod sig ved den Lejlighed i sine Lazzi ud til Publikum at drive adskillig temmelig grov Spøg med Polakkerne og især med de polske Damer. Han sammenlignede Kvinderne i Polen med Svin og gav andre ligesaa aandrige og smagfulde Sammenligninger til Bedste. Saa hændte det, at et ubetydeligt Ugeblad *Zycie* (Livet) bragte en lille Artikel, hvori det opfordrede Publikum til at udeblive fra Cirkus for saaledes at tvinge Direktøren til at afskedige den forhadte Klown. Censuren lod uden Vanskelighed denne Artikel passere, og andre Blade aftrykte den. Direktøren lod det Rygte udsprede, at Klownen havde faaet sin Afsked, men da en Gruppe Studenter og andre unge Mennesker erfarede, at det ikke var sandt, kjøbte de Billetter for at foretage en Demonstration i Circus. Direktøren, som havde faaet Nys om Sagen, gjorde Anmeldelse til Politiet forud, og om Aftenen opstod der et formeligt Haandgemæng mellem Politibetjente og Gendarmer, der i Masse vare tilstede, paa den

ene Side og de unge Mennesker paa den anden, hvem man vilde forbyde at give deres Uvilje mod Klownen tilkjende. Flere bleve alvorligt saarede, en Mængde arresterede og adskillige af dem holdtes en Maanedstid i Fængsel.

Fjorten Dage derefter stod i den officielle russiske Tidende en Bekjendtgjørelse, undertegnet af General Gurko, i hvilken han dømte de forskjellige Aviser, der havde optaget Artiklen mod Klownen, til saa høje Bøder, at de tilsammen naaede en Sum af mere end tyve tusind Rubler. For flere af disse Blade, saaledes for «Livet», en stakkels lille fattig Avis, der skulde udrede 2500 Rubler, var en saadan Bøde simpelthen Døden. Det karakteristiske herved er, at Censuren intet havde fundet at indvende mod Artiklen, saa hvis der var en Skyldig, var det Censor alene. Dernæst havde General Gurko ingen lovlig Ret til at blande sig i Sagen, da den henhørte under Pressedepartementet, der er en Gren af det russiske Indenrigsministerium.

Følgen af denne Historie har været, at Censurpræsidenten Ryzow, en Mand med enkelte af russiske Embedsmænds kjendte Svagheder, men en Mand uden al Fanatisme, er bleven erstattet af en ny Censurpræsident, der har indført hidtil ukjendte Bestemmelser. Tidligere havde Bladenes Redaktioner Ret til at modtage de

fremmede Aviser uden Censur. Denne Ret er bleven ophævet, og man beholder nu ofte de udenlandske Blade to til tre Dage i Censuren, saa de ere værdiløse, naar de komme. Og selv til det rent Sproglige strækker den nye Censurpræsidents Omhu sig. Man siger paa Polsk *rossyjski* om Alt, hvad der er Russisk i Modsætning til det Ruthenske, som kaldes *russki*. Denne Forskjel er det ikke mere tilladt at gjøre. Ordet *rossyjski* slettes af Censuren overalt, hvor det findes i en Bog eller en Avis.

I den senere Tid er der gjennem de europæiske Blade gaaet en Meddelelse om, at Theatret i Warschau var bleven russificeret. Denne Efterretning er urigtig eller dog forhastet. Endnu er ingen Forandring indtraadt. Men man er i Warschau forberedt paa, at der for Fremtiden vil findes en fast russisk Skuespiltrup i Byen; Finansministeren har bestemt en betydelig Sum til Ombygning og Udvidning af Theatret i Warschau, og i velunderrettede Kredse antager man, at der for Fremtiden kun hver anden Aften vil blive spillet paa Polsk; hver anden paa Russisk. Det har sin store Betydning, fordi Theatret er det sidste offentlige Sted, hvor i russisk Polen det polske Sprog tør tales.

Hvad Navnenes Skrivemaade angaar, da er i Regelen den polske bevaret; kun hvor det

danske Trykkeri manglede de polske Skrifttegn, er den lempet efter Udtalen. Saaledes er n og m tilføjet i Navne som Swientochowski, Dombrowski. Med Hensyn til Navnenes Udtale bemærkes, at *c* udtales som *ts*, *ck* som *sk*, *sz* som *sch*, *cz* som *tsch*, *dz* som *dj*, *rz* omtrent som *j*, *ó* som *u*. Russerne udtale *h* som *g*, altsaa Hurko som Gurko, Hertzen som Gertzen. Tonen ligger i Polsk altid paa den næstsidste Stavelse.

Juli 1888.

G. B.

Indhold.

Polens romantiske Literatur i det nittende Aarhundrede.

Iagttagelser og Overvejelser.

I.

Første Indtryk.

(1885.)

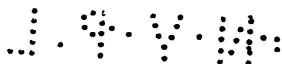
Toget gik Kl. 11 Formiddag den 3dje Februar fra Hans Makarts og Johann Strauss's By, og længe vedblev Wiener-Stemningerne og Minderne at summe i Hjærnen; lette Stemninger og lyse Minder — om vindende Imødekommen, flygtig Inderlighed, Gemyttets Varme, Øjeblikkets Ild; om formsmidige Journalisters og Exministres Taler, unge Digteres Improvisationer paa Vers, fine Kvinders Smil, smukke Soubretters Skæmt og Latter, literatur- og autograf-gale Damers Plagerier; om Theophilus Hansens pompøse Marmorhaller, Makart-Udstillingens henjaskede Pragt og i den hyggelige Stue ved Klaveret Valsenes Konges sjældne Foredrag af disse Danse, der vel er meget smaa Kunstværker, men dog ægte Kunst; og jeg indaandede endnu en Gang den Atmosfære af fredeligt Letsind, af glubsk

men godlidende Livslyst, af elskværdig Andenrangslykke, som fylder Ens Lunger i den store Hexekedel, der kaldes Wien.

Wien er *Tvangløshedens* Stad. Hvor har har man dér let til Ordet, til Farverne, til Musiken!

Have Berlins Beboere af Schillers *Anmuth und Würde* tilegnet sig Værdigheden, saa er Ynden bleven Wienernes Arvelod. Thi dette er en By for sig, som Alting klæder, fordi den har sund Sans nok til ikke at gjøre andet, end hvad der klæder den. Hvor minderig og malerisk er den ikke, hvor rig paa stærke Traditioner i Sammenligning med det regelret moderne Berlin! Og hvor smukt der er rundt omkring den, hvor karakterfuld Bøndernes Klædedragt her i Omegnen, som vi gjennemfare, den hvide og side Kappe, kantet med rødt, og hvor de forstaa at bære deres Klæder i Sammenligning med Maaden, hvorpaa den nordtyske Bonde bærer sin stive, grimme Dragt!

Østerrig er et rigt Land i forholdsvis stilfærdig Opløsningstilstand, hvori der findes mange Slags Mennesker, men ingen Østerrigere. Ja man bør vel undtage Kejserfamilien og et Par Antikviteter af det gamle *Forfatningsparti*. I Wien findes ellers kun Tyskere, som udenfor Wien kun Ungarere, Czecher . . . . . .

Toget suser af Sted. En lille polsk Tjener, der ledsager en Rejsende, gjør mig opmærksom paa en ung Russer, som nu og da taler Fransk til ham. «Han véd godt, at jeg forstaar Russisk, siger han, men taler dog Fransk til mig; saadan er de alle, de skammer sig i Grunden over at være Russere» — en højst naiv, men meget betegnende Ytring af polsk Nationalhad.

For at benytte Dagslyset, mens vi har det, læser jeg i *Nouvelle Revue* Sienkiewicz's «Bartek-Vainqueur» . . . . . .

I.

Toget holdt ved *Granica*, Grænsestationen. Passene skulde efterses og Bagagen undersøges. En blond, russisk Politisoldat i sin klædelige Dragt, lang graa Frakke, skyggeløs Uniformshue, Sabel ved Siden, traadte ind, udbad sig de Rejsendes Pas og fjærnede sig med dem.

Saa fik man Tilladelse og Ordre til at stige ud. Da en Rejsende mente, at man kunde lade Tæpper, Overtøj og lignende ligge i Vognen, da man dog om en Timestid skulde stige ind i den igjen, underrettede den lille Polak ham om hans Fejltagelse: «Alt maa tages ud med; blot en glemt Paraply vækker Mistanke, og ligger her en Frakke, bliver Foret undersøgt.»

Det første, man i min Rejsetaske fandt, var de to Numre af *Nouvelle Revue*, hvori jeg i Vognen havde læst.

«Hvad er det?» sagde den øverste af de uniformerede Toldembedsmænd paa Tysk.

«Hvad det er!» svarte jeg, «det er *Nouvelle Revue*.»

«Ja hvad er det?» — «Et fransk Tidsskrift.» — «Hvad staar deri?» — «Forstaar De Fransk?» spurgte jeg. — «Nej.» — «Er der nogen her, som forstaar Fransk?» — «Nej.» — «Der staar al Slags deri; det er to Numre; der er en halv Snes Artikler i hvert. Det er umuligt med et Par Ord at sige, hvad der staar deri.» — «Saa tage vi det; det bliver sendt til Censuren i Warschau.» — «Er dette Tidsskrift forbudt?» — «Alt er forbudt, hvad jeg ikke kjender, og jeg kjender ikke denne Bog.» — Han gav sig til at blade i Hæfterne, saa' for og bag i dem, syntes at søge efter Papirer imellem Siderne i de uopskaarne Ark. Indtrykket var det, som man faar af de gamle Litografier, der forestille en stor Abe, plyndrende den Vejfarendes Vadsæk og bladende i hans Bøger.

«Har De mere af den Slags?» — «Ja, min Kuffert er halvt fuld af Bøger.» — Man vilde til at aabne den, da jeg i det samme fra en af Toldbetjentene hørte Udbruddet: *Revolver!* som jeg forstod, da det er internationalt. Man havde fundet en Pistol i min Haandtaske. Den gik rundt mellem Herrerne og blev beskuet. — Om den var ladt? — Ja, med sex Kugler. — Om jeg vilde være saa god at tage Kuglerne ud? — Jeg afslog paa det bestemteste at ville være saa god. — «Saa maa vi.» Man tog da Kuglerne

ud og fandt senere paa Bunden af min Kuffert en lille Kugleæske, som blev lagt til Pistolen.

Saa begyndte den egentlige Randsagelse. Hver Bog, hver Brochure blev søgt frem og lagt til Side; hver Avis, selv de Aviser, der vare viklede om mine Sko, blev taget ud, glattet, lagt i Bunke. Man spurgte paa hvad Sprog Bøgerne var, og hvad der stod i dem. Da min Forklaring ikke blev fundet fyldestgjørende, tog man det altsammen fra mig mod at overrække mig en Kvittering for 15 Pund Literatur. Samtidig affordrede man mig tre Rubler for Oversendelsen af denne samme Literatur til Warschau. Jeg havde gjerne forsøgt Bestikkelse, hvis ikke Polakker tidligere havde sagt mig, at man fremfor alt maatte undgaa at prøve Bestikkelse paa urette Sted. Jeg kunde risikere, at man tog Forsøget som Bevis for slette Hensigter. Forgjæves fremhævede jeg, at jeg til mit Arbejde i Warschau behøvede de Bøger, man tog fra mig. Forgjæves gjorde jeg den Betragtning gældende, at man dog gjerne kunde overlade mig de *danske* Bøger og Aviser, da der med dem ikke lod sig gøre nogen Skade i Polen, hvor Ingen forstod Dansk. «I Censuren forstaar man alle Sprog,» var Svaret. — «Jeg sætter det er sandt, skjønt jeg har mine Tvivl; men Regjeringens Censor, som er russisk, kan jeg jo ikke forføre, og de

øvrige forstaa ikke Sproget, vel?» — «Det er sandt fra *Deres* Synspunkt,» lød Svaret, og man beholdt fra sit Synspunkt Bøgerne. Der laa et fransk Lexikon i Bunken, Sundbys og Baruels; jeg viste, at det var en Diktionær, at Ordene stod i Kolonner. Man lagde Hovederne i Blød og gav sig til at overveje. Endelig overrakte man mig efter modent Overlæg den første Del, Bogstaverne A—L, men lagde med alvorsfulde Miner Delen M—Ø tilbage blandt den Literatur, som Censuren skulde prøve.

«Naar og hvorledes kan jeg nu faa alt dette igjen?» — «Hvad Bøgerne angaar, saa ansøger De om dem hos Censuren, De har jo Deres Kvittering. For Pistolen faar De ingen Kvittering. Men De indgiver — paa et helt Ark Papir — en Ansøgning til Generalguvernøren om Tilladelse til at besidde den, saa giver han, hvis han vil, Toldkontoret i Warschau Befaling til at udlevere Dem den, naar De henvender Dem der» [1]).

---

[1]) Han gav under mit Ophold i Warschau trods Ansøgning ikke denne Befaling. Da en Ven af mig efter min Tilbagekomst til Kjøbenhavn paa mine Vegne henvendte sig i Generalguvernørens Kancelli med Anmodning om Udlevering eller Tilsendelse af hint i Udgydelsen af Menneskeblod uskyldige Vaaben, erholdt han følgende Svar: Han maatte 1) fra mig forskaffe sig en af det russiske Konsulat i Kjøben-

Saaledes fik man strax paa Grænsen Følelsen af, at man fra nu af befandt sig udenfor den egentlige europæiske Civilisations Enemærker.

Allerede i en saa ringe Sag som Toldopsynet sporedes de to Kjendemærker ved Hovedmassen af russiske Forsigtighedsregler: det Trykkende og det Inkonsekvente. Havde jeg kjendt Forbudet mod at have en Pistol i sin Taske, havde jeg blot behøvet at bære den i Lommen; thi Lommerne blive ikke undersøgte. Havde jeg vidst, det var forbudt at have fremmede Bøger hos sig, saa havde jeg blot behøvet at sende dem fra Wien til en Boghandler i Warschau, og de var uden Ophold komne mig i Hænde.

Regjeringens Befalinger er ikke strenge nok og dog saa strenge, at de underordnede Myndigheder af Frygt for Afskedigelse tvinges til at udføre deres Hverv lige saa brutalt som uforstandigt. De Urimeligheder, der mødte mig

---

havn bekræftet Fuldmagt 2) indlevere et Bønskrift til Generalguvernøren om Tilladelse til at indføre den nævnte Revolver over Weichsellandets Grænser, 3) efter opnaaet Tilladelse opfordre Toldvæsenet i Granica til at oversende Pistolen til Hovedtoldstedet i Warschau, 4) sende samme pr. Post til Kjøbenhavn og til Generalguvernørens Kancelli afgive Beviserne for at denne Sending virkelig havde fundet Sted.

paa Grænsen, møde stadigt den Fremmede, undertiden endog den Indfødte. Paa den preussisk-russiske Grænse berøvede man for nogle Aar siden en Ven af mig, der havde forberedt sig til medicinsk Examen i Warschau paa den Tid, da Universitetet endnu var polsk, men som maatte underkaste sig Examen, efter at det var blevet russisk, en paa Russisk skreven russisk Grammatik, som han havde med sig, blot fordi Toldembedsmanden ikke kjendte Bogen.

Det russiske Herredømme er ikke som det preussiske klogt og ensformigt; det er uensartet, urimeligt og hyppigt lagt i klodsede Hænder. Det Tryk, der hviler paa russisk Polen, er saa stærkt, at det ikke vilde kunne bæres én Maaned, hvis ikke en stor Del af Forholdsreglerne var planløse og meningsløse, andre for smaalige til at kunne udføres, andre lette at afbøde ved Bestikkelse, andre betroede til saa lidet skarpsindige Organer, at Virkningen forspildes, og àtter andre overladte til saa forstandige og dannede Mænd, at de ikke komme til Udøvelse.

Jeg havde fulgt en Indbydelse til at holde tre franske Foredrag paa Raadhuset i Warschau. Med Hensyn til disse Foredrag havde jeg forud mange Vanskeligheder. De maatte gjøres saa tidligt færdige, at de kunde foreligge haand-

skrevne i Warschau en Maaned før min Ankomst, da de skulde underkastes en dobbelt Censur, den almindelige og den særskilte for offentlige Forelæsninger. Da det nu, hvis man uden videre sendte dem med Posten, var sikkert, at de vilde blive opholdte paa ubestemt Tid ved Grænsen, blev det nødvendigt at udfinde et paalideligere Befordringsmiddel. Ved Godhed lykkedes det at faa dem sendt ad en særegen Vej over Petersburg. Saaledes ankom de uden anden Forsinkelse end den, som Omvejen medførte. Man foranstaltede to Afskrifter og indsendte dem til de forskjellige Censurer, men efter at de paa Fransk vare blevne gjennemlæste i to Instanser, viste der sig et Par Dage før min Ankomst til Warschau den Hindring, at den bekendte Kurator for Undervisningsvæsenet Hr. Apuchtin — den samme, hvem for et Aars Tid siden en Student gav et Ørefigen, hvis Gjenlyd afstedkom Bevægelse og Tumult i den hele By — i sidste Øjeblik fordrede alle tre Forelæsninger indsendte endnu en Gang i russisk Oversættelse. Saa vel denne som Gjennemsynet tog naturligvis Tid. Imidlertid blev, til Adskilliges Forundring, ingen Linje strøget, skjønt Foredragene indeholdt ikke lidet, der. som det viste sig, satte Tilhørerne i Sindsbevægelse. Man sagde mig desuden, at Censurens Strenghed undertiden neu-

traliseres ved Opsynets Skødesløshed eller Ridderlighed; det synes som om den i Salen tilstedeværende Censor ikke altid passer saa nøje paa, om det, der siges, nu ogsaa virkelig er det Samme som det, den Paagjældende har indleveret i sit Manuskript.

Det viser sig her som i utallige andre Tilfælde i Rusland, at et Bud eller Forbud, for at være ubetinget virksomt, udfordrer endnu et helt System af andre Foranstaltninger. Saaledes især, hvor Forbudet mod at lade Noget trykke har et praktisk Øjemed: I Januar døde i Warschau den bekjendte gamle Digter *Odyniec*, Mickiewicz's trofaste Ven og Ungdomsrejsefælle, en politisk neutral, nærmest konservativ Personlighed; men da hans Navn var saa nær knyttet til Minderne fra Oprøret 1830 og fra Polens literære Glanstid, da han desuden havde været saa nær en Ven af det russiske Herredømmes berømteste Fjende Mickiewicz, saa stræbte man gjennem Censuren at forhindre Demonstrationer ved hans Jordefærd. Følgelig blev det forbudt at bekjendtgjøre Tiden for hans Begravelse saa vel i Aviserne som ved de paa Gaderne og udenfor Kirkerne almindeligt opslagne Plakater, der bringe Meddelelse herom. Forbudet blev naturligvis overholdt, men et Ligfølge af 50,000 Mennesker fulgte ligefuldt Odyniec til Jorden.

Saaledes udførte faa Forbud og Censur kun Karakter af uvirksom Chikane. Meget hyppigt ogsaa overfor den polske Presse. Det hænder stadig, at en Artikel en bestemt Dag forbydes af Censuren, men et Par Dage senere tilstilles Forfatteren til fri Afbenyttelse. Derved opnaas kun, at den ildesete nu kommer bagefter de andre, rivaliserende Aviser i Omtalen af Dagens Æmne. Stadig hænder det ogsaa, at en Artikel forbydes af Censoren ved én Avis, men antages af Censoren ved en anden.

Den samme Karakter af det til ingen Nytte Brydsomme som denne Form af Censur har Pasvæsenet. Uden et af det russiske Konsulat i Ens Hjemstavn godkjendt Pas kommer man overhovedet ikke over Grænsen i Rusland. Det affordres En, som allerede nævnt, i selve Jernbanevognen, det prøves i et særeget Rum i den Tid, som Toldundersøgelsen tager, og man er saa bekymret for at den Rejsende skal afstaa det til en eller anden Synder, at han først faar sit Pas tilbage efter Indstigningen i Toget, umiddelbart før sidste Klokkeringning; en Politisoldat bringer Passene i en dertil indrettet Mappe med alfabetisk inddelte Rubriker. Neppe er man ankommen til sit Bestemmelsessted, før Passet affordres En paany; det bringes til Politikontoret, beholdes dér under den Rejsendes hele

Ophold i Staden, og man supplerer de Oplysninger, det giver, ved gjennem Husets Tjenerskab at lade den fremmede udspørge om hans Forældres fulde Navn, om han er gift eller ugift — den ugifte anses for farligere — og om flere andre Ting. Og dette Pas, som man først faar udleveret paany paa Afrejsens Dag, prøves atter en Timestid paa den Grænsestation, man ved Bortrejsen passerer.

Ligefuldt har ogsaa denne Paapasselighed et Hul, hvorigjennem dens Resultater helt forspildes. Der gjøres nemlig ikke noget som helst Forsøg paa at verificere, om den i Passet nævnte Person nu ogsaa er den, som har afleveret det. Man har selvfølgelig intet Middel til at erfare, om Navnet er det rette, men da Passene prøves *en bloc* i et ganske andet Rum end det, hvori de Rejsende opholde sig, undersøger man ikke en Gang om Signalementerne stemme. Da det nu til enhver Tid er en ringe Kunst at skaffe sig et Pas i Tyskland, Østerrig, England eller Frankrig, selv blive hjemme og lade en Ven rejse med det, staar heller ikke her Udbyttet i noget Forhold til Umagen og Pinagtigheden — ikke at tale om, at daglig Hundreder, der mangle Pas, ledes til Fods over Grænsen af Mænd, som udpeges Enhver, der har Brug for dem.

Jeg havde rigelig Lejlighed til at tænke

over dette Æmne, medens jeg i kjedsommelig Venten gik op og ned mellem the- og grogdrikkende Lediggængere i den smudsige Ventesal i Granica, plaget af Paatrængende, der absolut vilde bytte mig mine østerrigske Penge i Rubler, trøstet af andre Paatrængende, der vilde forklare mig, at Embedsmændene havde været i deres fulde Ret overfor mig; det, at mine Bøger var paa Dansk, afgav ingen Sikkerhed: hvem kunde indestaa for, at de ikke indeholdt «Beretninger om den socialistiske Kongres i Kjøbenhavn»!

Endelig fik jeg da det i min Kuffert Levnede udleveret til fri Raadighed og uden andet Konfirskerligt end det, jeg havde i Hovedet, ankom jeg næste Morgen til Warschau.

II.

Warszawa (som Franskmændene kalde Varsovie og vi med det tyske Navn Warschau) er en By paa mere end 400,000 Indbyggere. Den ligger som bekjendt ved Floden *Wisla* (som vi Danske kalde med det tyske Navn Weichsel), en Flod, mindst saa bred som Alssund ved Sønderborg, over hvilken i de senere Aar en mægtig Jernbro fra den Plads, hvor Slottet ligger, fører over til den i Polens Historie saa tragisk berømte Forstad *Praga*. Jeg véd ikke, om det beroede paa Erindringen om Hauchs skjønne Sang, at Floden i sin Vinterdragt, fuld af graalig Drivis, tog sig saa sørgmodig ud.

Byens Omfang er stort, men den gjør med sin sunkne Herlighed og med de forfærdelige Minder, den rummer, og som man hvert Øjeblik støder paa, et vemodigt Indtryk. I forrige Aarhundrede var den næst Paris den mest glimrende Stad i Europa; nu er den en russisk Provindsby. Dens Væsen var den Gang ødsel

Pragt; nu er den en forsømt og tilsidesat By, der hver Dag forfalder mere, og for hvis Ydre og Opkomst fra Myndighedernes Side ikke det Ringeste sker. Det skærer i Hjærtet at se dens elendigt brolagte Gader eller dens skrækkelige gamle Sandstens-Figurer i den sachsiske Have, naar man kommer fra en overdaadig By som Wien eller fra en med rivende Hast opblomstrende By som Berlin.

Thi medens Landenes Hovedstæder ellers i Reglen ere Gjenstand for de Styrendes Omhu, næsten Ømhed, og medens Byerne i ethvert Tilfælde ellers allerede af sund Selvkjærlighed sørge for deres Skjønhed og Bekvemmelighed og stræbe at frembyde saa stor Tiltrækning for Landsmænd og Fremmede som muligt, er Warschau Hovedstaden i et Land, hvis Existens Regjeringen ikke anerkjender, og en Stad, hvis Stolthed Regjeringen paa alle Maader vil knække. Man maa huske, at Warschau ingen Selvregjering har, ingen Borgerrepræsentation, intet lignende. Russisk Polen er overhovedet et Land, hvor der aldrig vælges. Og som der ingen Rigsdag er, saaledes ikke heller nogen Kommunalbestyrelse. Kun en Part af Byens Indtægter kommer den selv til Gode, Resten gaar til Petersburg. Russisk Selvfølelse dikterer alle Foranstaltninger og russisk Havesyge udfører dem. Vejenes Tilstand

omkring Byen er kun begribelig for den, der kjender den russiske Opfattelse i Polen, at naar der bevilliges 80,000 Rubler til en Vej, bør de 40,000 gaa i Embedsmændenes Lomme. Man har ikke levnet Stadens Beboere nogen Illusion. Allerede hin 16de Oktober 1835, da Kejser Nicolaus første Gang besøgte Warschau efter den store Folkerejsning i 1830—31, sagde han rent ud til den Deputation, der kom for at hilse paa ham, at det Kastel, han havde ladet opføre, var bygget ikke til Forsvar for Staden men imod den; han truede Polakkerne med de Ulykker, der ventede dem, hvis de ikke opgav deres «Drømme om en særskilt Nationalitet, et uafhængigt Polen og alle disse Chimærer», og han sluttede med Ordene: «Jeg har ladet dette Kastel opføre, og jeg erklærer Jer, at ved det ringeste Opstandsforsøg lader jeg Byen skyde sønder og sammen; jeg vil da lade den bryde ned, og værer visse paa, at den ikke skal blive opført igjen under mig.»

Siden den ulykkelige Revolution 1863 er Intet som helst foretaget for Stadens Renlighed eller Velvære, og det skjønt Byen paa Grund af manglende Vandledning og Kanalisation er en af de mindst sunde i Europa; Gadernes Grund er saa løs, at Brolægningen falder fra hinanden i Højder og Dale; men siden 1863 er Intet sket

for at udbedre den; ja i alle disse Aar er med Undtagelse af det den Gang afbrændte Raadhus ikke én offentlig Bygning bleven opført. Hele den civile og militære Administration er anbragt i konfiskerede private og offentlige Bygninger. Tiden fortærer, hvad den vil, uden at Nogen søger at bøde paa Skaden. Thorvaldsens Kopernikus-Monument, der i Warschau er saa populært, at Menigmand kalder en Statue for en *Kopernikus*, er bedækket med Skarn, men bliver ikke renset. Fodstykket smuldrer hen under det, men Ingen istandsætter det. Kopernikus er en af de ældste blandt Byens Billedstøtter. Den naaede til at blive færdig og afsløret 11te Maj 1830, efter at den udmærkede politiske Forfatter Stanislaw Staszic (1755—1826), det polske Demokratis første store Talsmand, som gav Alt, hvad han ejede, bort til almennyttige Formaal, havde givet et Tilskud af 70,000 polske Gylden til Nationalsubskriptionen for Oprettelsen af Mindesmærket. Det Monument for Fyrst Josef Poniatowski derimod, som Thorvaldsen under sit Ophold i Warschau September—Oktober 1820 havde paataget sig at udføre og som 1829 ankom til Staden for dér at støbes i Bronce, blev vel afsløret samme Dag som Kopernikus, men fjærnet saa snart Oprøret 1831 var kvalt i Blod. Det findes nu, omdøbt til en St. Georg og utilgængeligt, opstillet i

en russisk Privatmands, Fyrsten af Warschau's Have ikke langt fra Byen.

De eneste offentlige Mindesmærker, der ere i god Stand, er det kolossale Monument for Paskiewicz midt i Hovedgaden *Krakauer-Forstad* (Krakowskie Przedmiescie), rejst til Tak fordi han «trofast og flink som Knutten i Bødlens Haand» (Mickiewicz) i September 1831, da de sidste heltemodige Forsvarere havde sprængt sig selv i Luften, erobrede Skanserne foran Warschau og indtog Byen — dernæst den store Jern-Obelisk med de under Hæderskranse anbragte Navne paa de Polakker, der i 1831 angave deres Landsmænd og derfor bleve hængte eller skudte som Forrædere eller Spioner. Paa den pragtfulde Granit-Piedestal hvile fire Metalløver. Rundt om Obeliskens Fod prange grueligt udseende heraldiske Ørne med to Hoveder i overnaturlig Størrelse. Indskriften paa Russisk og Polsk over Navnene lyder saaledes: *De Polakker, der faldt for Troskaben mod deres Kejser.* Denne Obelisk turde i Warschau forfejle sin Hensigt.

Færdslen paa Gaderne er ikke ringe; paa Torvene er der det samme Liv som overalt, hvor Kjøb og Salg finder Sted under aaben Himmel: men det slaar den Fremmede, at hvor man ser Befolkningen samlet i større Antal, f. Ex. ved Søndagspromenaden i Hovedgaderne, dér

har den aldrig det veltilfredse og velstaaende Søndagsudseende som i andre store Byer, men et tungsindigt eller grublende Udtryk. Aldrig bliver man paa Gaden Vidne til en lystig Scene, aldrig raabes et skæmtende Ord.

Derfor mangler Byens Fysiognomi ikke Karakter. De Tscherkessiske Regimenter (det vil i Virkeligheden sige Kosakker og Armeniere i Tscherkesser-Dragt) tage sig med deres laadne Huer, Sabler ved Siden og Yataganer i Bæltet ganske østerlandsk-maleriske ud. Hvert Øjeblik møder man ogsaa mellem de mindre ejendommelige, polsk forspændte Vogne, en Vogn med russisk Forspand, deri en russisk Officer, kjørt af en Kusk i den lange side Nationaldragt med det blaa Skærf om Livet.

Noget af det i udvortes Henseende mest Paafaldende ved Warschaus Gader er det, at uden Undtagelse alle Navne (selv Gadernes), alle Skilter, alle Plakater ere affattede i to Sprog eller med to Slags Skrifttegn; paa venstre Side staar Indskriften paa Polsk, paa højre Side paa Russisk, eller øverst paa Russisk og derunder paa Polsk. Det er et ringe Led i den Kamp, Regjeringen fører for at paatvinge den polske Nationalitet det fremmede Sprog.

I den seneste Tid har Regjeringen endog begyndt at ville indføre det russiske Sprog i

den romersk-katholske Kirke. Paa Grund af Vægring mod at ville rette sig efter et Regjeringsbud af denne Art, blev for to Maaneder siden Biskoppen af Wilna Hryniewiecki forvist til Jaroslaw, og nogle Uger efter hans Stedfortræder Harasimowicz til Wologda.

Det eneste Sted, hvor det er tilladt offentligt at tale det polske Sprog, er Scenen. Det er endnu ikke forbudt at give polske Theaterforestillinger, og denne Omstændighed har givet Theatret en forstaaelig, men uheldig Overvægt i det polske Aandsliv, saa meget mere uheldig og unaturlig, som Landets egen dramatiske Literatur er temmelig fattig. Der er noget Nedslaaende i at se dette alvorligt anlagte og højtbegavede Folk tillægge Theaterforhold en Vigtighed, som de hos en Nation uden udpræget dramatisk Ævne ingenlunde fortjene. Naar mange af de bedste literære Kræfter have kastet sig over Theaterkritiken, beror det imidlertid tillige paa, at man under denne Form, i Omtalen og Drøftelsen af Stykkernes Indhold og Ideer, kan sige eller antyde Meget, som det vilde være umuligt at fremsætte uden denne Anledning eller Iklædning.

Theatret i Warschau er i dette Øjeblik i Forfald. Det styres af en yderst forhadt Hofmand, der regjerer det paa militær Vis og uden

ringeste kunstnerisk Indsigt. Det har vel en enkelt betydelig komisk Skuespiller, men i øvrigt ingen faste Kræfter af allerførste Rang og ingen samtidig Skole af Skuespildigtere, der kunde stille de Yngre, der gaa til Scenen, ejendommelige nationale Opgaver. Hovedmassen af Repertoiret bestaar af franske Skuespil, og Spillemaaden er i alt Væsentligt den franske. Imidlertid har Theatret i Warschau i *Helene Marcello* en Fremstillerinde af Elskerinderoller, som henriver ved sin vilde Skjønhed og ved den hensynsløse Lidenskabs Glød, og det har indtil for faa Aar siden besiddet to ypperlige Skuespillerinder, som vilde glimre paa enhver som helst Scene.

Den ene, Fru *Popiel-Swienska*, hvem jeg har set spille ved en Velgjørenhedsforestilling i Paillerons *Gnisten*, var den mest skælmske og finest følelsesfulde Ingenue; en lille buttet Skikkelse, ung i sine Bevægelser, et blødt Ansigt, som lyste af Hjærtensgodhed, hvor Skyggerne var Smilehuller og Straalerne Smil. Da denne Dame i sin Tid ægtede en ældre Mand af høj Stand, fordrede han (som Egoisten i Mussets *Bettine*), at hun skulde træde tilbage fra Scenen, og hun har føjet ham, skjønt Publikum i Warschau endnu bestandigt griber enhver Lejlighed til at protestere mod denne Bestemmelse. Hvor hun i *Gnisten* havde en Replik, der omtrent

lyder saaledes: «Jeg maa spille Komedie paany» blev efter foregaaende Aftale mellem Tilskuerne Hundreder og atter Hundreder af Buketter kastede op paa Scenen, saa Forestillingen blev afbrudt i flere Minutter.

Den anden, langt større, Skuespillerinde, som Polen har frembragt, men som nyder et Verdensry, derfor i de senere Aar mest spiller paa Engelsk i London og Nordamerika og kun i sex Uger hvert Aar optræder paa Theatret i Warschau, kaldes i Reglen med sin første Mands Navn Fru *Modrzejewska*. Polakkerne ere med Rette stolte af denne Kvinde; hun er en af Folkets Storheder. Da man i 1879 vilde bringe Kraszewski til hans halvtredsindstyveaarige Jubilæum som Forfatter en national Hyldest, blev Helene Modrzejewska anmodet om at komme til Krakau og deltage i Festspillet til den frugtbare Digters Ære. Hendes Ydre som hendes Kunst er i den store Stil. Hun er blændende smuk, nu over 40 Aar gammel, men Skikkelsen er stadig lige slank og elegant uden Magerhed, og Ansigtet med de regelmæssige Træk, de store mørke Øjne, Mundens rene kraftige Linjer og Smilets asiatiske Ynde, vil aldrig kunne tabe sin Skjønhed. Jeg har set hende i *Dalila* af Feuillet, i Sardou's *Odette* og i *Gnisten*, og jeg har ikke set bedre Kunst i mit Liv end hvor

hun som Odette under Besøget hos sin Datter maa undertrykke Moderfølelsen, der overvælder hende. En af Fru Modrzejewska's ypperste Roller er Nora i *Dukkehjemmet;* jeg nærede et levende Ønske om at se hende i den, og hun et næsten lige saa levende om at komme til at spille den for en Landsmand af Ibsen; men vi havde gjort Regning uden Theaterdirektørens Vilkaarlighed, der i sidste Øjeblik af ren Chikane tog sin Tilladelse tilbage.

Helst spiller Fru Modrzejewska dog Shakespeare, og hendes engelske Repertoire bestaar næsten helt af Shakespeareske Roller. Hun skylder sin nuværende Mand, en yderst kunstforstandig Verdensmand, Hr. Karol Chlapowski, sin Sans for den engelske Poesi ligesom overhovedet sin højere Udvikling som Kunstnerinde. Det er naturligt nok, at hun har følt Trang til en større Skueplads for sine Ævner end den, det polske Sprog bød hende; men den Fare ligger nær, at hun ved det omrejsende Virtuosliv, som hun i de senere Aar har ført, tvinges til at indskrænke sin Kunst til de grovere Effekter.

Medens Scenen som sagt endnu er polsk, er det polske Sprog ubetinget forbudt paa Universitetet. Alle Forelæsninger, ligegyldigt om de holdes af russisk eller polsk fødte Mænd,

skulle holdes paa Russisk. End ikke den polske Literaturs Historie tør foredrages i Landets Sprog. Ja selv i Universitetets Gange er det Studenterne forbudt at tale Polsk med hinanden.

Endnu farligere for den polske Nationalitet er det Lovbud, at ogsaa al Skoleundervisning skal foregaa paa Russisk; selv i Skolerne gives paa Russisk de faa Undervisningstimer i Polsk. Og saa strengt er Forbuddet mod at tale Polsk i Frikvartererne eller overhovedet paa Skolens Grund, at man nylig gav en lille tolvaars Dreng et Døgns mørk Arrest for ved Bortgangen fra Skolen, men endnu paa dens Grund, at have sagt til en Kammerat disse Ord paa Polsk: *Lad os gaa sammen!* Ja det Regimente, Skolerne ere underkastede med Hensyn til Nedtvingelsen af den nationale Ejendommelighed, indskrænker sig ikke til det sproglige Omraade. I en Familie, som jeg blev opfordret til at besøge, var følgende hændt: Sønnen i Huset, en Enkes eneste Søn, en Dreng paa 16 Aar, havde en Aften i Theatret paa sine Kammeraters Vegne kastet en Krans til Helene Modrzejewska. Faa Dage efter lod Skolebestyreren efter Ordre fra Undervisningsministeriet ham kalde og erklærede ham, at han ikke blot havde at forlade Skolen, men at fremtidig Adgang til hvilken som helst Skole var ham forment; det var Straffen, fordi han

havde gjort sig skyldig i en *polsk Demonstration*. Drengen gik hjem og skød sig en Pistolkugle gjennem Hovedet.

Man undrer sig maaske over, at Bestemmelser, der under visse Omstændigheder drive halvvoxne Børn til Selvmord, blive opretholdte, eller at saa uskyldige Ting som Kasten af en Krans ere forbudne. Men hertil er at svare, at i Warschau som Regel Alt, hvad der røber Kjærlighed til Sproget, er forbudt.

Det er f. Ex., saa forunderligt det end lyder, forbudt at give Menigmand Undervisning, idet der kun tør meddeles Undervisning paa Russisk, som Menigmand ikke forstaar. Uvidenheden er stor; kun en Femtedel af Befolkningen kan læse og skrive. Selv for den Fremmede, der kun bliver nogle Uger i Warschau, er dette paafaldende; man ser aldrig der som andensteds en Droskekusk læsende sin Avis, ja Kuskene kjende i Reglen ikke engang Tal; man nævner dem Gadenavnet, siger, saa snart man er kommen ind i Gaden, «Tilvenstre!» eller «Tilhøjre!» og giver Tegn, naar der skal holdes. Paa Landet maa Uvidenheden om alt Bogligt være overordentlig. Ikke des mindre skete det nyligt, at en ung Dame, der paa sit Gods gav sig til privat at undervise fire, fem Bønderbørn, fik et Tilhold fra Stedets højeste Øvrighedsperson om strax

at ophøre dermed, da han, som havde kjendt hendes Forældre, saare nødig vilde være Aarsag til, at hun blev sendt meget langt bort, hvad upaatvivlelig vilde indtræde, i Fald hun ved at fremture i sine Bestræbelser tvang ham til at gjøre Anmeldelse derom.

Saa tidt velhavende og fædrelandselskende Folk have ansøgt om Tilladelse til paa egen Bekostning at oprette polske Landsbyskoler, have de faaet Afslag, og da enkelte rige Polakker tilsidst i deres Fortvivlelse over Folkets lave Civilisationstrin gav tabt og i den Tanke, at russisk Undervisning altid var bedre end slet ingen, begyndte at aabne russiske Skoler, viste det sig, at der Ingen indfandt sig, og at Bønderne foretrak Uvidenhed for Kundskabsmeddelelse i et fremmed Sprog.

En enkelt Gang spænder Regjeringen dog Buen saa højt, at den brister. Saaledes da for omtrent ti Aar siden en Ukas paabød, at alle Breve til Indlandet skulde have russisk Udskrift. Da som Følge deraf Brevenes Antal sank saa stærkt, at der sporedes en betydelig Tilbagegang i Postindtægterne, nødtes man til at lade hin Fordring synke i Forglemmelse.

Til Regjeringens Bestræbelser for sprogligt at russificere svare de Foranstaltninger, der gaa

ud paa at bringe Jordejendommen i russiske Hænder. Da det sidste store Oprør var knust, udstedtes (10de December 1865) en Ukas, der forbød Polakkerne al Erhvervelse af Land i de gamle polske Provinser Litauen, Podolien, Wolhynien, Ukraine, ja som forbød at efterlade Jordegods i disse Lande til andre end direkte Arvinger (Børn). For Loven gives der jo imidlertid ikke siden Oprøret Polakker; de ere alle Russere, selv Kongeriget Polen benævnes officielt kun Weichsellandet. Man mente derfor, at Regjeringen ved Polakker vilde forstaa Tilhængere af den romersk-katholske Konfession i det gamle Polen og at Forbudet følgelig ikke vilde kunne udstrækkes til andre. Men paa Forespørgsel om hvem der var Polakker, fik man Svaret: *Generalguvernøren afgjør Nationaliteten*, et Svar, der ikke levnede noget Haab.

Intet Slag kunde være føleligere for den polske Nationalsag end det, som denne Ukas førte; thi intet Land ligger Polakkerne mere paa Hjærte end Litauen, der siden Jagiellos og Jadwigas Dage (siden 1386) har været forenet med Polen og som trods Folkesprogets Forskjellighed fra det polske stadig har følt sig som polsk Land. Mange af Polens første Mænd, der

stamme herfra, have istemmet de berømte Ord af Mickiewicz:

Litauen, som Sundheden er du mit Fædreland!
Hvo der aldrig har savnet dig, har aldrig kjendt dit Værd.

Det var naturligt at man, hvor man kunde, omgik Loven ved som Forpagter at bebo og dyrke den Jord, man ikke turde besidde som Ejer, en Omstændighed, der lettedes ved at de russiske Stormænd, der havde erholdt Regjerings-Dotationer af litauisk Jordegods, snart følte sig saa isolerede og saa ilde tilpas der i Landet, at de vare tilfredse med at blive deres nye Ejendom kvit eller i alt Fald overlade Opholdet og Dyrkningen til andre. Faren for at Russerne efterhaanden skulde opkjøbe al Litauens Jord og Grund syntes saaledes afværget. Men nu har for faa Maaneder siden en ny Ukas af 27de December 1884, der satte Warschau i største Sindsbevægelse, befalet at ingen Polak — og Generalguvernøren afgør Nationaliteten — tør forpagte eller forvalte eller administrere Jord i nogen af de i den tidligere Forordning nævnte Landsdele, og — hvad der endnu mere strider mod vesteuropæiske Begreber — denne Ukas har tilbagevirkende Kraft, saa at alle tidligere Forpagtnings- eller Forvaltnings-Kontrakter ved den erklæres satte ud af Gyldighed. Denne

Art Forordninger kan man ikke nægte Virke-kraft.

Og af lignende Art ere adskillige af de Forholdsregler, der i den senere Tid tages, hvor man paa det aandelige Omraade forfølger et Formaal.

Foruden den ovenfor berørte uvirksomme Censur gives der ogsaa en virksom. Ugebladet *Prawda* (Sandhed), det mest fremskredne Blad i Polen, Positivisternes Organ, har 3,400 Linjer. Det er hændt, at man til et enkelt Nummer har strøget 7000 Linjer Korrektur, inden Bladet kom ud. Censuren synes at være for lunefuld til at en Forudberegning af hvad den vil tilstede bliver mulig. Redaktøren, den bekjendte Forfatter *Aleksander Swientochowski*, skriver som gaves der ingen Censur, og kan som Redaktør ikke sende sine Artikler til et andet Blad.

Dette Opsyn med alt skrevet skulde synes at medføre i det mindste det Gode, at Skribenterne undgik Straf; thi da intet kan trykkes uden hvad der er gjennemset og godkjendt, synes det umuligt at forsé sig som Forfatter. Alligevel træffer man unge Skribenter, der gjentagne Gange have udstaaet tre eller fem Maaneders Fæstningsstraf i det Indre af Rusland; de straffes for deres Hensigter, for det, man i deres Korrekturer har strøget, eller rettere: de vide ikke bestemt,

hvorfor de straffes, da de rammes ikke af en Lov, men af en Politiforholdsregel.

Regjeringen behøver jo nemlig ikke Love for at opnaa sine Formaal, den har til sin Raadighed det, som er bedre, den administrative Vej, og den administrative Vej vil som Regel sige: *Sibirien.*

Jeg har nævnet Ordet, som ligger i Warschau's Luft, Spøgelset, som ruger over Byen som en Mare, Truslen, som lurer ved hver Mands Dør, Mindet, man læser ud af saa mangt et Mands- eller Kvinde-Aasyn.

Den første Dame, jeg den første Dag af mit Warschauer-Ophold førte til Bords — en smuk, fin Dame med et Mona-Lisa Smil og noget vist Stolt og Smidigt i Skikkelsen —, havde tilbragt tre Aar i Sibiriens Bjærgværker. Hun havde under Oprøret overbragt et Brev.

Den næste Aften var der i en enkelt, ikke meget stor Sal forsamlet mere end 200 Aars Sibirien. Der var ikke faa Mænd, som havde tilbragt Tidsrummet 1863—83 der, hvis man medregner den Tid, det havde taget dem at gaa paa deres Fod derhen; det kræver, alt efter det sibiriske Forvisningssteds Beliggenhed forskjellig Tid, men altid en meget lang, og denne Fodvandring er et af de pinligste Afsnit af Straffetiden. Fra Kiew til Tobolsk varer Van-

dringen et Aar; til Nertschinsk-Minerne i Guvernementet Irkutsk mere end to Aar. En Aften i et Selskab bad en ung Mand mig tale lidt med hans Fader, der sad i en Krog. «Det er,» sagde han, «den enbenede ældre Mand, De ser derhenne.» Han havde mistet Foden under Opstanden, var bleven forvist, og havde med sit Træben maattet gaa den hele Vej, der tog to Vintre og en Sommer.

Det forstaar sig, at man i Warschau efter bedste Ævne sørger for de Hjemvendte, der altid ere formueløse, eftersom Konfiskation af Ejendom og Jordegods stadig har været en Følge af Straffen. Af de forskjellige, endnu levende Medlemmer af Nationalregjeringen fra 1863 har én en Boghandel, en anden en privat Ansættelse o. s. v.

Efter Oprøret bleve i alt omtrent 50,000 Polakker deporterede. De bleve enten dømte til haardt Arbejde i Saltsyderierne og Bjærgværkerne eller til Tvangsarbejde i Fæstningerne eller (for de flestes Vedkommende) blot til at tage fast Ophold i en eller anden Landsby, fra hvilken det er umuligt at undslippe, dog med skarp Indskrænkning af tilladt Beskæftigelse. Atter andre turde indenfor opgivne Grænser bevæge sig frit; dog ogsaa dem vare visse Sysselsættelser, f. Ex. al Opdragelsesvirksomhed,

strengt forbudne. De førtes til deres Bestemmelsessted i Horder paa henved 300 Personer, bevogtede af Kosakker og Vogterhunde, tilbringende Nætterne i store Skure, hvor der var Brixe til Kvinderne og Børnene, mens de øvrige sov, som de kunde. Man antager at der endnu er omtrent en Tusind Polakker i Sibirien, men af saakaldte *Wodworency*, det vil sige overflyttede Bønder eller litauisk Smaa-Adel, flere Tusind.

Faa Lande vilde aandeligt have kunnet overleve en Aareladning som den, Polen har overstaaet i de sidste tyve Aar. Man tænke sig blot, hvad for Danmark det ti Gange mindre Tab af 5000 eller det hundrede Gange mindre Tab af 500 af dets mest fremragende Sønner og Døtre ved mangeaarig Deportation vilde betyde!

III.

Af hvad Beskaffenhed var vel ved Aarhundredeskiftet det Folk, paa hvilket dette Fremmedherredømmets Tryk hviler, og som sønderlemmet i tre Dele med en heraldisk Kejserørn over hver Del af sit parterede Legem, endnu lever og gjør alt, hvad det formaar, for at overbevise det ligegyldige Europa om sin Livskraft og Levedygtighed?

Det var et Folk, som netop i sin lyseste Gjenfødelsestid faldt som et Offer for fremmede Magters Ordbrud og Havesyge.

Fra Slutningen af det 14de til Slutningen af det 16de Aarhundrede havde Polen været Østeuropas afgjørende Magt, havde strakt sig fra Østersøen til det sorte Hav, fra Elben og Oder til Dniepr over et Fladerum af mere end 20,000 Kvadratmile. Polen var en stor Republik med en Valgkonge, nøjere bestemt et stort *Adels-Demokrati*; thi Adelen var saa talrig, saa let tilgængelig, saa ivrig for at hævde hver

enkelt Adelsmands politiske Lighed mod mægtigere Standsfæller, at Forfatningen, skjønt den kun gav Adelen Rettigheder, havde et demokratisk Præg. Rigsdagsvæsenet gjennemførte Ideen om en næsten ubegrænset Frihed for Individet.

Det svage Punkt i denne Statsorganisme var, at Adelen (Szlachta'en) kun var en Stand af 800,000—1,000,000 Mennesker i en Befolkning paa 8—13 Millioner, og at den herskende Klasse, efter at have virkeliggjort sit Friheds- og Ligheds-Ideal, stod stille i død Konservatisme. Samfundet blev indtil i Midten af det 18de Aarhundrede ubevægeligt, fordi Adelen betragtede enhver Reform som et Indgreb i dens Friheder og lidenskabeligt hævdede ikke blot det frie Kongevalg, der var udartet til en sand Bort-Auktioneren af Kronen til den Højstbydende, men ogsaa *Liberum veto* ɔ: hvert enkelt Rigsdagsmedlems Ret til ved sin Protest at forhindre enhver Beslutning.

Reformideer trængte — mest fra Frankrig af — langsomt igjennem i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede, da det allerede var for sent. Herskende blev de først efter Polens tidligste Deling i 1772. Fra den Tid af underkastede man med lidenskabelig Ufortrødenhed den bestaaende Ordning en gjennemført Kritik, hvis

politiske Resultater aabenbarede sig i den berømte fireaarige Rigsdag, der traadte sammen et Aar før den franske Revolution brød ud. I den arbejder det mægtige nationale Parti i stadig Kamp med de ikke mange forhærdede Aristokrater og kjøbte Forrædere, som vare Partigængere for Kejserinde Katharina, uafbrudt, hemmeligt og enigt paa Forfatningsreformen, og endelig 3. Maj 1791 — en epokegørende Datum i det polske Aandsliv — bliver den færdige Forfatning, et for hin Tid fortræffeligt Værk, der bl. a. gjorde Kongemagten arvelig, indsatte ansvarlige Ministre og afskaffede *Liberum veto*, i et ni Timers Møde forelagt, drøftet, antaget og besvoret af Kongen og Rigsdagens Medlemmer i Forening. Et Faktum som denne Forfatnings Vedtagelse er et stort Vidnesbyrd mod Paastanden om Polens Udygtighed til Selvregjering.

Havde Folket selv turdet raade for sin Skæbne, saa havde det lettelig faaet Bugt med den lille Gruppe reaktionære Adelsmænd, der efter russisk Tilskyndelse allerede i 1792 traadte sammen i Targowice for at anraabe Rusland om Beskyttelse af deres gamle Friheder; men den svage Stanislaus August føjede sig som bekjendt efter Trykket fra Petersburg, brød sin Ed og tiltraadte Konføderationen i Targowice. Da saa

ogsaa preussiske Hære under Paaskud af at bekæmpe *Jakobinismen*, i Virkeligheden for at dele Byttet med Kejserinden, rykkede ind i Landet, skete 1793 Polens anden Deling.

Saa fulgte den første store polske Opstand under *Kosciuszko* som Diktator. Efter tre Dages Kamp blev Russerne fordrevne fra Warschau, og snart var ogsaa Litauens Hovedstad, Wilna, erobret; med vexlende Held førtes Kampen under Sejre, Nederlag og Forræderier, indtil Kosciuszko — ved Suworows pludselige Ankomst paa Valpladsen — tabte det allerede næsten vundne Slag ved Maciejowice og selv haardt saaret faldt i Russernes Hænder Suworow stormede Praga og holdt, efterat have ladet 20,000 Mennesker nedsable, den 8. November sit Indtog i Warschau. 1795 fulgte saa den tredje og sidste Deling. Der gaves ikke mere noget polsk Rige.

Men der gaves endnu et polsk Folk. Et Folk, der havde heroiske, ridderlige, glimrende, unyttige Dyder nok, men langt færre nyttige og borgerlige Dyder. Et begejstret og upraktisk Folk, ædelmodigt og upaalideligt, pragtlystent og flygtigt, livfuldt og letsindigt, et Folk, der altid havde afskyet strengt og kjedsommeligt Arbejde og altid elsket alle stærke eller fine, sanselige og aandelige Nydelser, men fremfor alt Uaf-

hængigheden indtil Vanvid, Friheden indtil *Liberum veto* og som ogsaa nu, da det havde tabt Uafhængighed og Frihed, var blevet sin gamle Kjærlighed tro.

Et lettroende og godtroende Krigerfolk, altid rede til at sætte Livet ind mod et Tilsagn, som Ingen tænkte paa at holde.

Se dette Folks Forhold til Napoleon, til hvem det efter den sidste Deling af Landet naturnødvendigt knyttede sit Haab. Kun to Aar efter Delingen enedes General *Dombrowski* med Bonaparte om, at polske Legioner (i national Uniform, men under fransk Overledelse) i Italien skulde kæmpe sammen med Republikens Soldater. Polakkerne toge mangt et Stød af for de Franske i Lombardiet 1797, i det italienske Felttog 1798 og 99. Den første Legion blev under Dombrowski næsten tilintetgjort i Slagene ved Trebbia og Novi, den anden under Wielhorski gik ind i Mantua, som Østerrigerne belejrede; da Franskmændene nødtes til at kapitulere, forpligtede de sig til at udlevere Østerrigerne disses Desertører ɔ: Polakkerne. Ikke desto mindre dannede Polakkerne nye Legioner og deltog under Konsulatet i Kampene ved Donau og i Italien; men Freden i Luneville 1801 indeholdt saa lidt som den i Campo

Formio 1797 nogen Artikel, hvori Polens Navn nævntes.

Ligefuldt haabede Polakkerne, narrede af løse Løfter, ved hvert nyt Felttog paa, at det skulde lykkes gjennem Alliancen med de franske Tropper at gjenoprette Polen. Den berømte Sang, som Legionssoldaterne have digtet fjærnt fra deres Land, Dombrowski-Marschen: «Endnu er det ikke ude med Polen! Ikke saa længe som vi leve!» indeholder denne Tanke.

Men efter Freden i Luneville vilde Bonaparte, der attraaede Kejserværdigheden, kun beholde Polakkerne som personlig Garde for sig, og da General Kniaziewicz svarte ham med at forlange sin Afsked, besluttede han at skille sig af med dem. De bleve først sendte til Italien, saa forkyndtes det dem dér, at de skulde til St. Domingo for at nedslaa en Opstand af Negrene, som derovre kæmpede for deres Frihed. Deres Protester nyttede intet. Truede fra alle Sider med Artilleri-Ild bleve de indskibede i Genua og Livorno og fandt i hint usunde Klima og under den frygtelige Krig næsten alle deres Død.

Og dog kæmpede polske Legioner atter ved Siden af de Franske ved Jena. Ved Freden i Tilsit blev Rusland skaanet og kun af det den Gang preussiske Polen det lille Storhertugdømme

Warschau oprettet. Men dette var nok til paany at vække Polakkernes Tiltro og vinde hele deres Tillid. Forgjæves holdt, da Felttoget mod Rusland forberedtes, Kosciuszko sig tilbage overfor Napoleons hyklerske Tilnærmelser og Smigrerier, fordrede bestemte og offentlig givne Løfter. Da Fouché ikke havde kunnet true Polens Diktator til at give sit Navn, skrev man det efter og rettede ved et plumpt Falskneri til det polske Folk en *Kosciuszko* undertegnet Proklamation, som indtrængende opfordrede Polakkerne til at forene deres Vaaben med Frankrigs. Man kunde have troet dem helbredte for Napoleonsdyrkelse Men trods alt, hvad der var sket, fik Napoleon, da han i 1812 gik over Niemen, blot ved at kalde sit russiske Felttog for den anden polske Krig, 80,000 Polakker under Josef Poniatowski til at følge sig. Af dem vendte Aaret efter kun 8000 tilbage.

Polakkerne ere livlige som Sydboer, men de er ikke et i Macchiavellis Skole opdraget, politisk kløgtigt Folk som Italienerne, der have forstaaet at lade Franskmændene rage Kastanjerne af Ilden for sig. De er et Folk, hvis Legioner Napoleon fik til at bløde for sig paa hundrede Valpladse blot ved at holde den hvide Ørn foran dem, og et Folk, hvis Batailloner Steinmetz i 1870 fik til at storme de forfærde-

lige Højder ved Spicheren, ved at lade den preussiske Musik spille Melodien til Nationalsangen: *Jeszcze Polska nie zginela,* som er forbudt i Posen i Fredstid.

En saa ungdommelig eller barnlig Enthousiasme er visselig ikke noget opholdende Element under Folkenes store Livskamp i Industriens og Militarismens Tidsalder. Den trives ikke let sammen med Sparsommelighed, Vindskibelighed, Disciplin, Maadehold og borgerlig Kløgt, lutter Egenskaber, der sikre Individernes og Samfundenes Bestaaen.

I ældre Skildringer af Polakkerne hedder det ogsaa gjerne, at paa deres Ridderlighed og personlige Tapperhed kan man under alle Omstændigheder regne, men at der er noget Forfængeligt i deres Højmodighed, noget Flygtigt ved deres Ædelmodighed, at de ere egensindige, stridslystne og trættekjære, ude af Stand til at anerkjende nogen højere Lov end deres egen Vilje, og ude af Stand til ret længe at rette denne Vilje paa samme Punkt. Det fremhæves gjerne, at de ere slette Husholdere, altfor let komme i Pengeforlegenhed, hvor store Indtægter de end have, at de gjennemblade tusind Bøger og ikke studere nogen Bog, sprede sig altfor stærkt og spilde deres Tid og deres Ævner. Man har beskyldt dem for, paa samme Tid som

de sværme for frie Ideer, at spille Selvherskere overfor deres Bønder, og for, paa samme Tid som de ere de ømmeste Ægtemænd, at have et Par Elskerinder ved Siden af deres tilbedte Hustru. Man har med et Ord fundet en Blanding af vesterlandske og østerlandske Ejendommeligheder hos dem.

Rimeligvis har der været meget Rigtigt og Sandt i denne ældre Opfattelse. Det er da interessant at forfølge, hvilke af disse Karaktermærker Fremmedherredømmet har udviklet, og hvilke det har udslettet.

Hvad Kjærligheden til udvortes Glans angaar, saa er den nødvendigvis trængt tilbage. Den er selvfølgelig ikke dræbt. Kjærligheden til alt det, som i Cherbuliez's *Ladislaus Bolski* saa dybsindigt er symboliseret ved Faderens Fjerbusk, ligger dybt i den polske Natur. Faderens røde og hvide Fjerbusk, som Ladislaus altid bærer hos sig i et Foderal, det er Herlighedens Glimmerprincip. Og det er dybt betegnende, at man hos en af Polens første Digtere, Julius Slowacki, finder denne Definition af Gud:

«Jeg ser, at han ikke er Ormenes Gud eller de Dyrs, som krybe. Han elsker kæmpestore Fugles Flugt og giver fremstormende Heste Tøjlen. Han er *den ildfulde Fjeder paa stolte Hjelme* . . . .» (Beniowski, 5te Sang).

Man sammenligne Profeten Habakuks storladne Beskrivelse af Gud. Men hele Polens Aand er i hine Linjer. Intet andet Folk kunde se det Guddommelige i den vajende Fjerbusk.

Ligefuldt er nutildags Kjærligheden til Ærens Flitter og Pailletter med Nødvendighed trængt tilbage af en dybere Æresfølelse.

Da jeg den første Aften i Warschau traadte ind paa Raadhusballet, hvor der i den store Sal var forsamlede 500 Par, Blomsten af Warschaus gode Selskab, slog den Omstændighed mig, at der, med Undtagelse af tre russiske Officerer, ikke fandtes en Mand i Salen, der bar en Dekoration. Paa Dekorationer giver næsten enhver Polak fra Fødselen af Afkald saa godt som paa Uniformer. Det fortaltes i Warschau om en fattig Skolelærer, der havde udmærket sig og faaet Stanislaus-Ordenen derfor, at han til dagligt Brug gjemte den i en Skuffe og kun brugte den til at straffe sine Børn med. Naar den yngste Dreng var uartig, hed det: «Græder Du nu igjen, saa skal Du komme til at sidde ved Middagsbordet med Stanislaus-Ordenen om Halsen.» Det hjalp.

Hvad dernæst det aristokratiske Grundtræk angaar, saa bestaar det, om end meget modificeret. Polakken har intet medfødt Hang til de borgerlige Dyder; hans Ideal er og bliver det

af en *grand seigneur*. Afskyen for at tælle og lægge sammen, for at regne, beregne og føre Regnskab, er gjennemgaaende. Overalt hvor Tyske og Polakker mødes i Kappestrid paa Handelens og Industriens Omraade, ligge Polakkerne under. De store Fabrikanter i russisk Polen, der i Ly af en uhyre Beskyttelsestold berige sig paa Kjøbernes Bekostning, ere næsten uden Undtagelse indvandrede Østerrigere og Preussere. Ja man har i dette Aarhundrede set en hel Fabriksby (Lodz) opstaa og tiltage med amerikansk Hurtighed, en By, der liggende midt i Polen er grundet og alene beboet af Tyskere. Polakkerne er og bliver et aristokratisk Folk; den Borgerstand, der efterhaanden er indkilet imellem Adelen og Bondestanden, er endnu forholdsvis faatallig, og endnu længe vil en rolig borgerlig Levevis staa for den fornemt anlagte og opdragne Polak, som et Liv tilbragt med at spise og drikke, eller som Greven siger det i Krasinski's *Den ugudelige Komedie* som «det at sove den tyske Spidsborgers Søvn hos hans tyske Kone.»

Men man maa ikke glemme, at Szlachtaen i sit Væsen var noget meget Forskjelligt fra, hvad Adelen i Europas fleste Lande er; den var aldrig nogen afsluttet Kaste; Johan Sobieski adlede i sin Tid efter Wiens sejerrige Forsvar

sit hele Rytteri; endnu i vort Aarhundrede har man adlet hele Infanteriregimenter; saa der findes i dette Øjeblik i Polens forskjellige Dele tilsammen ikke mindre end 120,000 adelige Familier. Adelen svarer da her nærmest til, hvad ellers i Europa er højere Borgerstand. Man maa ogsaa vide, at Titlerne Fyrste, Marquis o. s. v. ikke er oprindelig polske, men først af de fremmede Erobrere tillagte de ypperste Familier, hvorfor de ikke bruges meget i Landet selv. Man tiltaler i Warschau paa Fransk en Grevinde *Madame* ikke *Comtesse*. Selv ved Præsentationer i Aristokratiet hørte jeg aldrig nogen nævne Titlen — en velgjørende Ting, naar man kommer fra Tyskland.

Imidlertid har Forholdet mellem Herskab og Undergivne ganske vist endnu noget Asiatisk. Der finder i Brugen af Tjenerskab en ikke ringe Ødselhed Sted. I ethvert velhavende Hus er der f. Ex. en Dørvogter, der sidder den hele Dag paa en Stol i Porten for at lukke den i Forvejen aabne Trappedør op. Man fik aldrig en Dansk til at sidde saa længe paa en Stol. Paafaldende var ogsaa Tjenernes Tilbøjelighed eller Vane til vaagende at oppebie Herskabernes Hjemkomst om Natten, selv om man tillod dem at gaa i Seng. For nordiske Forestillinger var endelig deres Ydmyghed overraskende. En

polsk Tjener kysser end ikke paa Haanden, men paa sin Herres Ærme, og saa dybt stikker Vanen paa denne Maade at udtrykke Taknemmelighed eller Hengivenhed, at jeg gjentagne Gange iagttog, hvorledes unge polske Studenter førte Armen paa en Mand, de vilde vise Højagtelse, til deres Læber.

Meget mere husholderisk end før er Polakken under Fremmedherredømmet neppe bleven, det skulde da være i Posen, hvor det tyske Forbillede gjør sig gjældende. Man ødsler med sin Tid.

Da der ingen Forsamlingsfrihed gives, da ingen Art Forening er tilladt — den eneste Klub, som i Warschau fandtes, blev opløst, da den for nogle Aar siden i en Forstad vilde forhindre nogle Optøjer mod Jøderne, hvorimod Politiet ikke skred ind —, da overhovedet alt offentligt Liv er forbudt, saa der end ikke maa være 50 Mennesker samlede i en Sal uden Politiets Tilladelse og Opsyn, saa sluger den private Selskabelighed, som maa erstatte alt, hvad der i denne Retning savnes, en uhyre Tid.

Gæstfriheden er meget stor og meget smagfuld. En sjælden Egenskab, som er Folket medfødt, er Takt. Det maa i denne Sammenhæng være mig tilladt med Taknemmelighed at nævne den Finhed, hvormed Gæstfrihed ved

min Ankomst til Warschau blev udvist mod mig selv. Man kørte mig til en stor, luxuriøst udstyret Bolig med sjældne Malerier og Bøger; mit Navn stod paa Døren; paa Skrivebordet laa Visitkort med min Warschauer-Adresse; jeg havde til min Opvartning to Tjenere, der forstod fremmede Sprog.

Gæstfriheden er en dybtliggende Egenskab hos det polske Folk; den er sikkert forøget overfor Fremmede fra den Tid af, da der sjældent kommer Fremmede til Polen, men Hovedaarsagen til dens stærke Blomstren mellem de Indfødte nutildags er øjensynlig den, at det selskabelige Samliv saa fuldstændig maa erstatte det offentlige Liv.

IV.

Warschau virker i mange Maader paa den Fremmede næsten som en fransk By. Fransk er Polakkernes Hjælpesprog, det Sprog, som i de højere Klasser Alle kan til Fuldkommenhed — jeg har dog truffet Enkelte, der halvvejs havde glemt det under et tyveaarigt Ophold i Sibirien —, det Sprog, man taler lige saa flydende som Modersmaalet og endnu bedre end Russerne tale det. I aristokratiske Kredse udtrykker man sig endog tidt indbyrdes paa Fransk, et Forhold som fra Aarhundredets Begyndelse af blev fremmet ikke blot ved det stadige aandelige Samkvem med Frankrig og Emigrationen dertil, men ved Trangen til at kunne mødes med Russerne paa et i sproglig Henseende neutralt Jordsmon. Da Polakkerne nu desuden hyppigt ere blevne kaldte Nordens eller Østens Franskmænd og da de selv tro sig yderst beslægtede med de franske gennem deres Fejl, det, de selv betegne som deres Flygtighed og

Ustadighed, saa faar den Fremmede upaatvivlelig Spørgsmaalet, om han ikke finder *stor og sørgelig* Lighed mellem Polakker og Franskmænd.

Denne store Lighed er rent indbildt.

Den Smule Lighed, der findes, bestaar i en beslægtet Evne til hurtigt at føle Begejstring og hurtigt atter Lede, dernæst i en stærk Trang til Oplevelser og Sindsbevægelser og i Kjærlighed til Ry og Glans.

Men disse Lighedspunkter udelukke ikke en Grundforskjellighed. Det rationalistiske, ræsonnerende Grundlag for den franske Folkekarakter fattes i Polen ganske. Det algebraiske, arithmetiske Grundlag for den franske Tænkemaade mangler i Polen helt. Franskmanden er i Ordets gode Betydning en stor Prosaiker, Polakken er Poet — derfor har ogsaa det franske Bogrige sin Hovedstyrke i Prosaen, det polske sin i Poesien, i Verset. Intet kan vel desuden være mindre fransk end denne stadige og fuldendte Talen af et fremmed Sprog, denne mærkværdige Kundskab til fremmede Kulturer, som i Polen møder En overalt. Man træffer i Polen, visselig ikke i Frankrig, unge Piger paa en Snes Aar, der tale sex Sprog til Fuldkommenhed, uden Accent. Næsten enhver ung Mand eller Kvinde af de højere Stænder kjender Europas vigtigste Hovedstæder og kjender de indflydelses-

rigeste Literaturer i et ikke ringe Omfang. Saavel den lidenskabelige Rejselyst som Dannelsens deraf følgende Mangesidighed er i høj Grad ufransk. Polakken udvider sin Synskreds og formindsker sin Hjærnekraft ved at lære fire eller fem fremmede Sprog, Franskmanden er i Reglen enten uvidende eller Specialist.

Dog den mest paafaldende Forskjel ligger sikkert i Forholdet mellem de to Kjøn. Som den polske Folkekarakters Grundpræg gjælder en vis Forening af Blidhed og Energi. Men hvad der giver den polske Karakter og særlig den polske Fædrelandskjærlighed i dette Aarhundrede sit særegne Stempel, det er det kvindelige Elements Overvægt over det mandlige.

At Forholdet mellem Mand og Kvinde er meget forskjelligt i Polen og i Frankrig, det spores hurtigt i den daglige Samtale. Medens Tonen mellem franske Mænd, saa snart Talen kommer paa Kvindekapitlet, altid er yderst fri, undertiden for den Fremmede frastødende og overhovedet lasciv, lægge Polakkerne i Omtalen af Kvinder i Reglen Varme, ofte Ømhed eller Overbærenhed, men, saa vidt jeg kunde skjønne, sjældent Frivolitet for Dagen.

Jeg har hos en italiensk Forfatter fundet en Bemærkning, der muligvis rammer den

dybere Grund dertil. Han mener, at medens hos de germaniske Folk Manden i Reglen er mere begavet end Kvinden, og medens hos de romanske Folk Mand og Kvinde i Gjennemsnit staa paa samme Niveau i aandelig Evne, er hos Polakkerne, som det mest ejendommelige slaviske Folk, Kvinden afgjort Manden overlegen. Hvis man herved ikke tænker paa Opfindelses- eller Frembringelseskraft, vil man føle sig slaaet af disse Ord. Det skorter visselig ikke Mændene i Polen paa Lidenskab, paa Mod og Energi, men det synes som om Kvinderne have mere. Det skorter ikke Mændene paa Aand og Vid, paa Handlekraft og Frihedskjærlighed, men det er, som om Kvinderne havde mere. Man har under Polens store Opstande set dem indgaa Sammensværgelser, gjøre Krigstjeneste og tidt nok frivilligt ledsage deres elskede til Sibirien. *Mickiewicz*'s Gracyna, der til Hest anfører en Hærskare, har haft Efterfølgerinder i dette Aarhundrede. Berømt fremfor alle er *Emilia Plater* en ung Dame af en af Polens første Familier, der i 1830 fik et helt Distrikt til at gøre Oprør, deltog i flere Slag, og tilsidst efter at have sluttet sig til de Afdelinger, der under *Dembinski* vægrede sig ved at ty over paa preussisk Grund, stræbte at bane sig Vej med sit Korps gjennem den fjendtlige Hær, men i December 1831, 26 Aar gammel, døde

af Savn og Overanstrengelse i et ensomt liggende Skovløberhus. Mickiewicz's skjønne Digt *Oberstens Død* har forherliget hendes Minde. Der var under Oprørskrigen 1830—31 ikke én Bataillon eller Eskadron af den polske Hær, hvori der ikke var kvindelige Kombattanter; efter Kampe og Marscher plejede Soldaterne altid at indrette en Bivuak for Kvinderne, ligesom de sørgede for, at der ikke faldt Ord, som kunde saare deres Øren.[1])

Tiden til slige Bedrifter er nu forbi, men endnu bestandig ere Kvinderne de ivrigste Patrioter, fordi de føle varmest og kritisere mindst. Ikke desmindre turde Kvindens Indflydelse være gaaet noget tilbage i den sidste Snes Aar. Kvinden virkede en Gang mest som den katholske Tros Hovedbærer; men Troen svinder, hvor den ikke *er* svunden. Kvinden virkede en Gang paa lignende Maade som Præsten,

---

[1]) I sin Bog om Polen fortæller General Roman Soltyk: «Da Warschau blev angrebet, bemærkede jeg midt i Ilden en Soldat af det femte lette Regiment, som stadigt stod lænet mod Brystværnet, ikke brød sig det mindste om Granaterne og Kanonkuglerne, men opmuntrede sine Kammerater med livlige Haandbevægelser og Tilraab. Da han stod i første Række, kunde jeg først ikke se hans Ansigt; men da han vendte sig, opdagede jeg, at det var en smuk Pige paa atten Aar.»

men Forbundet mellem Kvinderne og Gejstligheden løsnes alt som Dannelsen og Kirken skilles ad. Og hertil kommer, at da alt offentligt Liv er umuliggjort og der hverken gives Forsamlinger eller Foreniger af nogen som helst Art, saa søge i det selskabelige Liv Mændene næsten udelukkende hverandre. Da Selskabssalen gjør Tjeneste som politisk eller literært Forsamlingslokale, tænke de stedse mindre paa dér at vinde Kvinderne for deres Interesser. Disse føle sig tilsidesatte, oversete og forladte omtrent som i Sydtyskland, hvor Manden tilbringer alle sine Aftener paa Ølhus, kun at Forladtheden har andre Grunde. Trykket fra oven har øjensynlig bidraget meget til at splitte Kjønnene og formindske Kvindens sociale Indflydelse. Den turde i Øjeblikket være ringere i Polen end i Frankrig. De unge Pigers Opdragelse foregaar i øvrigt efter samme Principer som dér — man lader dem intet Øjeblik ubevogtede — og Ægteskaberne stiftes paa samme Maade som i Frankrig, idet de Paagjældende sjældent kjende synderligt til hinanden før Brylluppet og i Almindelighed ses for første Gang faa Uger før.

Hvad den polske Ustadighed angaar, saa har heller ikke den nogen Lighed med den franske. Franskmændenes Ustadighed aabenbarer sig nærmest i det offentlige Liv, overalt

hvor de optræde i Masse, som Folkeforsamling eller Folk. Den beror paa pludselige Stemningsomslag, for hvilke ingen Enkelt føler sig ansvarlig. Polakkernes Ustadighed er personlig, beror dels paa Hanget til Afvexling, dels paa en instinktiv Tilbøjelighed til Universalitet.

I Frankrig er en velforstaaet, klog og stundom fin Egoisme det Princip, som fra Familien gaar i Arv til Børnene, den Lære, som fra første Færd af indpræges dem og som i Reglen bliver styrende i deres Liv. Man lægger ikke i Frankrig som i England eller Nordamerika først og fremmest an paa at udvikle Ynglingen til et dygtigt Menneske, som kan hjælpe sig selv, men man stræber at jævne hans Livsbane, skaffe ham Begunstigelser, Forbindelser, Beskyttelse, sikre hans Fremtid eller hans Befordring. Og er Banen jævnet, forlader den unge Mand nødigt sin Carrière, før Ærens højeste Trappetrin er naaet.

Ganske anderledes er Forholdet i Polen, hvor den unge Mand i Privatlivet langt snarere lader sig lede af flygtigt Instinkt end af klog Egoisme, og hvor én eneste offentlig Interesse, det tabte Fædreland, den mistede Uafhængighed, Modersmaalet, den nationale Literatur og Kunst, staar uf ravigeligt og uden Nedgang hævet over alle Omskiftelser.

Utvivlsomt har Fremmedherredømmet slaaet Polakkernes Flygtighed aldeles til Jorden paa dette højeste Omraade; til Gjengjæld har det nødvendigvis virket i høj Grad fremmende paa den nationale Ustadighed indenfor Privatlivets Kreds.

Thi hvad skal en ung begavet Mand i russisk Polen gjøre? Han studerer f. Ex. Jus; han kan da aldrig blive Dommer, bliver overhovedet ikke Embedsmand uden ved at udelukke sig fra alt Samkvem med sine Landsmænd. Han studerer Medicin; han kan da aldrig opnaa en Universitetsstilling, aldrig komme til at staa i Spidsen for et Hospital, aldrig lede en offentlig Klinik, derfor aldrig naa den første Rang i sin Videnskab. Følgen er, at han, hvis han har Raad — og der er endnu megen Rigdom i Polen, da det at blive rig næsten er det eneste, som er Hvermand tilladt —, gaar fra ét Studium til et andet, skaffer sig et Indblik i de forskjelligste Videnskaber, overrasker den Fremmede ved Mangesidigheden af sine Kundskaber og Indsigter, men i Grunden ikke har noget egentligt Fag.

Der fandtes følgende Exempler i min nærmeste Kreds: En ung, meget talentfuld Mand var begyndt som Jurist, var gaaet over til Medicinen og bleven Læge, brød saa af,

kjøbte sig en Landejendom, studerede fire Aar igjennem Agerbrug, Maskiner o. s. v., indførte talrige Forbedringer paa sit Gods, solgte det saa kort derefter og er i dette Øjeblik den bedste Theaterkritiker i Warschau. — En anden ung Mand var begyndt som Landmand, havde opgivet Landbruget for Musiken, begyndte at uddanne sig til Virtuos, opgav Forsøget, oprettede en Instrumentfabrik, byggede flere Aar igjennem Violonceller, tabte Interessen derfor og arbejder i dette Øjeblik ved Kunstakademiet i München for at uddanne sig til Genremaler.

De have altfor mange Anlæg og altfor liden Opfordring til Stadighed.

Kvinderne beklage sig bittert derover. Som gode Hustruer stræbe de at dele deres Mænds Interesser, at sætte sig ind i deres Sysselsættelse, og fortvivle over hvert andet, tredje Aar at skulle interessere sig for noget helt Forskjelligt. De tænke med Angest paa, hvad det næste Aar mon vil bringe.

En Aften, da man paa Theatret spillede Feuillets *Dalila*, og da den Skuespiller, der udførte Carnioli's Rolle, ikke var synderlig heldig, kunde jeg ikke holde et Udbrud af Forundring tilbage over, at Skuespilleren kunde savne et Forbillede for den geniale Dilettant, der opdrager den unge Komponist, i en By som

Warschau, hvor der fandtes saa mange Mænd af Carnioli's Art. - Det fortrinligste Forbillede stod ved min Side bag Kulisserne. Og samme Aften, da jeg i en større Kreds blev spurgt, hvorledes jeg som Kritiker vilde bestemme det polske Samfund, fór det mig ud af Munden: I er et Samfund af *Dilettanter*.

Jeg tror, Bestemmelsen er sand, hvis man tager Ordet i dets store Forstand og holder sig for Øje, hvorledes Polakkerne ere blevne dertil.

Man tænke sig et af Naturen meget energisk Folk, for hvis Energi man har sænket en uigjennembrydelig Skrånke, et krigersk Folk, der kun modstræbende gaar ind i Hæren og hvor saa at sige ingen ung Mand frivilligt vælger Officersvejen; et yderst ærgjerrigt Folk, for hvilket alle høje Stillinger, Embeder af hvad Navn nævnes kan, ere lukkede, og hvem alle Udmærkelser og Æresbevisninger ere formente, for saa vidt de ikke købes med Opofrelse af Overbevisning eller Fornægtelse af Solidariteten med Landsmænd; et Folk, som aldrig havde nogen Spidsborgerlighed, men som trængte til at erhverve de borgerlige Dyder, og som nu i Forholdene har en stadig Opfordring til Ustadighed; et nydelseselskende Folk, i hvis Hovedstad ikke et eneste offentligt Forlystelsessted findes; et Folk, som havde et levende,

uregelbundet Hang til Politik og hvem man har umuliggjort al politisk Opdragelse, idet det hverken tør vælge Repræsentanter eller drøfte Statssager, og hvis politiske Presse i Virkeligheden er maalbunden i alt Politisk; at tale om politiske Aviser i Polen er som at tale om Marine-Tidsskrifter i Schweiz. Man forestille sig ret levende dette Folk, som var anlagt til et stort, frit Liv i Offentlighedens brede Dagslys, indespærret i Privatlivets *Clair-Obscur*; man forestille sig et Folk, der fra Arilds Tid af havde de mest overspændte Begreber om den Enkeltes Rettigheder overfor Statsmagten, levende sit Liv uden nogen Art af Retssikkerhed mod Overgreb fra en tilfældig, overordnet Embedsmands Side, tænkende paa Sibirien, som vi andre tænke paa en Sygdom, der kan komme, naar man venter det mindst!

Man forestille sig alt dette, og man vil forstaa, at der ved Trykket, der har virket samtidigt fra saa mange Sider, har maattet opstaa en overordentlig, sammentrængt Livsvirksomhed, en kogende Intensitet af Liv, paa det snævre Omraade, som var levnet.

Var det egentlige Folk udespærret, var al Opdragelse deraf, al Kundskabsmeddelelse til det umuliggjort, saa kom de højere Stænder, der ikke kunde rekrutere sig tilstrækkeligt, til

at føre en Art Øliv i den højeste og mest forfinede Kultur, et Liv, der vel er nationalt i hvert Hjærteslag, men kosmopolitisk i hver Ytringsform, et Drivhusliv, hvor Blomster fra alle Europas Civilisationer ere komne til Udfoldelse og dufte, et hvirvlende, sydende Malstrømsliv i Ideer, Bestræbelser, Adspredelser og Fester. Det højere Selskab kom i Februar Maaned næppe nogen Nat i Seng før Klokken 4. I Karnavalstiden har Dagen i Warschau tyve Timer, og saa længe Saisonen varer, ødsles der med Tid og Kraft.

Livet i Warschau er en *Nevrose*, sagdè en af Byens forstandigste Mænd til mig, Ingen holder det ret længe ud.

Dette Folk, der har opdaget Planeternes Dans om Solen, har som bekjendt ogsaa opfundet *Polonaisen* med dens stolte Højtidelighed og *Mazuren* (Mazurkaen) med dens Kontrast af mandlig Kraft og kvindelig Blidhed, og Folket turde være næsten lige saa stolt af Mazurkaen som af Kopernikus. Mazurkaen er i Polen ikke den Dans, vi benævne saadan, men en langvarig, paa en Gang vanskelig og lidenskabelig Nationaldans, i hvilken Herren og Damen, skjønt de danse Haand i Haand, bestandig udføre forskjellige Trin i samme Takt. Det er en virkelig Sorg for Polakkerne, at den

konsekvente russiske Regering har forbudt at danse denne Dans i Nationaldragt, og det fjerde eller femte Spørgsmaal, den Fremmede i Warschau faar, er dette: «Har De set vor Nationaldans?» I ethvert andet Land vilde det højest være det tredivte eller fyrretyvende.

Man danser Karnavalstiden igennem, som neppe noget andet Sted. Ingensteds afholdes rimeligvis saa mange Velgjørenhedsballer. Man danser for alt, for «de fattige Sypiger», for «de fattige Studenter» o. s. v. Jeg nægter ikke, at mangen Gang, naar jeg stod og saa paa de Dansende — undertiden var jeg indbudt til to Baller efter hinanden samme Nat — kunde jeg ikke lade være at mindes det gamle haarde Mundheld: *Slavus saltans!* Men som en ung Pige sagde i Anledning af en moraliserende Artikel i *Prawda*: «Hvad vilde det nytte, om man i Warschau lod være at danse!»

Dog den Lystighed, hvori man hvirvler, er ikke den almindelige Livsglædes; den minder snarere om den, som de Fængslede under Revolutionstiden udfoldede under deres Uvidenhed om, hvad den næste Dag vilde bringe. Dette Letsind er ikke almindeligt Letsind, men det, som gjerne findes hos dem, der dagligt trodse Lidelse og Død.

Derfor er man ogsaa til sine Tider alvorligere

end ved lignende Lejligheder i andre Lande. Ved en i al Stilhed afholdt Festlighed, som Literaturens og Kunstens Repræsentanter gav mig, og hvor der holdtes en Række Taler paa Fransk og Latin, Polakkernes gamle Højtidssprog, hændte det, da en Taler sagde nogle Ord, som særlig bevægede Forsamlingen, at der paa en Gang stod Taarer i alles Blik, og at gamle Mænd, som havde tilbragt et helt Afsnit af deres Liv i Sibirien og hundrede Gange havde set Døden under Øjne, sprang op og, mens Taarerne rullede dem ned ad Kinderne, faldt Taleren om Halsen. Det synes da, som om Fremmedherredømmet i lige Grad har forøget Modtageligheden for selskabelig Adspredelse og Modtageligheden for alvorlig Sindsbevægelse. Evnen til at føle Nydelse og Smerte, Hanget til Lystighed og Graad synes potenseret som hos en Syg.

Desuden: lige saa lidenskabeligt som Polakkerne ere et Nuets Folk, ligesaa fuldt ere de et Mindernes Folk. Ingensteds findes en saadan Mindernes Religion, en saadan Fastholden ved nationale Erindringer. Man klamrer sig til Alt, hvad der kan gjenkalde det Polen, som var. Vel ere alle Byens Kunstværker og Folkets Skatte slæbte bort til Petersburg; selv det store Zaluski'ske Bibliothek paa 300,000 Bind har man

berøvet Staden; men des sejgere holder Befolkningen paa de nationale Erindringer. Den understøttes i sin Stræben paa det kraftigste derved at den hele polske Poesi og Historieskrivning i dette Aarhundrede ikke mindre end den polske Malerkunst er traadt i den nationale Idés Tjeneste. Malerne som *Matejko* og *Brandt* — begge udmærkede Kolorister, der have Vanskelighed ved at opnaa simpel og let overskuelig Komposition — ty næsten bestandig til de nationalhistoriske Stoffer; Digterne have behandlet Polen og Polens Skæbne, selv naar de som Krasinski i *Irydion* lode Handlingen foregaa i det gamle Rom, eller som Slowacki i *Anheli* hensatte Scenen til et fantastisk Sibirien. Poesien har i de polske Hjem samme Betydning som en Religion. De bedste Værker ere eller have været strengt forbuden Læsning. Saa vel Erhvervelsen som Besiddelsen var forbunden med Fare. I Reglen blev Bogen, naar den var læst opmærksomt nok, til at Tankerne huskedes, selv om Ordene glemtes, strax brændt — med samme Smerte, med hvilken en Kvinde, der ikke er fri, brænder et Brev fra den Mand, hun elsker. Men man har i Polen ikke glemt, at da den unge Lévitoux blev sat i Kastellet i Warschau, fordi man havde fundet et Exemplar af Mickiewicz's *Dziady* hos ham, trak han

i sin Fortvivlelse over Torturen, han havde udstaaet, og i sin Angest for i Febervildelse at komme til at nævne Navnene paa sine Kammerater, med sine lænkede Hænder Natlampen hen under sin Rørseng og brændte sig levende op, heller ikke har man glemt, at flere hundrede litauiske Studenter bleve sendte til Sibirien for at have udgivet Krasinski's *Fristelsen* i Bogformat, efter at Digtet, ikke forstaaet af Censor, havde set Lyset i et lille Blads Feuilleton.

I ethvert Hus findes nutildags de nationale Skribenter, og har man end for i Sikkerhed at kunne oprette et nationalt Musæum maattet grundlægge det i Rapperswül i Schweiz, saa findes dog næsten i hvert Hjem i Warschau et Album med Afbildninger af *Arthur Grottgers* gribende Malerier i Krakau, forestillende Polens Lidelseshistorie, et (forbudt) Litografi efter samme Malers «De Forvistes Tog til Sibirien», og nogle Billeder af Warschaus Forsvar 1831, forestillende det sidste polske Regiment, som sprængte sig i Luften med *Ordon*'s Skanse. Med Ømhed og Rørelse betragte Polakkerne ikke blot Fysiognomierne, men Soldaternes forældede, halvkomiske Livjæger-Uniformer med de spidse Skøder. Det er dog den sidste polske Soldaterdragt.

Med denne ved Undertrykkelsen indtil Søvn-

løshed aarvaagne Nationalfølelse hænger det sammen, at man nærer et skarpt Had til enhver Forfatter i Udlandet, der lejlighedsvis eller systematisk har nedsat Polakkerne. Ikke at man har taget Heine det bekjendte Spottedigt *(Zwei Ritter)* om de to vakre Adelsmænd Krapülinski og Waschlapski ilde op. Man har moret sig over dets Vittighed og kan det udenad, og man véd ret vel, hvor varmt han paa mange Steder har udtalt sig om Polen. Men man kjender godt Freytag's *Soll und Haben*; man har lagt Mærke til en henkastet Ytring af den yngre Dumas om de Polakker *allevegnefra*, der deltog i Kommunens Opstand, og man var i Februar i formeligt Oprør over den af Eduard von Hartmann i en Ugeskriftartikel fremsatte Parole *Ausrotten* overfor Polakkerne i Preussen, en Ytring man i altfor høj Grad tog *au sérieux*. Polakkerne er overhovedet altfor opmærksomme paa, hvad der i Europa skrives om dem. Men Bekymringen for, hvad der siges om En, er jo Afmagtens almindelige Ledsager.

V.

En mægtig og for Polen ubetinget gunstig Følge af Fremmedherredømmet har været Sammensvejsningen og Sammensmeltningen af alt, hvad der er polsk, til ét. Alle provinsielle Forskjelle ere gaaede til Grunde i Enheden; de forskjellige Dele af Polen, østerrigske, russiske, preussiske Polakker føle sig ubetinget som ét Folk. I den nyere Tid er det østerrigske Polen blevet Kjærnen, om hvilken det øvrige slutter sig, eftersom Polakkerne dog nu i Galicien have en Landdag, hvor deres Sprog tør tales, desuden to nationale Universiteter, og Byer nok, hvor mangt og meget kan trykkes, som den russiske Censur vilde forbyde.

Og som alle Provinser, saaledes flyde alle Konfessioner nutildags sammen i den nationale Enhed.

Polen var en Gang et udelukkende romersk-katholsk Land. Nu er i Warschau blandede Ægteskaber hyppige. I de to Huse, jeg kjendte

nøjest, var i det ene Manden Protestant, Hustruen Katholik, i det andet Manden Katholik, Hustruen protestantisk; det maa tilføjes, at i intet af disse Huse spillede Konfessionen nogen Rolle.

Hvad Jøderne angaar, som i Polen ere saa talrige, fordi det polske Rige i deres lange Forfølgelsestid aabnede dem et Fristed, saa har den Form af tysk Jødehad, som man har pyntet med det affekterede Navn *Antisemitisme*, og som i den senere Tid visse danske Samfundslag med deres Hang til at optage tysk Reaktion og tysk Raahed ogsaa have indført her, ingen som helst Rod kunnet slaa i russisk Polen. Naturligvis ere Jøderne ogsaa dér først sent blevne stillede paa lige Fod med de øvrige Borgere. Alligevel deltoge de allerede i 1794, da Fortvivlelsen væbnede Warschau med Russerne, i det nationale Forsvar; under Kosciuszkos Faner kæmpede et Regiment af jødiske Frivillige, anførte af den jødiske Oberst Berko, som i 1809 faldt paa Valpladsen mod Østerrigerne. I 1830 forkastede den samme fordomsfulde og ubesluttede Nationalregjering, der vragede Bøndernes Hjælp og ikke vilde indlade sig med Oprørerne i de gamle polske Provinser, Jødernes Ansøgning om at turde træde ind i Hæren i Steden for som tidligere at betale en Afgift. Da Oprøret var

undertrykt, straffede Nicolaus dem for hin Ansøgning ved at indlemme dem i sine Hære. Og ikke nok dermed; da Jøderne ligeledes havde ansøgt Nationalregjeringen om Tilladelse til at delagtiggjøres i den højere og lavere polske Folkeundervisning, erklærede Kejseren, at han for Fremtiden vilde sørge for deres Opdragelse. Han lod med ét Slag 36,000 jødiske Familier føre over Grænsen «for at unddrage dem Fristelsen til Smugleri», som det hed, og befalede dem at bosætte sig paa det sydlige Ruslands Stepper og dyrke Jorden dér. Kosakkerne kom med Udvisningsordren. Alt Bohave kastedes ud paa Gaden. Oldinge, Kvinder, Smaabørn maatte udmattede, forhungrede slæbe sig afsted til Bestemmelsesstedet. Sank en Kvinde afmægtig om paa Vejen, maatte Manden ligefuldt gaa videre. Og paa det nye Opholdssted ramtes saa de Uddrevne af den haardeste Straf: Børne-Udskrivningen. Man bemægtigede sig ved store Razzia'er i 1842 alle Smaadrenge fra Sexaars-Alderen af og sendte dem under Kosak-Bevogtning til Archangel for at opdrages til Matroser. Det forstaar sig, at de døde som Fluer undervejs.

Fælles Ulykke have knyttet de polske Jøder til deres kristne Landsmænd. Thi ogsaa de øvrige Polakker havde jo maattet lide under

Bortførelsen af deres Børn. En Ordre fra Fyrst Paskiewicz af 24de Marts 1832, der er bleven udført, begyndte saadan: «Det har behaget Hans Majestæt Kejseren at befale, at alle omflakkende, forældreløse *eller fattige* Drengebørn i Polen skulle indlemmes i Kantonisternes Bataillon og følgelig bortsendes i Masse til Minsk, hvor der vil blive taget Bestemmelse om dem efter H. M.s Generalstabs Reglement.» Og Udførelsen af denne Befaling er ikke nogen enestaaende Begivenhed. Sex Aar senere, 13de April 1838, stod følgende Meddelelse fra Guvernementsraadet at læse i Warschaus Aviser: «Den 18de i denne Maaned finder i Raadhussalen en offentlig Licitation Sted angaaende Overførelsen til Petersburg og Urál af nogle tusind Sønner af polske Adelige.». Fra da af have jødiske og kristne Polakker følt sig vel ikke som ét Samfund, men dog som én Nation. Folkets Fraternisering med Jøderne i Warschau 1860 løste Spørgsmaalet om de sidstes Ligestilling, og da der i Februar 1861 paa Pladsen foran Slottet og en anden større Plads blev skudt paa den knælende Mængde, der med de russiske Kanonmundinger for Øje istemmede en Nationalhymne og anraabte Gud om at skjænke Polakkerne Frihed og et Fædreland, følte Jøderne Trang til ved en utvetydig Demonstration at lægge

deres nationale Sindelag for Dagen. De ledsagede massevis deres Rabbinere ind i de katholske Kirker, ligesom de Kristne massevis droge ind i Synagogerne for at istemme den samme Hymne.

Men allerede hos Polens største Digter Mickiewicz er Enhedsfølelsen mægtig; hans Værk *Pan Tadeusz* (fra 1834), der er blevet det polske Nationalepos, slutter med, at Polens berømte Nationalsang spilles for Dombrowski og hans Soldater af en Jøde. «Den store Mester», som Digtet kalder ham, lader i mægtig Begejstring, ved sin Cymbelmusik alene, Polens hele Historie fra 1791 glide Tilhørerne forbi. Den 3dje Mai's brusende Polonaise danner Udgangspunktet, saa følger den falske Akkord, Forræderstrengens Klang, der minder om Targowice, saa Marsch, Angreb, Kamp, Stormløb og Skud, Børnenes Stønnen, Mødrenes Klager; Blodbadet i Praga drager forbi de taarefyldte Blik. Saa forvandler Tonarten sig til den gamle Folkevises sørgende Melodi, til Sangen om den forviste Kriger, der flakker gjennem Skoven, og mange Gange er ved at forgaa i Kval og Hungersnød, indtil han endelig synker ned for Foden af sin tro lille Hest, og denne med Hoven graver hans Grav. Tæt flokkede om Mesteren lytte Soldaterne til den kjendte Melodi

og mindes de bitre Dage, da de sang denne Vise ved Fædrelandets Grav.

«Dog de hævede Hovedet, thi hvor ganske anderledes, hvor meget lysere klinger det ikke — stærkere. i anden Takt, bringende et andet Budskab. Og atter lod Mesteren sit Blik svæve hen over Strengene, flettende Hænderne sammen og begge slog med begge Stave et Slag, saa kunstfuldt, saa mægtigt, at Strengene klang som Malmtrompeter, og mod Himlen fløj hin navnkundige Melodi, født af det helligste Haab, hin Triumfmarsch: «Endnu er det ikke ude med Polen! Ikke saa længe som *vi* leve! Op, Dombrowski! Til Polen!» og alle klappede i Hænderne, og «Op, Dombrowski!» jublede det gjennem Salen. Og som studsede han selv over Virkningen, saaledes bævede Mesteren . . .»

Og bedækkende sit Ansigt, medens en Strøm af Taarer bryder ud gjennem hans Fingre, siger han til Dombrowski: «Ja, General! du er den, hvem Sangernes Mund har varslet om!» og Digteren tilføjer: «Saaledes talte han, den brave Jøde, han elskede sit Fædreland som Polak.»

Dog medens der saaledes i Øjeblikket ikke findes konfessionelle Spaltninger i russisk Polen, har der i de senere Aar fundet en Partispaltning Sted af en anden Art, nemlig den mellem den positivistisk sindede Ungdom, der er tilbøjelig til at sætte Sindenes Frigjørelse som det højeste Formaal, og de katholske eller dog med Katholikerne samarbejdende Patrioter.

Den katholske Religion har i Polen længe maattet synes uopløseligt knyttet til den nationale Sag. Uden den katholske Gejstligheds Indflydelse vilde det have været umuligt at holde det store Flertal af Befolkningen, der er udelukket fra al højere Kultur, fast forenet som en Nationalitet. Nu er den Vanskelighed opstaaet, at de højest Dannede ikke mere tro paa Katholicismen, og at Ungdommens Førere se den eneste Mulighed for aandelig Fremskriden i Kamp for den moderne Livsanskuelse mod Fortidens. Man har med Uro spurgt sig, om ikke den polske Kultur ved at vedligeholde det Forhold til Katholicismen, som f. Ex. endnu findes hos den romantiske Skoles store Digtere Mickiewicz og Krasinski, vil komme til at staa som forældet og overfløjet i det europæiske Samarbejde, og enkelte fremragende Mænd, blandt dem først og fremmest Swientochowski, have følt sig nødsagede til at udtale sig om de religiøse Spørgsmaal paa en Maade, der har saaret Adskillige og ængstet flere. Man har i den senere Tid set en udmærket Forfatter som Sienkiewicz, der begyndte radikalt og hvis Meninger ere radikale, af Hensigtsmæssighedsgrunde slutte sig til det konservative Parti. Beklageligt er det kun, at han ved at modtage en betydelig aarlig Sum for at beklæde en Sinecure som

nominel Redaktør af en klerikal Avis, har kompliceret sit Forhold og tilsat en stor Del af sin Anseelse.

Der foreligger her et Dilemma, som, mere end noget andet, nager den polske Intelligens. Mange af de Bedste vove ikke at sige hvad de tænke, for ikke at skade den Sag, der er dem den helligste eller rettere den ene hellige: Polens Sag. Andre fremragende Mænd ledes til den Betragtning, der under almindelige Forhold vilde være uigjendrivelig, men som i dette Tilfælde ikke slaar til, at der gives Ideer, som have større Gyldighed og Ret end Fædrelandets Idé. Spørgsmaalet bliver praktisk et Spørgsmaal om Hensigtstjenlighed, Hensyn og Takt.

Min rent personlige Stilling til Spørgsmaalet var denne, at man fra den progressistiske Side i Warschau var tilbøjelig til at tage mig til Indtægt, medens enkelte Mænd, der, skjønt aldeles frisindede, af politiske Grunde fremfor Alt ønskede at undgaa et Brud mellem Patrioternes og Ungdommens Parti, i høj Grad ønskede min Nærværelse i Warschau, idet de tænkte sig Muligheden af, at en Fremmed, der havde Venner i begge Lejre, vilde kunne virke forsonende. Man søgte da at benytte mit Ophold i Warschau til en Forsoning af Partierne, og det blev mig ved en vis Lejlighed sagt, at

den Aften for første Gang i femten Aar Repræsentanter for de forskjellige Partier vare samlede i én Sal. Hvad jeg personligt har set i Warschau, har ikke kunnet andet end give mig høje Tanker om Polakkernes Sammenhold som Folk; især overraskede det konservative Partis Holdning mig. Mere end én katholsk Gejstlig kom mig med Hjærtelighed i Møde, og den største Festlighed, hvortil jeg under mit Ophold i Warschau var indbudt, blev givet af det konservative Partis Fører, Ejeren af Bladet *Slowo* (Ordet), Grev *Przezdziecki*. (Han er Søn af den Mand der med store Offre har udgivet den gamle polske Historiker *Johannes Dlugosz*'s samlede Værker i fjorten mægtige Kvartbind, og en nær Slægtning af den Grevinde Przezdziecka, der er Mérimées *anden Ubekjendte*).

Skjønt den polske Kultur nu saaledes efter min Opfattelse i Øjeblikket maa være indskrænket til en yderst forsigtig og hensyntagende Evolution, er det tydeligt, at Aaret 1863 har gjort Epoke i Polens Aandsliv. Dette Aars Daarskaber og Rædsler, den i fortvivlet Ubesindighed planløst foretagne Opstand med dens tragiske Udgang, har gjort Nationen ædru. For ædru, kan det synes nogle, thi medens det før 1863 var Polakkernes Skik at se alle Fortrin forenede hos deres eget Folk, er det efter den Tid

Tonen, kun at tale vemodigt nedsættende om Polen. Men en stor Vinding er det i ethvert Tilfælde, at den sygelige Selvforgudelse, der i Trediverne trængte igennem paa den Tid, da de to store Modstandere Mickiewicz og Slowacki paa én Gang omvendte sig til Mystikeren Towianskis Sværmerier (om Polens Folk som Messiasfolket, der led for Menneskehedens Synd og lidende frelste Menneskeslægten) for bestandig er død og begraven. Man har lært at se den haarde Virkelighed under Øjne, og de Forhaabninger, man har — thi man er, skjønt visselig ikke sangvinsk, ingenlunde uden Fremtidshaab — grunde sig ikke paa Drømme og Fantasier.

Endelig har det gjennemførte Fremmedherredømme efter 1863 fremkaldt en aandelig Tilstand, som, hvor ulykkelig den end er, i visse Maader vel kan kaldes den skjønneste og bedste i et Folk, en Tilstand der minder om den, i hvilken den oprindelige Kristendom under Romerstatens Tryk hensatte sine Tilhængere, en ganske vist i mange Punkter pessimistisk, men derfor ikke mindre sand Verdensopfattelse.

Maaske er i Grunden ingen Tilstand mere opdragende for et Folk end en saadan, hvor ingen udmærket Mand nogensinde faar en udvortes Udmærkelse, Titel eller Dekoration og hvor Ærens officielle Flitter betragtes som

Skam, medens til Gjengjæld Skammens officielle Kittel, den politiske Fangedragt betragtes som ærefuld.

Ethvert Barn, der i Warschau daglig gaar forbi Paskiewicz's Monument; ethvert Barn, der stadig ser Obelisken med Forrædernes kransede Navne, vænner sig fra den spæde Alder af til den Tanke, at de, hvem Magthaverne hædre, i Reglen ikke ere de bedste Mænd, og de, hvem de forfølge, i Reglen ikke de sletteste.

Det, som er Kjærnen, den sande Kjærne i den kristelige Lære, den sanddru Vurdering af denne Verdens Hæder og denne Verdens Skjændsel og denne Verdens Retfærdighed, eller af hvad virkelig Storhed og virkelig Lavhed er — denne sanddru Vurdering kan her Enhver, selv den svagest Begavede, paa sine Fingre. Hvilken Skole for Livet! — Polen er det eneste Land, tror jeg, hvor den oprindelige Kristendom endnu existerer som Samfundsmagt og det ligeligt for Kristne og Ikke-Kristne.

Polens Navn findes ikke paa Europas Kort. Polens Folk regnes ikke med blandt Europas Folk. Dets Sønners og Døtres Frihed og Velfærd er i fremmede Magthaveres Vold. Dets Sprog forfølges og undertrykkes.

Dette Folk har blandt Jordens Mægtige ikke en eneste Ven, derimod virksomme, yderst

virksomme og rastløst arbejdende Fjender, og dets Ulykke er den, at dets Fjender er de ubetinget mægtigste Mænd i Verden.

Til Gjengjæld har Polen, tror jeg, i alle Jordens Folkeslag de Bedste til Venner, de Menneskeligste til Venner.

Polen frembyder Skuet af et Folk, der ikke blot er dødsdømt, men, som Cherbuliez har kaldt det, levende begravet og som trods Alt bestandig løfter Laaget paa sin Kiste i Vejret og viser, at dets Livskraft endnu langtfra ikke er udslukt.

Man møder her et Folk, i hvilket hver Nerve er spændt, fordi det Dag ud, Dag ind kæmper for sin Existens, i Steden for, som andre Folkeslag, at nyde den. Man ser her et Folk, som ganske er gaaet op i sin nationale Sag, og dog er denne nationale Sag ikke andet end Menneskehedens, den almenmenneskelige Sag.

Man elsker derfor Polen ikke som man elsker Tyskland eller Frankrig eller England, men som man elsker Friheden. Thi hvad er det at elske Polen andet end at elske Friheden, at have en dyb Sympathi med Ulykken og at beundre Modet og den stridbare Begejstring!

Polen er et Symbol — et Symbol paa alt det, som Menneskehedens Ypperste have elsket og hvorfor de have kæmpet. I Polen er Alt

sammentrængt, alt det Hadværdigste og Afskyeligste, alt det Elskeligste og mest Straalende; her findes Jordelivets Modsætninger som i højt Relief; her er Verdensvæsenet sammentrængt som i en Essens.

Overalt i Europa, hvor der er kæmpet for Friheden, kæmpede i dette Aarhundrede Polakker med, paa alle Valpladse, paa alle Barrikader. De have undertiden taget fejl i deres Syn paa de Foretagender, de laante deres Vaaben; men de troede at kæmpe for Menneskehedens Vel; de betragtede sig som Frihedens svorne Garde og betragte endnu Enhver, der kæmper for Frihed, som en Broder.

Men omvendt kan det ogsaa siges, at overalt, hvor der i Europa kjæmpes for Frihed, dér kjæmpes for Polen. Polens Fremtidsskæbne, er helt afhængig af Europas; thi sejrer Ideen om Folkeslagenes Ret til Uafhængighed og hvert enkelt Folks Ret til fuld politisk Frihed paa stedse flere Punkter rundt om paa Jorden, saa nærmer Timen sig, da Polens Gjenopstandelse bliver mere end et Haab.

II.

Andet Indtryk.

(1886.)

Jordens to største Militærmagter, Tyskland og Rusland, der staa paa en spændt Fod med hinanden, men af hvilke ingen repræsenterer den politiske Frihed, Folkenes eller Individernes Selvbestemmelsesret, have for Tiden én Opgave og ét Maal tilfælles; de føre med Opbydelse af alle Midler en Udryddelseskrig mod en Nationalitet paa 14—16 Millioner Mennesker, der er bastet og bundet, undertrykt og kneblet som ingen anden Nationalitet i Europa, men som ikke desto mindre af dens Magthavere behandles som overskyllede eller fortrængte den de Elementer, der beherske den, og vi se den uafbrudt betegnet som en Fare eller en Trusel.

Delingen af den polske Stat er snart hundrede Aar gammel. Men den lader ikke de tre Magter, som fuldbyrdede den, komme til

Ro. Det koster endnu den Dag idag stor Møje at hævde den som Ret og Velgjerning: Ikke nok med, at man har besørget Verdenshistorien skrevet saaledes, at al Skyld var paa hint gamle Polens Side. Ikke nok med at hvad der hos andre Folk regnes for Dyd eller Pligt: Kjærlighed til Fædrelandet, dets Minder og dets Sprog, Had til dets Fjender og Ringeagtere, det stemples og straffes som Landsforræderi, naar det ytres af en Polak. Ikke nok med at ingen polsk Deputeret i den tyske Rigsdag eller den galiziske Landdag kan undlade at besværge og godtgjøre sin undersaatlige Troskab mod den fremmede Delingsmagt, eller, at Polens Ungdom indregistreres som Soldater i de tyske, østerrigske og russiske Hære, stikkes ind i Regimenter, hvor der kun tales et fremmed Sprog og maa kæmpe for fremmede Interesser: I den sidste Tid har paa én Gang Rusland og Tyskland iværksat en Forfølgelse af den polske Nationalitet, der nærmer sig til Mishandling.

Fyrst Bismarck uddrev i Begyndelsen af dette Aar med faa Dages Varsel af Preussen en halvhundred Tusind Polakker, Mænd, Kvinder og Børn, der hjælpeløse maatte søge sig et Ly eller gik tilgrunde. Hans politiske Bevæggrund synes en dobbelt: Han frygter Polonisering af tysktalende Landsdele; thi det har vist sig at

det polske Sprog trods Alt, hvad der gjøres for at udrydde det, stadigt vinder Terrain. Og han vil sikre sig de bedst mulige Vilkaar under en forestaaende Krig, have saa faa fjendtligt sindede Elementer i Landet, som han kan. Han uddriver ikke blot af Preussen alle der boende fremmede Polakker, selv om de nok saa længe have opholdt sig der — og det saa følgestrengt, at der den første Februar til Warschau ankom en 91aarig Kone, der som statsfarlig var udvist af Posen — men han foreslaar endog, ved Lov at underkaste de i Posen bosatte og grundbesiddende preussiske Polakker Tvangsafstaaelse af deres Jordejendom. Han vil udkjøbe Polakkerne af deres gamle Land og har fordret 300 Millioner Mark til *Kolonisering* af Landet, ret som var Talen om ubeboede Egne eller om Landstrækninger, beboede af Vilde. Og det skal end ikke ubetinget tillades enhver Tysker at opkjøbe polsk Ejendom; ingen faar Lov dertil, som har giftet sig med en polsk Kvinde; thi Erfaringen lærer, siger Bismarck, at en saadan i en Haandevending gjør sin Mand til en polsk Patriot. Det skal heller ikke for Fremtiden tillades nogen preussisk Polak at faa Ansættelse i Posen, ifald han ikke er gift med en tysk Kvinde; thi kun da er der Haab om at germanisere ham og hans Børn.

I.

Det viser sig saaledes, at Bismarck betragter de polske Kvinder som rummende et endnu større Maal af Fare for det tyske Riges Enhed og Sikkerhed end Mændene. Han har derved ufrivilligt givet dem Lovord, som vise hen til deres Stolthed og Menneskeværd. Og de fortjene dem. De er, hvor det gjælder Kamp for Folkeaandens Bestaaen, Landets Marv.

De Kvinder, paa hvilke man herved maa tænke, er Aristokratiets. I det menige Folk lever Nationalbevidstheden kun som religiøs, og en Borgerstand som i de germaniske og romanske Lande gives ikke.

Hvad man i Almindelighed kan sige om disse Kvinder af det højere og ringere Aristokrati er at deres Egenskaber, Dyder og Laster er ikke de borgerlige. De er ikke huslige og de er ikke smaalige. De bedste af dem have en Stolthed, der høj og sjælden som den er, beroer paa Følelsen af Sjælelivets Styrke og

Renhed. Det er Kvinder som blev skabte til at herske, og som selv i smaa og trange Forhold bevare den store Selvfølelse, der ligger dem i Blodet. Det er denne Type, hvis Aandsliv helt gaar op i den nationale Sag. Adskillige iblandt dem er endnu ivrige Katholikinder, men for de fleste og mere opvakte er Katholicismen kun dyrebar som Nationalitetens Palladium. Cherbuliez' Betegnelse af den polske Kvinde som «Punsch, tillavet med Vievand» er vel nutildags en Smule forældet.

De polske Kvinder ere berømte for Skjønhed og svare til deres Ry. Det er en Slags Troessætning i Polen, at den ægte, polske Kvinde er blond; det anses for finest at være dette; dog skjønt man ser enkelte Kvinder, der ikke alene kommer svenske og norske nær ved Haarets guldgule Farve, men som ogsaa ved Hudens lysende Hvidhed overgaa Alt hvad man ser i Norden, holder hin Troessætning ikke Stik. Brunetterne er overalt meget hyppige og Flertallets Haarfarve vistnok mørk Cendré.

Hændernes fuldendte Form og Føddernes Lidenhed er navnkundige hos de polske Damer. Mest Pris sætter de selv paa Hændernes Skjønhed. «Jeg ser mine Hænder, men ikke mit Ansigt», sagde En, og en af dem, der ellers tænker mindst paa sit Ydre og er for udviklet

til at være forfængelig, lod, da hun i Paris fik Frost i Hænderne, den berømteste Læge i Byen hente i den Anledning. Polske Damer paastaa, at naar de i Wien besøge Skomagerbutikerne og vise deres smaa Fødder med høje Vrister, udbryde Skomagerne: «Das kennen wir, das sind polnische Füsse». Det hedder sig ogsaa i Warschau, at man i de Wienske Skotøjsmagasiner har et særligt Skab af Fodtøj til disse Fødder og at dets Indhold er i høj Grad forskjelligt fra det i et paa Englænderinderne beregnet Skab.

Den staaende Opfattelse er her, som overalt andensteds for andre Nationaliteters Vedkommende, at den ægte polske Kvinde lever for Hjemmet og Børnene. Maaske mere for Børnene end for Manden, og neppe egentlig noget Elskovsliv. Ægteskabet stilles mindre til Skue end i Tyskland og giver neppe saa hyppigt Anledning til Katastrofer som i Frankrig. De polske Kvinders Hoved er hedt, deres Sanser beherskede.

Af og til sker en stor Uregelmæssighed: En Dame forlader sin Mand og lever sammen med en Elsker; en ung Pige gifter sig med sin Faders Kammertjener eller lignende. Det er sjældne Undtagelser. Naar man i Selskabet træffer en raffineret Kokette, er hun næsten altid af fremmed Afstamning. Derimod er store

Exempler paa moderlig Opofrelse ingenlunde sjældne. Grevinde Rosa K., paa Grund af sine Slægtskabs- og Formuesforhold kaldet *den første Dame i Polen,* har i Aarevis levet ganske ensomt i en ubetydelig Bjærgby i Karpatherne af Hensyn til sin lille svagelige Søns Helbred.

Der findes endnu i Polen stærke Levninger af den abstrakte Kvindedyrkelse, der, saalænge den polske Stat bestod, gav sig Udslag i denne Betegnelse af Madonna: *Virgo Maria Regina Poloniæ.* Skjønt der endnu end ikke er taget fat paa Kvindens økonomiske Frigjørelse, eller maaske netop derfor, er Galanteriet overfor det kvindelige Kjøn en Tvangsregel. Mænd rejse sig altid i en Sporvogn for at give en Dame Plads. Og paa et hvilketsomhelst offentligt Sted, endog paa de fineste offentlige Reduter eller Baller tages Stolen bort under En med Udraabet: Til en Dame!

I det højere Selskab synes Kvindernes Liv ved første Blik rent ørkesløst. Men om Sommeren paa Landet, hvor patriarkalske Forhold i stor Udstrækning herske endnu, har Godsets Frue meget at gjøre, og i Warschau lever hun kun tilsyneladende et Liv i Adspredelser alene.

Den fornemme Dame staar op mellem Kl. 1 og 2 og gaar i Seng Kl. 4; hun kjører fra Visit til Visit og fra et Selskab til et andet.

Men ligefuldt virker hun i Grunden hver Dag med offentlige og nationale Interesser for Øje. Alt, det uskyldigste Foretagende, Oprettelsen af et Bibliothek, et Hospital, en Syskole, hvadsomhelst, bliver Led i Virksomheden for at styrke det Polske. Der kommer ikke fire Damer sammen i en Velgjørenhedskomité uden at sætte nationale Formaal igjennem under dens Dække.

Det er forbudt at lære Pigebørn Polsk i en Skole. Men det er tilladt at lære dem at sy. Man tegner da Korsetter paa Tavlen for det Tilfælde, at Gendarmer skulde komme ind; man har Sytøjet paa Bordet og Bøgerne under Bordet.

Enkelte ved betydelige Evner fremragende Kvinder have stræbt at gjøre mere; saaledes den bekjendte Forfatterinde *Elise Orzeszkowa,* der selv anlagde et Trykkeri for at virke i Folkeoplysningens Tjeneste. Denne Virksomhed ophørte, da Regjeringen forbød den, lukkede Trykkeriet og internerede Fru Orzeszkowa for en længere Aarrække i Grodno. Hendes Romaner, der have gjort megen Opsigt — *Meir Ezofowicz* er især læseværdig — lægge et Talent for Dagen, der er beslægtet med George Sands; de ere skrevne med en tungsindig Fædrelandskjærlighed ud fra en begejstret Frihedstro; hendes mindre Noveller have skarpere Virkeligheds-

præg og bestemtere kunstnerisk Form, men samme patriotisk opdragende Tendens. En yngre Digterinde, der naar meget højt i lyrisk Inspiration, *Marja Konopnicka* har under Kamp med de vanskeligste og mest trykkende Livsforhold udviklet sig til den poetiske Repræsentant for et Tankens og Følelsens Frihedsliv, der endnu er et Særsyn i Polen. Ogsaa i hendes Poesier, som f. Ex. i hendes Ode til Matejko i Anledning af Maleriet *Slaget ved Grünwald*, dirrer Fædrelandsforelskelsens Streng.

Modsætningen Polsk-Russisk er i Grunden aldrig ude af Kvindernes Sind. Man erfarer det stadigt i det daglige Liv: En ung Pige var bleven forladt af sin Forlovede. Bestandig fremhævedes det som et Moment, der skærpede Troløsheden og Hensynsløsheden, at det var for en *russisk* Danserindes Skyld, han havde foretaget Bruddet. En ung Pige paa ikke tyve Aar udskammede i den sachsiske Have en Flok halvvoxne polske Skoledrenge fordi de talte Russisk til hverandre. Saadanne Smaatræk lære Enhver, der opholder sig nogen Tid i russisk Polen, at det er Kvinderne, der holde den nationale Lidenskab i Kog.

Iøvrigt er de, som andre Landes, selvfølgelig af alle Slags: blidtkvindelige og stilfærdige eller mistroisk skarpskuende, jomfrueligt stridbare eller erotisk anlagte eller forfængelige Skuespillerinde-

naturer. Der er dem, der ægte slavisk gaa helt op i intellektuel Enthusiasme, og der er enkelte ypperste, typisk polske, med en ualmindelig Mands Besluttethed og Fasthed, Anførerindenaturerne. Der var En, hvem Faderen, en Artillerigeneral, der vilde helbrede sit Barn for Frygtsomhed, fra hun var ti Aar gammel havde tvunget til at staa ved Siden af Kanoner, naar de fyredes af, og som nu i nogle og Tyveaars-Alderen havde til Hovedpræg dette: at kunne staa for Skud.

Ofte er det fælles patriotiske Interesser, der forene dem med Mændene; undertiden vælge de ubevidst Manden af den Grund, at han fjerner sig mindst fra deres patriotiske Ideal. I det hele kan man sige, at de agte Mændene temmelig ringe og grundigt kjende deres Fejl. Mod hos Manden er dem ikke nok. «Naar de ikke engang mere kunde slaas, saa kunde man lade dem begrave», blev henkastet — som Svar paa en Replik, der fremhævede denne Dyd hos Mændene — af en ung Pige med megen Karakter. Som Regel kan man om disse Kvinder sige: de fordre meget og give til Gjengjæld meget.

II.

Mændene er velvoxne, ofte magre Skikkelser; hyppigst med skarpt skaarne Ansigter og stærkt, langt nedhængende Overskjæg. Denne Type lader sig forfølge fra Bonden til Aristokraten. En ofte forekommende Variation er den svære, barnligt aabne Landadelsmand, der hilser sine Venner Goddag og Farvel med et Kys og har Hjertet paa Læberne, men ikke desmindre en mandig Holdning og megen naturlig Værdighed; det er denne Type, Mickiewicz i *Pan Tadeusz* har foreviget i adskillige Exemplarer.

De statsborgerlige Egenskaber mangle gjennemgaaende. Medens Tyskeren i Regelen føler det, som naaede han sin Bestemmelse, naar han lader sig spænde for Statsvognen, og det selv om han derved mister noget af det Bedste i sin Natur, er Polakken uden noget Talent til Statsborger. Saavel den økonomiske som den politiske Sans er lidet udviklet i russisk Polen.

Derfor fandtes i Polens gamle Rige (ligesom

i Hellas) en høj Civilisation uden det nationale Grundlag, der kunde sikre dens Varighed, og derfor fandt her (som i Jødeland) en personlig Frihedsudvikling Sted paa Bekostning af Rigets Kraft overfor Udlandet.

Der er to polske Nationalsange, som tilsammen give det fuldstændige Billede af Polakkernes Folkekarakter, den ene er Wibicki's *Jeszcze Polska* fra 1797, den over hele Jorden berømte Vise: *Endnu er Polen ikke fortabt*, den anden er Ujejski's *Z dymem Pozarów* fra 1846, skrevet efter de Galiziske Myrderier. Det Metternichske Regimente, som af Erkehertug Ferdinand havde faaet Ideen til at bruge Bønderne mod deres Herrer, lod dengang Bondestanden i Galizien indbilde, at Kejseren havde skjænket den Frihed for Krigstjeneste og Jorden til Deling men at Adelen hindrede denne kejserlige Bestemmelse. Da unge Adelige saa forsøgte at vinde Bønderne for en national Opstand, gik disses Raseri ud over den polske Adel; i tre Dage bleve 2000 Mænd, Kvinder og Børn af Adelsstanden udryddede, nogle bleve levende brændte, andre pidskede ihjel, atter andre huggede i Stykker.

Ujejski's Sang er Udtrykket for den nyere Slægts Fortvivlelse over at se Polens Forhaabninger saaledes tilintetgjorte af Polakkerne selv,

som Wibicki's Sang er Udtrykket for den gamle Slægts lyse Haab, selv efter at den tredje Delings Øxeslag var faldet. Den første er en Hymne, der ligner en Psalme, den anden er en Marsch, der ligner en Mazurka.

De to Sider af Folkekarakteren, hele Polens Aand, spejler sig heri. I Ujejski's Hymne er der den høje, brændende Alvor, Fædrelandskjærligheden som Religion: Opad med Ildebrandenes Røg og Broderblodets Damp stiger vor Klage til Dig, o Herre! *Jeszcze Polska*, der i Almindelighed troes pathetisk, fordi den har spillet en lignende Rolle i Polens Nationalliv som *Marseillaisen* i Frankrigs, er den sorgløseste, muntreste Sang, det heroiske Letsinds Vise. Tankegangen er: Det har ingen Nød. Polen bestaar nok. Marsch, Marsch Dombrowski! Det er en Fornøjelse at leve, at synge, at slaaes.

Den Dyd, der efterhaanden i den nyere Tid er trængt igjennem i Europa som borgerlig Hoveddyd, er den at arbejde med Kjærlighed til Arbejdet for dets egen Skyld. Den Opfattelse, hvorpaa den beroer, er saare sjælden i Polen. Man har her dyrket sin Jord og dyrket sin Aand Aarhundreder igjennem, men man har samtidigt haardnakket betragtet det egentlige Arbejde for Penge som en lav, nedværdigende

Ting. Man har næret den nedarvede aristokratiske Ringeagt for Kjøbmanden og Fabrikanten, endsige for Kræmmeren og Haandværkeren. Man har samlet store Formuer, men man har givet dem ud. Penge var et Middel, yderst sjældent et Maal; Arbejdet en halvvejs beskjæmmende Tilflugt, aldrig sit eget Formaal.

Man vilde nyde Livet, ikke fortjene Brødet, og endda mindre nyde det end leve det i en stor Sorgløshed.

Det Nyttige er i dette Land altid først kommet i anden Række, tidt i tredje.

Ikke at man satte sin højeste Interesse ind paa en ideal *Gjenfremstilling* af Livet, som Ialien under Renaissancen gjorde det, da det gik op i sin udødelige Kunst. Nej, Maalet var her Livet selv gjort til en Fest, som en stor Herre, en virkelig *grand seigneur,* gav andre store og smaa Herrer med deres Damer.

Gjæstfriheden er et væsentligere Træk i det polske Liv end i andre Landes. Dèr er man kun gjæstfri, hvor man kjeder sig; hèr er man gjæstfri uden at kjede sig. Det at krympe sig ved at vise Gjæstfrihed, er her Spidsborgerlighed; det at krympe sig ved at modtage Gjæstfrihed, selv en storstilet, er ogsaa Spidsborgerlighed, thi det viser, at man anslaar den i Penge.

Endogsaa Krigen var i det gamle Polen festlig. I Krig havde de polske Ryttere store Vinger paa deres Kyradser, store virkelige Strudsvinger paa Sadlerne, og det forstaar sig at Fjærbusken aldrig fattedes.

Og hvor skjønt og rigt var ikke det polske Kostyme i Fred. At denne Maade at klæde sig paa nogensinde skulde have været praktisk, er lidet troligt, men hvilken glimrende Overdaadighed! hvilken underfuld Pragt i disse Skjærf med deres Sølv og Guldbrokade, der gaa mangfoldige Gange om Livet, hvilken fin og fornem Skjønhedssans i disse Silkebroderier! Den, der har baaret et saadant Skjærf om Livet, har havt et stadigt Indtryk af Lykke, Livsfylde, Velvære. Dette er ikke Flitter som saa megen fransk Pynt i hine Dage, men solid og varig Pragt.

Og som den enkelte mægtige Mand i dette Folk ikke har levet for sig selv alene, ikke har sluttet sig inde, saaledes ikke heller det hele Folk. Man tænke blot paa to saadanne Træk som disse: at Polen aabner sig for Jøderne i Middelalderen og at Johan Sobiecki frelser Wien fra Tyrkerne, to sjældne Træk i Europas Historie af religiøst Frisind og politisk Ridderlighed.

Men Idealer, uegennyttige Idealer er en Luxus, der hævner sig paa et Folk, omtrent

som Nationallasterne gjør det. De Folkeslag, som i deres Følelsesliv naa til nye religiøse Idealer, eller som i deres Tankeliv hæve sig til nye Højder eller som følge aristokratiske Idealer i deres Færd, ere altid svage som statsdannende; hyppigt har de maattet bøde for højere Egenskaber med Tabet af deres Existens som Stater, men vanskeligere end nogensinde er et Folk som det polske stillet i en saa helt igjennem borgerligt og krigersk uniformeret Tidsalder som vor.

Det er især den gammeldags aristokratiske Ringeagt for Arbejdet, der viser sig skjæbnesvanger. Ingen, der ikke behøver det, arbejder, og mange, der behøvede det, arbejde ikke. I Warschau er *Selskabet* maaské mere exclusivt end noget andet Steds. Fordommen mod Arbejdet indpræges de unge af de ældre. En gammel fornem Dame udbrød i denne betegnende Replik: «Hvilket Selskab man havde indbudt mig til! Der var fuldt op af *Arbejdere,* Advokater, man betaler, Fabrikanter, som sælger Varer, Læger, som man trykker tre Rubler i Haanden for Visiten.» Don Ranudos Frue vilde ikke tale anderledes.

Men hvorledes faar en hel Stand i vore Dage Penge uden Arbejde? vil man indvende. Det er netop Sagen, for det polske Aristokrati

er Pengene begyndt at slippe op; de, som endnu have Jordejendom, ere tidt nødsagede til at leve helt paa deres Godser.

Man maa imidlertid ikke tro, at Nogen gjør sig store Sorger derfor. Et polsk Ordsprog lyder: *Det ordner sig nok* — et karakteristisk Ord for Uordenens Land. Mindre end noget andet Steds dømmes den haardt, som er en daarlig Betaler eller som lever paa Kredit. Om Familier, der skylde til Alle og Enhver, hedder det overbærende: «De have maattet gjøre nogen Gjæld.» De ringeagtes ikke derfor, neppe engang om Letsindigheden er steget til Daarskab, som naar Familiens Chef spiller og taber en Formue i Spil. Men netop i saadanne Tilfælde træde Skygge- og Lyssiderne af den polske Karakter frem tæt op ad hinanden:

Af to Brødre satte den ene 200,000 Rubler til i Spil og flygtede ud af Landet. Den anden Broder overtog Gjælden, begav sig ud paa Landet paa sit Gods, levede som den simpleste Arbejder, tog selv Haand i med som den fattigste Bonde og betalte hele sit Liv igjennem af paa Broderens Gjæld. Den urimelige, heltemodige Opofrelse trives lige opad det forrykte, forbryderske Letsind.

Hanget til forfængelig Glimrelyst, til Ødselhed afføder hos de lave og slette Naturer

den Uorden i alle Pengesager og den Pengebegjærlighed, der bestemmer den særegne polske Form for Slyngelagtighed, den der skaber Bedragere i Privatlivet, Bestukne og Forrædere i det politiske Liv. Rimeligvis har i enhver udpræget Nationalitet Slyngelagtigheden i Pengesager sin særlige Yndlingsform. De Par følgende Smaatræk vise den i dens polske Extravagance:

En ung Mand af god Familie, gjorde en Gjæld paa 80,000 Rubler, laante af alle sine Slægtninge, forarmede dem tilsidst og kom saa vidt, at han laante af Enhver, han mødte, af fremmede Damer, af Landsmandinder, han i Udlandet traf paa et Hotel; han forsmaaede end ikke Laan af 10 og 5 Rubler. Da han endelig ikke havde en Kopek tilbage, indtraadte han i Paris i et Kloster som Novice. Almindelig Opbyggelse i hans Slægt. Efter nogen Tids Forløb skriver han hjem til en from gammel Tante, udvikler hende, at de andre Brødre hver for sig skjænke Klosteret en Sum Penge og beder hende indstændigt at forstrække ham med en lille Sum, blot en 6000 Rubler for at de øvrige Munke ikke skulle ringeagte ham. Saasnart han modtager Pengene, forlader han Klosteret, rejser sporenstregs til Amerika, bruger Summen op indtil sidste Hvid, vender saa tilbage til Frankrig,

gjør sig paany til Munk og er i dette Øjeblik en af de mest yndede Skriftefædre i Paris.

Det følgende Træk ud af Virkeligheden giver en Variation af den samme Type og illustrerer paa samme Tid Grundejendommeligheder i polske Karakterer af ganske modsat Art:

En rig Dame af det polske Aristokrati, meget streng og ærbar i al sin Færd, fredeligt og hvad man kalder lykkeligt gift, der havde en brav Mand, et smukt Hjem, og som aldrig havde elsket før, blev som betaget af Trolddom, da hun lærte en vis ung elegant Adelsmand at kjende. Hun forlod Mand og Børn, Hus og Hjem, og lod sig med et falsk Pas bortføre til Paris. Den unge Mand viste hende Ømhed en Uges Tid, solgte saa efterhaanden alle hendes Kostbarheder og Smykker, indespærrede hende, naar han gik ud at more sig for Beløbet, og lod hende snart saa fuldstændigt i Stikken, at hun blottet for Alt maatte skrive til sin Moder om Hjælp. Denne hentede hende tilbage, og hendes Mand erklærede sig villig til paany at modtage hende i sit Hus paa den Betingelse, at hun først knælede ned paa Husets Tærskel og bad alle, selv Tyendet, om Forladelse for det daarlige Exempel, hun havde givet. Hun underkastede sig, og han har aldrig siden sagt

hende et ondt Ord eller med nogen Hentydning gjenkaldt det Skete.

Saa vidtdreven som Samvittighedsløsheden i Forhold til Penge her viser sig hos fordærvede Polakker, saa overspændt er Skyen for Indblanding af noget, der har Pengeværd, i Taknemmelighedsforhold fra Overordnedes eller Ligestilledes Side hos de bedre. En som Deltager i Oprøret 1863 landflygtig Polak, der siden har tjent sit Brød som Fotograf i Christiania, sendte Carl XV en kostbar Brystnaal tilbage, som denne lod ham overrække til Erindring om en Samtale og en udvist Tjeneste. Et andet lille Træk fra Warschau iaar er endnu mere betegnende og lærerigt. En ung Godsejer, Mankowski, vandt den for et Lystspil af polske Privatmænd udsatte Præmie. Han sendte en yndet Skuespiller, der under Stykkets Udarbejdelse havde været ham behjælpelig med Hensyn til det Theatralske og ofret megen Tid derpaa, en Diamantring til Tak. Skuespilleren afslog at modtage Ringen. Da det blev mig fortalt, og jeg henkastede: «Han kan give sin Tid uden Vederlag?,» lød Svaret: «Han behøver ikke meget. De ser, han modtager ikke den Art Betaling, men han betaler heller ikke selv. Man véd, han ikke har meget til Bedste og

betragter det derfor som sjofelt at kræve ham. Han har f. Ex. nu i ti Aar beboet en smuk Lejlighed. Han har i den Tid aldrig betalt sin Leje, men naar Forfaldsdagen kommer, gjør han om Morgenen sin Vært et Besøg; denne byder ham en Kop Chocolade, den unge Skuespiller gjør en Undskyldning for sin Forsømmelighed med Hensyn til Lejen, beklager sin Forlegenhed, og der tales ikke mere om den Ting.» — «Og sin Skrædder, sin Skomager, betaler han ikke heller dem?» — «Nej, de haabe, at han engang gjør et rigt Parti. Derimod modtager han ikke Indbydelser til Middag uden at besvare dem med andre, og naar han i Hotel d'Europe gjør en Middag for Kronenberg [Polens rigeste Banquier], saa er den ikke mindre glimrende end Kronenbergs egne Dinér'er — og den betaler han.»

Det er efter denne Opfattelsesmaade i Grunden kun nødvendigt at betale det Unødvendige, det Overflødige. Intetsteds staar vel overhovedet det Overflødige i saa stor en Ære. De ypperste unge Mænd i Polen er Luxusprodukter, yderst indtagende, smidigt hengivne som Kvinder, fine som sene Skud af gamle Adelsstammer. I Reglen arbejde de ikke, og naar de undtagelsesvis gjøre det uden at behøve det, dyrke et Studium, forberede sig til et Professorat eller

lignende, vækker dette almindelig Studsen og Beundring. Man applauderer ikke egentlig det, at den unge Mand arbejder, men at han gjør det Overflødige.

Saaledes har ogsaa det polske Heltemods Karakteristik til alle Tider været den at gjøre det Overflødige. Mændene fra Polens store Tid have deltaget i de forskjelligste europæiske Krige, overalt hvor Kampen gjaldt et Formaal, der havde deres Sympathi. De have kæmpet i 1848, og senere paa Krim, i Italien, i Tyrkiet. Saaledes den gamle, af Mickiewicz besungne, *Ordon*, Helten fra 1831, der lod sin Skanse springe i Luften foran Warschau, da Russerne trængte ind i den og som ved et Under selv blev frelst. Han har været med overalt hvor man sloges for Folkefrihed eller mod Rusland. Indtil iaar levede denne sande Helt, i hvem Alt, hvad der er i den polske Karakter af Højt og Sjældent, var virkeliggjort, et stille Liv i Florents. Saa gjorde han, stolt og fattig som han var og i sin høje Alder ude af Stand til at arbejde, i sin Frygt for at falde Andre til Byrde, selv med en Pistolkugle Ende paa sit Liv. Hans Mod var en vandrende Ridders. Og den samme Art Krigermod finder man hos Aanderne af anden Rang, saaledes f. Ex. hos den for nogle Aar siden

afdøde *Tripplin*, der i sine Rejsebeskrivelser bl. A. har givet en sympathetisk, noget idealiseret Skildring af Danmark. Ogsaa han deltog i de forskjelligste Frihedskrige og var med overalt, hvor man kjæmpede mod Rusland.

Følgende Træk fra det sidste Oprørs Historie illustrerer godt det polske Hang til at vise et Mod, som intet Hensyn tager til det Nyttige: Da i 1863 alt Haab for den polske Sag var ude, erklærede ved Nationalregjeringens sidste Møde dennes Chef at han selv vilde blive i Warschau; han ansaa sig ved sin Ære forpligtet til ikke at undvige; de øvrige Medlemmer kunde endnu redde sig og han overrakte dem derfor færdige Pas. Da besluttede ogsaa de at blive og hellere udsætte sig for alle Følgerne af at fanges som Oprørets ledende Mænd end at fly for den Fjende, mod hvilken de havde rejst sig.

Med disse Dyder og de ovenfor berørte Laster kommer man ikke gjennem Verden i det nittende Aarhundrede. Man bliver ikke engang æret og agtet, endmindre mægtig og stor. Storsindets og Letsindets Ynde er i vore Dage ilde stillet imellem den tyske Kløgt og russiske Kraft.

III.

I russisk Polen har Trykket nu naaet den største Højde siden Rigets Deling. Saa fuldstændig er Pressens Knebling dér, at Gjendrivelse af Bevisførelsen i Bismarcks Taler eller Angreb paa dem var strengt forbudne. Man turde end ikke godtgjøre, at *den polske Agitation*, som det efter Fyrstens Paastand gjaldt om at bekjæmpe, af gode Grunde kun bestaar i den ubrudte Vilje til at hævde Nationalitet og Sprog mod den fremmede Erobrer, der paa sin Side sætter hele Statsmaskineriet i Virksomhed og anvender alle dets Magtmidler.

Regjeringens Bestræbelse er, som alt berørt, i det russiske Polen især rettet paa to Formaal: Russificering af Grundbesiddelsen og Udryddelse af det polske Sprog.

Den Ukas af 1865, som ovenfor er omtalt, forbød Polakkerne i de gamle polske Provinser at efterlade Jordegods til andre end deres Børn. I Marts 1886 traf imidlertid de russiske Dom-

stole en Afgjørelse af end mere vidtrækkende Betydning, idet et Testamente, ved hvilket en litauisk Godsejer havde efterladt sit Gods til sin Søn, blev erklæret ugyldigt og Ejendommen sat til Auktion.

I Kongeriget Polen er det endnu tilladt at tale Polsk paa aaben Gade og at skrive en Bekjendtgjørelse paa Polsk, forudsat at den ovenover staar at læse paa Russisk, men overalt udenfor det saakaldte Kongerige — hele Litauen over mod Nord og i Syd helt ned til Odessa — overalt, hvor Kultur og Sprog endnu i de dannede Klasser er polske, findes i og paa alle offentlige Bygninger opslaaet en Plakat med Ordene *At tale polsk er forbudt.* Overtrædelser straffes haardt, og enhver Funktionær, lige ned til den lavest stillede, som angives for at have sagt nogle Ord paa Polsk, selv som Svar paa et polsk Spørgsmaal, selv til Personer, der ikke forstaa andet Sprog, straffes med høje Bøder eller Afsked. En Sporvognskonduktør fik nylig en Mulkt paa 25 Rubler, større end hans Maanedsløn, for at have besvaret et polsk Spørgsmaal i samme Sprog.

Man forestille sig blot en Retsscene i russisk Polen: Forhørsdommeren, der i Regelen er polsk af Fødsel og taler Russisk med Vanskelighed, med daarlig Betoning, udspørger paa sit Russisk

den Anklagede, en polsk Bonde, som ikke forstaar et Ord af Dommerens Tale. Spørgsmaalene blive ham derfor oversatte ved Tolk. Han svarer paa Polsk. Ny Oversættelse ved Tolken, saa unødig den end er. Og saaledes uafbrudt med Spørgsmaal og Svar, fordi hverken Forhørsdommeren eller den Mistænkte tør tale deres Modersmaal. Og ved den offentlige Forhandling taler Aktor imod den Anklagede i et Sprog, som denne ikke forstaar, saa lidt som han aner hvad Defensor svarer.

Kongeriget Polen, hvor det endnu er tilladt at tale Sproget Mand og Mand imellem og hvor fra gammel Tid af *Code Napoléon* gjælder endnu, synes Beboerne af de andre Provinser sammenlignelsesvis et Paradis af Frihed. Man tager fra Wilna til Warschau for en Gang om Aaret nogle Uger at aande op.

Den, der har iagttaget, hvorledes Tilstandene er i dette Frihedsparadis, kan da slutte sig til dem i Provinserne rundtom.

Hvad først Opdragelsen angaar, saa holde Forældrene saa længe som muligt den lille Dreng eller Pige hjemme fra Skolen, underviser dem selv eller lader dem undervise for at kunne give denne første Kundskabsmeddelelse paa Polsk og i polsk Aand. Med Modermælken indsuger Barnet Ringeagt for Russerne og liden-

skabeligt Had til dem. Alt hvad det i de første Leveaar hører, styrker dette Had og denne Ringeagt. Det erfarer saa meget Stort og Godt om Landsmænds høje Kultur og høje Mod, at det tiltror Polen og Polakkerne alt Stort. »Er det muligt, at Columbus ikke var Polak?» spurgte en lille Dreng i min Nærværelse sin Moder. Til Gjengjæld er i Reglen Alt, hvad Barnet erfarer og oplever med Hensyn til Russerne, af ugunstig Art, eller det faar en ugunstig Fortolkning. De russiske Officerer optræde paa offentlige Steder beskedent; man ser dem i Reglen ene, sjældent to og to. Det er ikke Skik at de, som det sker i andre Hære, hilse paa hinanden, naar de mødes. Deres Fremtræden har intet Junkerligt ved sig, de synes snarere trykkede af Situationen som ildesete Repræsentanter for den herskende Stamme. Men Uniformen er upopulær; man regner ikke Officererne deres jævne Holdning til Gode, tager den snarere som Bevis paa en Følelse af aandelig Underlegenhed. Og et eneste saadant lille Træk, som at den russiske Generals Vogn ved Bortkjørslen fra et offentligt Bal bryder den opstillede Vognrække og gaar forud, vækker den hele Følelse af at man lever i et af Fjenden erobret Land.

Der er selvfølgelig i Warschau en russisk

Koloni, men der er intet egentligt russisk Selskab, fordi der mellem de der boende Russere er altfor stor Standsforskjel. De ville ikke vide af hverandre indbyrdes som Ligemænd. Og de russiske Embedsmænd have der som overalt intet videre godt Lov paa sig. I Polen kommer endda den Omstændighed til, at de bedre Russere holde sig for gode til at gaa som Embedsmænd derhen; de ville ikke paatage sig saa forhadt et Hverv.

For nogle Aar siden blev en russisk Lærd udnævnt til Professor i Zoologi ved Universitetet i Warschau. Han ankom og man viste ham Musæet med udstoppede Dyr. Han bemærkede, at Navnene, der var befæstede ved dem, kun var paa Latin og paa Russisk. «Og paa Polsk?» spurgte han. Universitetets Rektor betydede ham, at han var bleven ansat i Warschau, ikke for i første Linje at lære Studenter Zoologi — om de lærte lidt mere eller lidt mindre deraf var forholdsvis uvigtigt — men for i første Linje at drive russisk Propaganda. Den nye Professor spurgte saa blot naar Toget gik til Petersburg, og rejste sporenstrengs tilbage. Saaledes er det ogsaa hændt, at den ypperste russiske Skuespillerinde har vægret sig ved at rejse med den kejserlige Trup til Warschau og har erklæret

ikke at ville optræde der, før hun kunde spille paa Polsk.

Sligt er sjældne, meget sjældne Undtagelser.

Det er Træk af ganske modsat Natur, som det polske Barn dagligt er Vidne til og hvorom det i Hjemmet hører fortælle. Hadet til Moskoviten *(Moskal)* bliver en Del af dets Natur.

Nu sættes det med Et i Skole ɔ: overgives til den russiske Stat, til russiske Lærere. I Hjemmet har Moderen klædt det i den paa Gaden forbudte polske Nationaldragt; i Hjemmet har det levet med Billedbøger og Malerier, der viste det Scener af Polens gamle Historie, af dette Aarhundredes Revolutioner, af de Forvistes Tog til Sibirien; det kjender Polens Levnetsløb paa en Prik — i Skolen klædes Drengen i russisk Uniform, tiltales kun paa Russisk, tør aldrig tale et Ord andet end Russisk, hører aldrig om Polen eller om polsk Literatur, eller hvis det nævnes, som det Forbudne, det Slette. Han lærer her, at han er Russer og ikke andet end Russer. Hvilken Forvirring i Barnets Sjæl! Drengen tvinges til at hykle, til at tie. Spirerne til Trods og Selvbeherskelse eller til Falskhed og Gaaen under Øjne nedlægges i hans Sind. Fortvivlede Spørgsmaal, om Modstand nytter, om Retfærdighed existerer, opstaa nødvendigvis.

Skolerne ere slette. Den Omstændighed,

at hele Undervisningen foregaar i et fremmed Sprog og at en uforholdsmæssig Kraft sættes ind paa Tilegnelsen af dette, den Ulyst og Tvang, der er en Følge deraf, endelig Opfattelsen af Læreren som en Fremmed og en Fjende, virker i høj Grad formindskende paa Udbyttet. Det er et Mindretal af Studenterne, der forstaa Fransk og tale det ordentligt; der er vel nu nogle flere, der forstaa og tale Grænsesproget Tysk, men de fleste kunne neppe læse fremmede Bøger og mange forstaa ikke et simpelt Spørgsmaal paa Fransk eller Tysk. De mere velhavende rejse alle til Udlandet for at studere; kunne de ikke opnaa Tilladelse dertil, gaa de hellere til Petersburg, hvor der er mindre Ufrihed og bedre Professorer, end de blive i Warschau, hvor Universitetsundervisningen som Regel er ussel.

Da Universitetet med ét Slag blev gjort fra polsk til russisk, fordrede de af Professorerne, der ikke kunde russisk, deres Afsked. Adskillige blev dog, mest af patriotiske Grunde. Men efterhaanden er Universitetet blevet udrenset, de polske Professorer erstattede med russiske eller russisksindede. Man har givet det Reglement, at efter 25 Aars Professorat kan enhver Professor afskediges, hvis ikke Fakultetet særligt holder paa ham. Paa en fremragende

polsk Professor holder det nu aldrig Saaledes fik iaar Universitetets første Mediciner *Baranowski* sin Afsked som faldende for Aldersgrænsen, skjønt han, der tidligt var bleven ansat, nu netop var 50 Aar gammel og stod i sin fulde Kraft. Som Professor i Æsthetik og Literaturhistorie har man med Forbigaaelse af den fortjente og grundige Literaturhistoriker *Piotr Chmielowski* ansat en vis Struwe, den eneste man kunde faa, som vilde tale Russisk. Han svinger sig undertiden op til at have tre Tilhørere.

Lokalerne ere saa smaa, at intet rummer over hundrede, og intet af dem er nogensinde fuldt.

Studenterne maa som Skoledisciplene bære Uniform, og de staa under streng Opsigt. At danne nogensomhelst Forening er dem naturligvis forbudt. De kunne ikke engang staa i en Klynge sammen paa Gaden, og samles de noget hyppigere privat blot i et Antal af sex eller syv, saa ere de visse paa at blive angivne og straffede; thi Alt vides. Ingen gaar uset ud og ind af et Hus. Portnøgler kjendes ikke — og ingen nordisk Institution, man kan fortælle om, undrer en Beboer af russisk Polen mere end Portnøglen. «Taaler Regjeringen saadanne Nøgler?» hedder det med Forundring. Enhver,

selv Husets Herre maa ringe paa sin Port og Portneren *(Stróż)* der svarer til den russiske *Dvornik* og hvis Hverv det er at passe paa Beboernes Sikkerhed, gjør under visse Omstændigheder ogsaa Tjeneste som Politi-Organ.

Studenterne ere da mest henviste til Enestudium, men ogsaa dette er vanskeliggjort. En Mængde af de berømteste fremmede Værker er, ligesom de vigtigste af Landets egen Literatur, forbudne og maa skaffes over Grænsen som Smuglergods, hvad dels virker fordyrende, dels medfører Fare. Det kan da ikke undre, at der blandt de opvakte af disse unge Mænd findes mange med vidtgaaende oppositionelle Anskuelser.

Der er ingen *Nihilister* iblandt dem; hverken Navnet eller Sagen kjendes i Polen. De fremskredne iblandt dem falde i to Grupper. De kalde sig dels Demokrater, dels Socialister. Demokraterne hylde nærmest de Anskuelser, som forfægtes i *Prawda*. Deres Hovedinteresse er dog ikke en social eller politisk, men en rent aandelig. De udgjøre den første fritænkerske Gruppe i Polen i dette Aarhundrede. Men da Katholicismen og Præstemagten fra gammel Tid af har deres Støtte i det polske Aristokrati, som repræsenterer den nationale Overlevering, og da Aristokratiets Presse, særligt Bladet *Slowo* er Katholicismens Organ, saa smelter

Fritænkeriet sammen med demokratiske Tilbøjeligheder og Øjemed.

De unge Mænd, der hylde den demokratiske Retning, ville gjerne indføre moderne Tanker, Synsmaader, Theorier, Bøger i Polen. Selv Max Nordaus trivielle Protester vilde de gjerne oversætte, hvis de turde for Censuren. Deres vigtigste Ordfører, Swientochowski, er en Mand paa henved 40 Aar, smuk, klarøjet, stædig, med et Hoved som en Provinschristus, Poet og Stilist, fremfor Alt en Karakter.. Han har store Evner som Polemiker og Tendensforfatter, men taber sig ved sin Paastaaelighed let i Smaakævl, mangler Gratie og Takt. Hans Hovedopgave er Kamp mod den katholske Gejstlighed. Men Angreb paa Gejstligheden er i Polen, endnu mere end andensteds, en upopulær Ting, fordi Landets Nationalitet i saa lang Tid har været knyttet til den romerske Religion og fordi Religionsforskjellen endnu den Dag idag — da Folkeoplysningen er saa ringe — udgjør Nationens stærkeste Bolværk.

Det viser sig da ogsaa — hvorvel det negtes og *Prawda*'s Tilhængere nødigt høre det — at Censuren tager flere Hensyn til dette Blad end til noget andet. Det faar Lov at sige Ting, som vilde blive andre Blade forbudte. Thi Alt hvad der virker kosmopolitisk og hvad

der undergraver den katholske Kirke er Rusland langt mindre farligt end den national-religiøse Tendens. For Rusland staar Romerkirkens Indflydelse endnu som Hovedfjenden.

Der er kun én Magt, som Rusland i Polen forfølger og frygter i samme Grad, maaske endnu mere; det er — besynderligt nok — Socialismen.

Jeg sagde, at en Gruppe af den studerende Ungdom kalder sig Socialister; en stor Del af Arbejderbefolkningen er desuden gjennem Paavirkning fra Tyskland af socialistisk sindet. Jeg troer, at disse saakaldte Socialister blandt de Studerende er de ypperste iblandt dem, de kundskabsrigeste, de mest begejstrede og opofrende; det er mest unge Medicinere, som have tilegnet sig den moderne Naturvidenskab, og som ved Læsning paa første eller anden Haand ere blevne Tilhængere af Karl Marx. De føle levende den bestaaende Samfundstilstands Uretfærdighed. Det forekommer dem, at selv om Polen *per impossibile* blev fri, vilde Lidet eller Intet være vundet, dersom Aristokrati og Kleresi skulde vedblive at have den herskende Indflydelse og Kapitalen vedblivende udnytte de Formueløse. De have intet imod Russerne som Russere og drømme ubestemt om at alliere sig med de revolutionære Elementer i Rusland, som de

iøvrigt intet kjende til. De bøde haardt for disse deres ungdommelige og ganske platoniske Sympathier med Socialismen. Thi enhver Student, som angives eller mistænkes for socialistisk Propaganda, sættes skaanselløst paa Kastellet, selv om han ikke har foretaget det ringeste ulovlige Skridt.

Det er Faren, som truer fra den russiske Socialisme, som gjør Regjeringen saa angst for den polske. De fem politiske Forbrydere, der i de sidste Dage af Januar bleve hængte i Fængslet i Warschau, var Russere. Den Retssag, der her fandt sin Afslutning, drejede sig om en af en Underdommer ved Navn Bardowski stiftet Sammensværgelse, der gik ud paa et ganske udsigtsløst, politisk Komplot. Man havde affattet socialistiske Proklamationer, som skulde uddeles til Warschaus Arbejderbefolkning; man havde med et Dolkestød dræbt en Cigarhandler, i hvis Butik en af de Sammensvorne, en Ingeniør ved Navn Kunicki, havde været taabelig nok til at glemme Protokollen med Navnene paa alle de Sammensvorne, og som i sin Angst havde afleveret Bogen paa en Politistation.

Der forelaa meget lidt mod de Anklagede, saa lidt, at Polens Generalguvernør, den bekjendte General *Gurko*, der er af polsk Afstamning og

hvis Navns rette Udtale er den polske: *Hurko*) efter at Dødsdommene var fældede, to Gange sendte Papirerne til Petersburg med den Erklæring at han ikke indsaa, hvorledes man kunde dømme disse Mennesker til Døden. Da Dødsdommene ligefuldt bleve stadfæstede, bar Guvernøren, der er human uden derfor at være bekjendt for Blødhjertethed, sig saaledes ad: Han lod de Dødsdømte vække en Morgen tidligt, og det blev dem da sagt, at de var dømte til Forvisning og derfor maatte tage Afsked med deres Slægtninge og, hvis de ønskede det, tale med en Præst for at styrke sig til den lange Rejse. De erklærede alle, at de ikke attraaede Samtale med nogen Gejstlig. En af dem ønskede at sige Farvel til sin Fader, som blev hentet. Derpaa førtes de ind i et lukket Rum, hvor Exekutionen skulde gaa for sig. Der blev Dommen dem meddelt, og i samme Nu kastede Bødlerne sig over dem og hængte dem i Loftet.

Mest betegnende er det, at to russiske Officerer, der var dømte til Døden, men i sidste Øjeblik benaadedes med livsvarigt underjordisk Tvangsarbejde — hvad der er Dødsstraf, da Ingen kan udholde det mere end fire til fem Aar — ikke var skyldige i nogetsomhelst Andet end i, fra Bardowski at have modtaget nogle Brochurer og Proklamationer, som de bevisligt

ikke havde vist til Nogen, end mindre forsøgt at udbrede, men som fandtes hos dem.

Saa farligt er det at have socialistiske Hefter i sit Værge.

Ingen Polak burde imidlertid sætte Frihed og Liv paa Spil for socialistiske Bestræbelsers Skyld. Thi i al Almindelighed maa man sige, hvad man i Warschau underligt nok overrasker unge Mænd med socialistiske Sympathier ved aabent at udtale, nemlig, at der for en Polak ikke er nogen Mening i at være Socialist. Thi hvad vil kortest udtrykt *Socialisme* sige? Hvad andet end direkte eller indirekte Expropriation af private Rigmænd, Kapitalister og Jordegodsejere til Bedste for Staten! Men oversæt dette paa Polsk! og det bliver, som Forholdene for Tiden og for lange Tider ere, umuligt Andet end Expropriation af polske Rigmænd til Bedste for den russiske Stat. Men hvad den russiske Stat én Gang har bemægtiget sig, det kan man sige, man har set. Der skal en stærk Tro til at mene, dette paany vil komme den polske Menigmand til Gode, naar man lever i en By som Warschau, hvor der ingen Kommunalbestyrelse er, men hvor Kommunens Skatter gaa lige til Petersburg og kun for en yderst ringe Del anvendes til Byens eget Bedste.

Det Eneste, den polske Socialist faktisk

kan gjøre, er da det at ophidse Arbejderne mod deres Principaler, vække deres Utilfredshed, og forlede dem til Strejker, der næsten altid ende med Nederlag. Da der saa at sige aldrig vælges og aldrig kan stiftes et virkeligt Parti, er al socialistisk Aktion i større Stil umulig, ganske bortset fra dens nedbrydende Virkninger for den polske Folke Individualitet.

Et lignende Hensyn som det, der burde forbyde en tænkende og omsigtsfuld Polak at stille sig paa de polske Socialisters Side, selv om han ellers heldede til en socialistisk Theori, maa hindre ham i at skjænke den fritænkerske Gruppe i Polen sin fulde Samstemning.

Man kan være saa god en Europæer som Nogen, afsky alt det Fædrelanderi, der som Nationalindbildskhed alene fordummer, og dog betragte en rig og værdifuld Folke-Individualitets voldelige Udslettelse som en Ulykke for hele Europa.

For mig staar det som om i Polen alle andre Spørgsmaal maa underordnes dette første og vigtigste: Nationalitetens Bevaring. Men paa en Tid som denne, hvor det er ubetinget forbudt at oprette polske Skoler eller at give Bønder og Smaaborgere nogensomhelst national Undervisning, vilde en omfattende fritænkersk Agitation, der oversavede den katholske Tro,

tillige oversave den polske Nationalfølelse. Vistnok gives der i Posen protestantiske Polakker, og rundt omkring i det russiske Polen talrige *unerede* Menigheder, der (tiltrods for at deres Præster ere gifte og deres Forbund med Rom er løsere end de romerske Katholikers) føle sig ganske som Polakker; men dette er saaledes i Kraft af en Tradition. Et i den store Befolkning allerede paa dette Tidspunkt iværksat Brud med den religiøse Overlevering, vilde, ifald det kunde opnaaes, altid blive en Sejr for det russiske Princip.

At kalde sig Demokrat har forsaavidt heller ikke ret Mening, som Ordet jo udtrykker den Anskuelse, at Folkets Masse skal herske. Det er temmelig ufrugtbart at nære denne Anskuelse, saalænge Adel og Almue i lige Grad er under Fremmedherredømmets Svøbe. Alt hvad Demokraterne formaa, er ved Sogneraadsvalg ude i Landet og ved Bestyrelsesvalg i private Foretagender at bekæmpe de store Godsejeres Indflydelse, en god og nyttig Ting, forsaavidt den vækker Befolkningens Selvstændighedsfølelse, en Sag af mindre utvivlsom Gavn, forsaavidt den letter Russerne Arbejdet med at knække de højere Klassers Modstandskraft.

Dette er det frygtelige Tvangsvalg for den polske Intelligens: Den synes fordømt til enten

at vælge Fremskridtet med overhængende Fare for at arbejde sin egen og alt Fremskridts værste Fjende i Hænde, eller at vælge Stilstanden med Fare for, at den Nationalitet, som herved bevares og af hvilken man var og er saa stolt, sakker agterud i Europas Kultur, staar forældet og overfløjet.

Der er i denne Stilling noget virkelig tragisk. Mere end én Mand, der repræsenterer den polske Intelligens i dens højeste Udvikling, ser sig — som den stolte Grev Henrik i Krasinskis Sørgespil — fordømt til at forsvare *den hellige Treenigheds Kastel.* Disse Mænd er moderne Mennesker og de tie dermed. De er frisindede Mennesker og stemme, hvis de som Godsejere i Posen have Sæde i den tyske Rigsdag og det preussiske Herrehus, ufravigeligt med Centrum. Der er dem iblandt dem, der meget gjerne spise til Middag med en Socialistfører som Viereck, og dog officielt følge Windthorsts Fane. De kunne Heinrich Heine udenad, og tilhøre det katholske Parti. De er Fritænkere, og føle sig som Polakker tvungne til at støtte Rom — en aandelig Kval, man andensteds ikke kjender.

Og paa alle Omraader spores det, hvorledes fædrelandske eller formentligt fædrelandske Bestræbelser trænger moderne Aandsliv tilbage:

i den bildende Kunst, hvor patriotiske Allegorier og Symboler altfor længe have holdt Livsbillederne nede, og i Literaturen, hvor den historiske Roman endnu blomstrer som en sildig Efterslet af Walter Scott. Det største Fortællertalent blandt Polens nulevende Forfattere Henryk Sienkiewicz, der debuterede med fortræffelige moderne Noveller, er, samtidigt med at han har nærmet sig det katholske Parti, slaaet ind paa Digtning af store patriotisk-historiske Romaner i *De tre Musketerer*'s Stil med Fortsættelse efter Fortsættelse. Han betragter det som sin Opgave overfor den nedslaaende Nutid at vise Folket Billedet af en Fortid, da det endnu bestod som Folk, og han skildrer med Forkjærlighed de ulykkeligste Tidsrum af Polens gamle Historie for gjennem Fremstillingen af gamle Dages haarde Kriser at styrke Folkets Tro paa nærværende sørgelige Tilstandes Overvindelighed. Følgen er imidlertid trods alt hans Talent, at naar han saaledes fra Tider, han kjender, gaar tilbage tilbage til Tider, han ikke kjender, og i Grunden arbejder med et ganske andet Maal end Kunsten selv for Øje, saa gaar han som Digter overhovedet saa stærkt tilbage, at han taber sine bedste Læsere og hans Romaner kun gjør Lykke som Underholdningslæsning og patriotisk Pirringsmiddel.

Ligesom socialistiske og demokratiske eller fritænkerske Tendenser ikke betyde det samme i Polen som andetsteds, saaledes have ogsaa katholske og konservative Tilbøjeligheder her en særegen Karakter.

I den tyske Literatur strider f. Ex. i dette Aarhundrede Romantikens katholske Tendens skarpt mod den tidligere Literaturs protestantiske Væsen og den samtidiges rent hedenske Hang, men i Polen var Katholicismen altid i dette Aarhundrede oppositionel, i staaende, rastløs Strid med Statsmagten, hyppigt sammensmeltet med Kjærligheden til den Sandhed, som frigjør, og med den Begejstring, der udsætter sig for Martyriet. I de protestantiske Lande er som Regel Gejstligheden servil; i Polen er den det aldrig, kan aldrig nedværdiges til et Redskab for den verdslige Magt.

Der er katholske Præster, hvem deres Overordnede tillade at skrive i Bladene, at besøge Theatrene og deltage i Selskabslivet, fordi det vides, at de helt gaa op i det dobbelte Formaal at øve Velgjørenhed og at holde Polens Sprog vedlige selv i de fjerneste Provinser. Man ser igjennem Fingre med en og anden Overtrædelse hos dem af den katholske Ritus, ja endog med en formodet Vantro overfor visse Dogmer, fordi man kjender dem som nidkjære

Hævdere af Katholicismen som polsk-national Aandsmagt. Det Præg af forholdsvis uskyldigt Hykleri, som unægteligt klæber ved dem, skader dem kun hos ganske Enkelte. Det almindelige Omdømme vil dem vel.

Som man ser, er efter min Opfattelse det Synspunkt for Værdien og Berettigelsen af de forskjellige Partier og aandelige Magter, som den Fremmede føler sig tvungen til at anlægge, det, hvorvidt de frembyde større eller mindre Modstandskraft overfor det Princip, der gaar ud paa ved alle Midler at nedbryde Folke-Individualiteten, den asiatiske Enevældes raa og frygtelige Princip. Først naar den derfra truende Fare er fjernet, kan Polen unde sig den Luxus at maale de forskjellige Bestræbelser i Tiden med et nyt og sandere Maal. Men saalænge hint Princip triumferer, saalænge er dette sønderlemmede og forpinte Polen Menneskelighedens utvivlsomme Repræsentant overfor det, Civilisationens Forpost selv paa Omraader, hvor dets Væsen ikke er moderne, og saalænge er det fordums Polens sønderskudte Fane med den hvide Ørn — den gamle, ene tilbedelsesværdige Frihedsfane.

IV.

Mod det polske Liv, det letbevægelige, snart svagere, snart stærkere pulserende Liv i Polen, staar det russiske System, det tunge, maskinagtigt virkende russiske Tvangssystem, Oprydnings- og Udrydningsmekanismen.

Den stræber ikke blot at afmeje alle Nationalitetens og Sprogdyrkelsens frie Skud, men at ramme denne Væxt i Roden, undergrave Spirerne, oprive Sæden.

Og ikke nok dermed. Systemet frygter alle de Spirer, der ligge i Luften, komme med Vinden, flyde i Floderne. Det frygter alt det, der fylder Luften som Sang eller Latter eller Graad, alt det, der fødes paa Læben som Ord, alt det, der fængsler Øjet som kjære Farver.

Mod Alt, selv det Luftigste og Aandigste har Systemet et Forbud. Det har for Nationaldragten givet Uniform, for Sangen Stilhed, for Latteren Stilhed, for Klagen Stilhed, for Ordet Stilhed og for Alt, hvad der frembringes i Ud-

landet og i Indlandet Censur. Det har slaaet en Mur om dette Land og stræbt at gjøre den saa høj, at ingen Fugl kan flyve over den, og saa tæt, at ingen Luftning kan trænge igjennem den.

Nationaldragten er forbuden selv som Karnavalskostyme, selv i historiske Skuespil paa Theatret. Polens Farver, Polens Vaaben ere ubetinget forbudne, tør end ikke blive staaende paa Façaden af et gammelt Hus eller paa Rammen om et gammelt Maleri. Nationalsangene ere saa strengt forbudne, at man end ikke gjerne spiller dem i et Privathus, ifald der er større Selskab.

Latteren er vel ikke forbuden, men den forbyder sig selv. Den er saa sjælden, at den, der som fremmed ved Nattetid i Selskab med Bekjendte giver sig til at le højt ad et Indfald, ser Politi og Gendarmer samle sig i Selskabets Nærhed med Tegn paa Forbauselse. Jeg har aldrig hørt anden Latter paa Warschaus Gader end min egen.

Stilhed og Alvor det er to Træk, der fremfor noget er betegnende for Polen. Det er et Land, hvor offentligt Ingen slaar sig løs.

Træd ind paa den store Studenterkafé, der ligger overfor Universitetet. Ingen siger et højt Ord. Gaa ud paa Gaden. Aldrig et Raab.

Ingen vil henlede Opmærksomheden paa sig. Eller tag som Exempel et et stort, offentligt Bal, foranstaltet af det fornemme Selskab! Orkestret bruser, Mazurkaen danses gjennem alle dens Ture med største Lidenskab en tre Kvarter i Træk. Men i det ene Hjørne af Salen staar i en Krans af unge Officerer den gamle svære General *Krüdener*, der blev slagen ved Plewna efter meget mod sit Ønske at have maattet foretage et haabløst Angreb; i det andet Hjørne staar Oberst *Brock*, der kun nogle og tredive Aar gammel har svunget sig op til Chef for Gendarmeriet, det politiske Politi, der er ilde nok set af Hærens øvrige Korpser, og med hvis Officerer Hærens ikke gjerne ville have noget at gjøre, men hvis Befalingsmand ligefuldt er den mægtigste Mand i Byen, mægtigere end selve Generalguvernøren; thi en Befaling af ham er højeste Instans; der gives ingen Appel fra hans Ordrer. Tanken paa de Egenskaber, han maa have udvist for i den Alder at have naaet en saadan Post, frembyder sig uvilkaarligt for Sindet. Hans Blik løber uafbrudt rundt i Salen og lægger en vis Dæmper paa Lystigheden. Hvor det falder, falder Stilhed.

Eller tag en stor *Rout* i et offentligt Lokale. Det er et smukt Syn, men en stilfærdig Fest. Den er tilladt, fordi Formaalet er vel-

gjørende; et Asyl eller en Hittebørnsanstalt faar Indtægten.

Langs Salens Piller sidde de fornemme eller rige Damer, som forestaa Festen, og fordele de Gevinster, som falde ved Lodtrækningen. Salen er fuld af unge Piger i deres smukkeste Toiletter, komne for at se og ses. De kunne der frit tale med de Mænd, de bryde sig om at træffe, medens Mødre og Tanter bevare deres Siddepladser. Men alle Samtaler ere dæmpede. Det har været nødvendigt at indbyde Polens Generalguvernør, den meget strenge og meget frygtede General Gurko, og hans Frue, en Dame, hvis Ydre og Væsen er mindre distingveret end hendes Stilling. Fra Generalinde Gurko, vistnok den i Polen mindst populære Personlighed, der med kvindelig Fanatisme har samlet sig om den Opgave at tjene den russiske Sag paa alle Maader, mener Befolkningen, at alle de Foranstaltninger ere gaaede ud, der i de senere Aaringer har ramt de polske Forhaabninger og Interesser.

Den gamle Aristokrat Louis Górski, kaldet Polens Pave, det katholske Partis mest viljestærke Repræsentant er Festens Giver og maa som saadan byde Generalinde Gurko sin Arm for at føre hende rundt. Ingen hilser; alle tale halvhøjt eller vende Ryggen. Efter dette Par følger

Generalguvernøren med Fru Górska. Begge Par vexle kun ceremonielle Repliker paa Fransk. Gurko, der bærer sig ret kjønt, er en Mand af middelhøj, kraftig Væxt, med tyndt Haar, stort vifteformigt graasprængt Skæg, lidt rødlig Næse, og hans Ansigtsudtryk røber ikke den Dristighed og Hurtighed, der har været hans Særkjende som General. Han synes ligefuldt snarere skabt til at give Officerer Parolen end til at regjere et Folk.

Eller tag en Soirée hos en af det aristokratiske Partis Chefer i hans Hjem. I et Par Sale findes næsten alle Navne paa Polens berømteste Familier forenede her. Hist sidder en Grevinde Plater, Broderdatter af den berømte Emilia, her en Grevinde Krasinska, gift med en Slægtning af Digteren, paa én Gang frisindet og patriotisk indtil Exaltation; her en Grevinde Ostrowska som ansés for Polens skjønneste Dame. Man skulde tro, at Polakkerne her følte sig saa fri som man kan det inden lukkede Døre; men hvis en Fremmed siger et dristigere Ord, banker en af Familiens unge Mænd ham paa Skuldren og hvisker: «Ikke saa højt! Paa den Stol, der vender Ryggen til Deres, sidder Politimesteren, Grev Tolstoj, som det har været min Onkel nødvendigt at indbyde.»

Eller tag en offentlig Maskerade. Den

største, der holdes under Karnavalet, har alle Theatrets Rum til sin Raadighed. Den er forenet med en Tombola, hvis Indtægt tilfalder Theatrets Pensionskasse og har sit Navn *Tombola* derefter. Den begynder ved Midnatstid og finder Sted paa den Maade, at alle Damer er tæt indhyllede i Dominoer og uigjennemtrængeligt maskerte, med Masker, der ikke lægges af, medens Herrerne hverken tør bære Kostyme eller Maske, men gaa om i Selskabsdragt.

Denne Form af Maskerade er meget gammel paa dette Sted. Det er den, E. T. A. Hoffmann for mere end 80 Aar siden har beskrevet som en overstadig og glimrende Fest i Datidens forlystelsessyge Warschau.

Pikanteriet her er det, at Damerne kunne sige til Herrerne hvad de vil, angribe dem, vise sig *à jour* med deres Hemmeligheder uden let at kunne kjendes. Fornøjelsen er den, at Forelskede kunne træffe hinanden og forsvinde med hinanden. Er en Mand meget kjendt, bliver han tiltalt og taget i Skrifte af Snese af Damer i Salen uden at kunne gjøre Gjengjæld. En Dame kommer, tager hans Arm og gaar med ham, indtil en anden tager ham fra hende.

Der er et Par Tusind Mennesker tilstede og Trængselen er stærk; men af Lystighed er der ikke ringeste Spor. Der er hverken Musik eller

Sang eller Latter eller højrøstet Tale. Hvis dette er Elskovsmummeri, saa ligner det slaaende en Ligbegængelse eller nøjere flere Ligbegængelser, forskjellige Ligfølger, der i de brede Sale tause bevæge sig forbi hinanden.

Hvor man end befinder sig, mærkes Trykket.

Jeg mindes en stor Frokost hos en af den demokratiske Ungdoms anerkjendte Førere. Der var kun Demokrater og Fritænkere tilstede, Mænd, der have Traditionerne fra 1863 langt, langt bag sig. Det Ejendommelige for dem er det, at de er Mænd, der neppe have noget Ideal, som de vente virkeliggjort før om mange hundrede Aar. De er iøvrigt forskjelligartede nok, Polemikere, Misfornøjede, selvstændigt Tænkende eller blotte Beundrere og Ekkoer, dog næsten alle forsaavidt ved godt Mod, som de ere overbeviste om, at Verden lader sig omskabe; det gjælder blot om at tage fat. Imellem dem en og anden først forgjældet, saa rigt gift Aristokrat, der i sit stille Sind er radikal som de, og en og anden Giboyer-Figur med uordentligt Skjæg og det lange Haar ned i Øjnene, der forrige Uge for femte Gang er kommen tilbage fra en russisk Fæstning ved Urálbjergene, hvor han jævnligt flere Maaneder ad Gangen afbøder sine socialistiske Sympathier. Her, som overalt i dette stilfærdige Land, er en almindelig Samtale en

ukjendt Ting; man samtaler med dæmpet Stemme i Smaagrupper. Og hvorom end Samtalen drejer sig, altid støder man som paa en Mur imod de utallige Skranker og Forhindringer, som hvilkensomhelst Stræben i et menneskeligt Øjemed uafladeligt i dette Land støder paa. «De har naturligvis Ret» siger Værten til den Fremmede, «vi har i Grunden hertillands hverken demokratisk eller nogensomhelst anden Politik, men vi har *Spejlinger* af det, som i Europa kaldes saadan» — et ligesaa slaaende rigtigt som mistrøstigt Ord.

I andre Afskygninger møder den samme Grundstemning En, naar man gaar til den egentlige intelligente Bohême, som ikke sysler med Politik, men ganske lever i Studier og Kunst. Vi er her i det (aandeligt forstaaet) yderste Venstres Land. Jeg har neppe i Polen truffet en interessantere Kreds end den, jeg fandt samlet hos Kunstkritikeren *Antoni Sygietinski*, der sammen med den desværre meget syge, højtbegavede Maler *Witkiewicz* betegner den kunstneriske Radikalisme i Polen.

Sygietinski er en rank, smuk ung Mand, med et langt rødt Skjæg og et Par skinnende, begejstrede Øjne. Fælles kunstneriske Sympathier have ført ham og hans (polske og fremmede) Meningsfæller sammen. I Swientochowskis Kreds

stod en Fremmed en Dag alene med sine ugunstige Domme over samtidig polsk Malerkunst. Ordene faldt omtrent: «Eders Kunst er paa rent gal Vej. Den taber Livet af Sigte. I maler Allegorier eller Ridderskuespil. Hvert andet Billed paa Jere Udstillnger er en Femte-Akts-Slutning før Tæppets Fald. Jer store afdøde Idealist *Grottger* var en Poet, ingen Maler. Jer store levende Mester *Matejko* er en nærsynet Psykolog, ingen Maler. Det Billed, der har faaet Udstillingspræmien iaar, en katholsk Allegori med Engle ved en Sygeseng, er en Rædsel.» — En spurgte: «Er der efter Deres Mening da virkelig slet Intet som duer?», den Fremmede svarte: «*Horovitz*'s Portræter og *Witkiewicz*'s Malerier; men det Bedste jeg har set er dog vistnok et Album med Brødrene *Gierymski*'s Tegninger. De ypperste blandt dem sprudle af Talent; der er Naturstudium deri og malerisk Blik. Det er set og det er følt, en Ros, man sjældent kan give moderne polsk Kunst.» — En høj Mand bag ham klappede i Hænderne, det var den Mand, der havde udgivet Album'et og skrevet dets Text, Sygietinsky.

Saa lidet er Brødrene Gierymskis Kunst blevet forstaaet i deres Fædreland, at Forlæggeren, en Enthousiast for moderne Kunst, har tabt 8000 Rubler paa dette Album. Tilsidst tilbød han offentligt at give det gratis til Abon-

nenterne paa Ugebladet *Wendrowe*, men de fleste gad end ikke hente det for Intet.

Den Kreds, der slutter sig om det nævnte Blad, hvilket desværre neppe har noget langt Liv for sig, har til første Kraft den energiske Maler Witkiewicz, der opfatter det Karakteristiske som faa. Dernæst unge Læger, Mekanikere, Literaturhistorikere, Novellister som *Prus*, højtbegavede Haandværkere (en Smed, maaské den finest begavede Literaturkjender i Polen), en Del Malere, Musikere, Kunstelskere — Repræsentanter for den forfinede Radikalisme.

Swientochowskis Gruppe er gammeldags i Kunstanskuelse, saa fremmelig den end i andre Henseender er. De Mænd, der høre til den, have ypperlige Bogsamlinger, men Billeder paa deres Væg, som en Portner i Paris vilde vrage. Swientochowski selv skriver gammeldags formede Tendensdramer som *Elvia* eller *Antea*. De yngre Mænd som skrive i *Wendrowe* eller tegne derfor, leve i Stuer uden Møbler, men med herlige Tegninger og Malerier paa Væggene. De er moderne ikke blot i Tankegang men i Syn og Sans. Vilde Fugle er de, og da Krage søger Mage, har, betegnende nok, den iblandt dem, som fører den livligste Pen, giftet sig med en udmærket smuk vild Indianerinde fra Sydamerika. Hun egner sig forsaavidt for Polen,

som det har vist sig umuligt at bibringe hende et Begreb om Penge og Penges Værd.

I denne Kreds raader Bohêmens Frihed, et Pust af den virkelige Aandsfrihed, der fylder Lungerne — men den fylder dem i al Stilhed, saa lidet larmende som muligt. Der daler ogsaa her et usynligt Tryk ned fra Loftet. Der lægger sig ogsaa her en evig Sordine over Stemningen, en Sordine af Alvor, af Vemod, af stille Fortvivlelse om nogensinde at komme til at opleve noget Godt. Man nyder Kunst og Ideer som Glemselsmidler. Og alle disse unge Mænd, hvad de end ere, Skribenter, Journalister, Tegnere, Læger, Mekanikere o. s. v. maa, ganske bortset fra Kampen for Brødet, dagligt kæmpe en dobbelt Kamp, den for at modtage Ideer fra Omverdenen og den for at meddele deres Ideer til Omverdenen.

V.

Naar man fra Theaterpladsen i Warschau gaar ned ad *Miodowagaden*, har man til Venstre Nr. 7 et Hus, over hvis Port der med russiske Bogstaver staar dette Ord: *Censurkomiteen*. Over Gaarden tilhøjre gaar man ind ad en snever Gadedør, og man ser som paa et Posthus uhyre Stabler af Blade og Bøger i Korsbaand ligge udbredte og ophobede. Det er Dagens Post.

Hver eneste Avis, som ankommer, bliver taget ud af Korsbaandet og undersøgt; hvad der mishager, bliver oversværtet. Hver Bog bliver aabnet og gjennembladet. Der er følgelig ingen regelmæssig Ankomsttid for den Art Sendinger. Man faar stundom tre, fire Aviser paa én Gang, og atter i fire, fem Dage ingen Avis.

I et andet Lokale undersøges de indenlandske Blade. De er paa Grund af Censurforholdene næsten alle Aftenaviser. Ikke desto mindre er de ude af Stand til at gjøre Brug af

Dagens Udenrigspost, som over Berlin ankommer ved Eftermiddagstid. De er i Almindelighed fattige. Med én Undtagelse er de alle subventionerede af Private. Deres Abonnenttal hæver sig sjældent over en 1500 Stykker. Journalisterne af Fag ere nødte til at skrive i fire eller fem forskjellige Blade om samme Sag for at kunne leve af deres Pen.

Kl. 11 afgaa fra Aviskontorerne alle Korrekturerne til Censuren. Man stryger efter Lyst og Lune, alt eftersom man har personlig Animositet mod Forfatteren eller ikke, alt eftersom man haaber at opnaa Indrømmelser af ham, og eftersom man er bestukket til eller ej.

Næsten alle Artikler, hvori der virkelig siges noget, ere derfor beregnede paa ikke at forstaas ved første Gjennemlæsning. Sproget er abstrakt, taaget, tvetydigt. Hele Publikum er oplært til at læse mellem Linjerne. Næsten alle Feuilletoner er Allegorier; de sige Et, udtrykke et Andet. Da Ord som *Frihed* eller som *Fædreland* altid er forbudne, begriber man, at der maa Omskrivninger til.

Kl. 4 vende Korrekturerne tilbage til Bladenes Kontorer. Det Strøgne maa erstattes af Reserve-Artikler, som man har ladet censorere itide og har liggende parat som Fyld.

Andensteds atter prøves alle fremmede

Bøger, hvorvidt de tør udbydes til Salg i Bogladerne eller ej. Man tillader adskillig Naturvidenskab — Darwin, Haeckel — selv i Oversættelse, derimod lidet Historisk. Den yderst konservative polske Historiker *Szujski* er helt forbudt, selv paa Tysk, fordi han skriver om polske Æmner.

Det forstaar sig af sig selv, at de Bøger, der udkomme i Landet selv, prøves med yderste Strenghed. Selv Oldtidens Klasikere undersøges. Man har havt det Tilfælde, at det romerske Vers: *nec timeo censores futuros* blev strøget, fordi man oversatte det: jeg frygter ikke Fremtidens *Censorer* (Meningen er: Fremtidens Dom). I et Drama om Polens Fortid strøg man foran *Jagiello* Ordet *Konge* af Polen og erstattede det med *Hertug*, skjønt der aldrig har været Hertuger af Polen. Ja selv Kogebøgerne censoreres opmærksomt og saa smaaligt, at nylig i en Ordene: *koges over en sagte Ild* (paa Polsk: over en *fri* Ild) blev strøget, fordi Ordet *fri* forekom.

Atter andensteds prøves Manuskripterne til offentlige Foredrag, Texterne til Deklamationsnumre, Sangene til Concerter. Selv om en Sang tilhører en Digtsamling, der en halv Snes Gange i forskjellige Oplag har passeret Censuren

maa den ikke synges ved en Aftenunderholdning uden at være bleven prøvet paany.

Det hændte i Vinter, at en Skuespillerinde, der, fremkaldt ved en saadan Lejlighed, som Tilgift deklamerede et lille uskyldigt Digt om en Moder og hendes Barn, der ikke fandtes paa Programmet, fik en Mulkt af ikke mindre end hundrede Rubler til Straf.

Jeg har i denne Vinter havt Lejlighed til at studere Censuren paa nært Hold. Til Gjengjæld for den Venlighed, der ifjor blev mig vist i Warschau, havde jeg givet et Løfte om at komme igjen og denne Gang tale om dette Aarhundredes polske Literatur, der af de indenlandske Kritikere næsten kun er filologisk behandlet.

Opgaven var af mange Grunde yderst vanskelig. Der var for det Første den indre Vanskelighed ved at sige det polske Publikum noget Nyt om en Literatur, det kjendte bedre end jeg selv. Dernæst var der de ydre Vanskeligheder. Det er ved Universitetet i Warschau ubetinget forbudt at tale om Polens Historie og Literatur efter Aar 1500. End ikke paa Russisk, end ikke i russisk Aand maa Stoffet gjennemgaaes. Og hertil kommer, at hele dette Aarhundredes gode Literatur er patriotisk til det Yderste, gjennemgaaende fjendtlig mod det

russiske Herredømme og derfor forbudt. Hvorledes skulde jeg bære mig ad med at omtale Mickiewicz's *Dziady*, hvori der skildres politisk Fængselsliv i Wilna, eller Slowacki's *Kordjan*, der behandler et Mordforsøg paa Kejser Nicolaus, eller Krasinski's hele Produktion, ikke at tale om Krigs- og Oprørslyrikerne, og hvorledes skulde jeg bære mig ad med ikke at tale om alt dette?

Det gjaldt først og fremmest om at opnaa Tilladelse til overhovedet at tale og til at tale om dette Æmne. Der var kun ét at stole paa, de afgjørende Personligheders Ulyst til at staa som Barbarer for Europa.

I Midten af Januar lod jeg ansøge hos Grev Tolstoj, Politimesteren, om Tilladelse til at holde Foredrag i velgjørende Øjemed. I Midten af Februar kom Svaret; det var mig tilladt at tale tre Gange i russisk Februar (hvis 1ste svarer til vor 13de). Jeg kjørte da strax til Præsidenten for Censuren og indledte min Ansøgning med den Opfordring, man ifjor i Warschau havde rettet til mig: «Kom igjen og tal engang om vor egen Literatur!». — Præsidenten: «Ah! De vil behandle den russiske Literatur.» — «Ikke denne Gang, Deres Exellence! De véd, at Folk her i Regelen taler Polsk og interesserer sig mest for hvad der er

skrevet i det Sprog». — «Paa hvad Sprog vil De tale?» — «Paa Fransk.» — «Det er godt; saa kan De sige meget. De henvender Dem da til det gode Selskab. En anden Sag var det, ifald De vilde tale Tysk; der er saa mange Udannede, urolige Hoveder, som forstaa Tysk?» — Hans Exellence lovede mig hurtig Expedition og holdt sit Ord.

Først nu kunde jeg imidlertid begynde Udarbejdelsen, og den gik yderst langsomt for sig.

Der var Dage hvor jeg trods al anvendt Flid næsten Intet fik skrevet, Dage hvor jeg vred mig for at finde Udtryk med dobbelt Bund, Billeder, som, i og for sig mindre tydelige, dog kunde forstaas af Auditoriet, Omskrivninger, der vare gjennemsigtige og dog uangribelige. Heldigvis holder dette polske, halvt østerlandske Folk mere af den billedrige end af den rent rationelle Stil, i dette Punkt som i flere stik modsat det franske.

Efterhaanden fik jeg Øvelse i Rebus-Stilen, skrev saaledes, at jeg ved en Betoning eller en Pause kunde give Sætningen en ny og mere levende Karakter, bevægede mig i Antydninger og Underforstaaelser.

Endelig havde jeg af min første Forelæsning to Exemplarer færdige paa Fransk og ét paa Russisk til Universitetets Kurator. Jeg for-

synede dem med de nødvendige Stempler, kjørte med den første Forelæsning til Censurpræsidenten og udbad mig at Censuren maatte begynde. Jeg havde taget en Præst med — det er altid godt at have en Præst med, han har allevegne Venner, i Polen især blandt Kontorernes polske Næstkommanderende. Der var heller Intet i Vejen. Men til alt Uheld nægtede Apuchtin at begynde Censuren af den russiske Text, før han havde alle Foredrag paa én Gang.

Dette var slemt; thi jeg vilde af hvad man strøg i mit første Foredrag se, hvad jeg kunde vove i de andre.

Da det nu var klart, at den russiske Februar vilde gaa til Ende, før jeg fik Foredragene tilbage fra Censuren, og da jeg desuden saa, at tre Foredrag ikke vilde blive mig nok til Beherskelse af Stoffet, selv om jeg talte henved to Timer hver Gang, ansøgte jeg hos Politimesteren om Tilladelse til at holde fire Foredrag istedenfor tre og udbad mig Fristen forlænget ud over russisk Februar.

Tallet *fire* lod sig ikke bevillige. — «Hvorfor ikke?», blev der spurgt.» — Svaret lød: «Fordi tre Foredrag er en *Underholdning*, fire er allerede en *Undervisning*». — Frygten var, som det ytredes, den, at man under Form af Velgjørenhedsforelæsninger skulde paa Raad-

huset kunne indrette en Art polsk Universitet, i hvilket den ene Cyclus Foredrag paa en eller anden Maade fortsatte den anden.

Tilbage stod Anmodningen om Forlængelse af Fristen. — «Hvorfor taler De ikke i Februar? det er Deres Fejl, hvis De ikke gjør det.» — Jeg beraabte mig paa Vanskelighederne med Censuren. — Jaja, da var der følgende at gjøre: indlevere en skreven Ansøgning til Politimesteren; denne skulde da sende den til Apuchtin, han expedere den til General Gurko; denne vilde da muligt i Petersburg forespørge om den kunde bevilliges, og den vilde gaa gjennem samme Instanser i omvendt Orden tilbage. — Naar Svaret kunde ventes? — Aa, om en fem Uger. — Men da var Marts jo til Ende, og ved den 1ste April (russisk Stil) maatte jeg være i Kjøbenhavn. — Ja, det var min Sag og angik ikke Myndighederne. —

Tydeligt nok var man ikke meget begjærlig efter at faa Forelæsninger om polsk Nationalliteratur afholdte i Warschau.

Paa dette Tidspunkt fik jeg min første Forelæsning tilbage fra Censuren. Man var gaaet den nær: Hele Slutningen, flere Sider, var strøget, og rundt om var Overstregningerne talrige. Selv et bekjendt Citat af Schiller: *Den Levende har Ret* var strøget, Ord som *résignation*

eller *tristesse*, brugte til Karakteristik af den polske Literatur, vare udslettede. Etsteds hvor der taltes om Digternes *katholske Religiøsitet* var disse Ord overstregede. Et andet Sted, hvor der taltes om det Liv, der skildres i Mickiewicz's berømteste Værk var den røde Blækstreg gaaet hen over disse Ord: *de litauiske Skove, dette Livs naturlige Ramme.* Naar der stod: *For første Gang, siden Rigets Deling,* var de sidste tre Ord blevne slettede.

Dette var forsaavidt nedslaaende, som jeg indsaa, der ikke vilde blive helt tilbage af den anden Forelæsning, som var dristigst. Jeg skrev da den tredje næsten farveløs i politisk, religiøs og social Henseende, og søgte efter Evne at bøde paa Svagheden ved en stærkere Kolorit af Foredrag og Stil.

Saa hænder det at min Censor, den eneste forhadte blandt Warschaus Censorer, pludseligt døer. Man fandt mine to sidste Foredrag urettede under hans Hovedpude. Man var mig i Warschau saa taknemmelig, som om der fandtes en Causalsammenhæng mellem denne sidstnævnte Kjendsgjerning og hans Aftræden fra sit jordiske Dommerkald.

Nu saa alt lysere ud; der var Haab om en lempeligere Behandling. Jeg besluttede for at forkorte Processen at forsøge en direkte Hen-

vendelse til Generalguvernøren. Helten fra Tirnowa og Schipkapasset kunde formodes ikke at ville være smaalig som underordnede Politi-Embedsmænd og underordnede Censorer. Jeg kjørte til Slottet paa Gurkos Audiensdag. Det er det gamle Kongeslot ved Weichselen, uforandret i det Ydre, men plyndret for alle sine Kunstsager.

I Forværelset, en aflang Sal, sad der i Rad flere hundrede Ansøgere med Bønskrifter. I den indre Sal, rummelig og tom med store Spejle og røde Møbler, gik Byens Notabiliteter, gamle Senatorer, gamle Generaler, Censurpræsidenten, Theatrets Præsident, ventende paa deres Tur, op og ned i deres Uniformer. Midt i Salen stod en ung russisk Kavaleri-Officer, Gurkos Adjutant, slank og smuk, der med de andre Russere talte flydende Fransk med stærk russisk Betoning, og slog Hælene sammen, saa Sporene klirrede, øvede sig paa Dansetrin, syntes at drømme om Hofballerne i Petersburg. Ham forebragte jeg min Anmodning om Audiens. Jeg mødte ubetinget Afslag. Audienstiden var fra Kl. et af, og Klokken var nu fire Minutter over et. Paa min Indvending, at jeg ingenlunde ventede at blive indladt først, faldt Svaret, at Listen over de Audienssøgende strax efter Kl. et sluttedes og indsendtes til Generalguvernøren.

Da jeg ligefuldt erklærede ikke at ville gaa, men fast besluttet, som jeg var, paa at bane mig Vej til General Gurko, roligt tog Plads paa en Sofa og ventede, kom en Polak med en stor Stjerne hen til mig og spurgte mig om jeg maaske stod paa *Petitionairernes Liste;* Meningen var: paa Listen over de simple Ansøgere i Forsalen. Da jeg svarte Nej, lovede han at sætte mig øverst paa den. Saa vilde Generalen, saasnart han var færdig med de private Audienser og traadte ud af sine Gemakker, først henvende sig til mig.

Mere end tre Timer maatte jeg vente. Saa kom Generalen med sit Følge: «De vil tale med mig? Deres Anliggende?» — Jeg forebragte min Anmodning om at turde tale i Marts, da Februar var næsten udløbet. — «*Mais c'est tout simple.*» — Jeg forklarede, at jeg var stødt paa Hindringer, der var uovervindelige for mig. — «Hvem forbyder Dem det da?» — «Deres Excellence! der behøves intet Forbud. Men jeg behøver en Tilladelse, og man giver mig den ikke.» — «Nuvel! jeg tillader Dem det.» — «Man vil ikke tro mig med mindre jeg medbringer et skriftligt Ord fra Deres Excellence. Jeg har en skreven Anmodning, som jeg har rettet til Dem, her.» — Han

tog Brevet og min Blyant og skrev tversover Papiret: *Befalet. Gurko.*

Hovedvanskeligheden var saaledes lykkeligt ryddet af Vejen. Men endnu var det umuligt at avertere Forelæsningerne, da den russiske Text endnu ikke var kommen tilbage fra Apuchtin.

To Gange søgte jeg personlig Audiens hos ham; begge Gange fik jeg gjennem hans Næstkommanderende Svaret, at Hr. Apuchtin ikke kunde modtage mig, men at han selv læste mine Foredrag, og med den højeste Interesse — en Interesse, jeg gjerne havde undværet og som forekom mig at varsle ilde.

Endelig fik jeg dem tilbage. Intet var udslettet; kun var ved nogle Blækstreger i Marginen min Opmærksomhed henledet paa enkelte Steder, hvor Udtryksmaaden var stødende for en kilden russisk Nationalfølelse, saaledes f. Ex. hvor der stod, at af *udenlandske* Forfattere havde Mickiewicz paavirket Lamennais og Puschkin. Disse Streger røbede en dannet og skarpsindig Læser, og jeg maatte paaskjønne, at man havde nøjedes med et Fingerpeg, hvor man kunde udslette og forbyde.

Nu manglede kun Politichefen Grev Tolstojs Tilladelse til Opslaaen af Plakater. Man averterer

nemlig Forelæsninger ligesom Theateropførelser ved Plakater ikke ved Annoncer i Aviserne.

Men det blev unødvendigt at lade Plakaterne opslaa. Thi med saa megen Spænding og Interesse havde Byen fulgt Bestræbelserne for at opnaa Retten til at holde Foredrag om polsk Literatur, at saasnart Rygtet om Apuchtins Tilladelse udbredte sig, var alle Billetterne, 3,600 i Tal (til de tre Forelæsninger) udsolgte paa nogle Timer, saa da Bevillingen til at opslaa Plakater samme Formiddag kom, var den allerede overflødig.

VI.

For at give en Forestilling om hvorledes man skriver og taler under Censur, her et Par Exempler af Foredragene.

Det maatte gjøres Tilhørerne indlysende, at jeg ret vel forstod visse Bøgers Indhold, selv om dette ikke direkte turde omtales. Det var f. Ex. umuligt at citere den Scene i *Dziady*, hvor Polens Martyrium sammenlignes med den Korsfæstedes, men man kunde minde om den. — Jeg sagde derfor i min Indledning saaledes:

De erfarer af mig, hvorledes Deres Literatur i dette Aarhundredes første Halvdel spejler sig i en europæisk Læsers Bevidsthed, erfarer hvad Indtryk en velvillig Fremmed modtager af Deres Aandsliv.

Thi en velvillig Fremmed er jeg. Ikke en rent kunstnerisk eller intellektuel Interesse men en bredere menneskelig Sympathi har draget mig til dette Stof. Der er deri noget, som ikke blot sysselsætter, men griber Sindet; Polens moderne Literatur sætter i højere Grad end de fleste andre Følelsen i Bevægelse. Den har noget Tillukket, ikke let Gjennemtrængeligt ved sig. Eller rettere: den er paa én

Gang lukket og aaben, alt efter det Synspunkt, paa hvilket man stiller sig. Den minder i den Henseende om et bekjendt Maleri af Gabriel Max *Veronikaklædet* — et Maleri, som jeg i kunstnerisk Henseende sætter lavt, thi det er et Kunststykke, ikke noget Kunstværk, men som er vel egnet til at oplyse hvad jeg mener. Ved første Blik synes Ansigtet paa Maleriet et Ligs; Øjnene ere fast tillukte, Udtrykket livløst. Men indtager man det rette Synspunkt, faar Fysiognomiet pludseligt Liv, Øjnene aabne sig og rette paa Tilskueren deres alvorlige og sorgfulde Blik.

At nævne de forskjellige polske Oprørsforsøg direkte var ugjørligt. Jeg kunde kun udtrykke min Mening ved i saa almindelige Udtryk som muligt at karakterisere Sindenes Tilstand efter store offentlige Ulykker «som Hungersnød, Oversvømmelse eller *mislykkede Revolutioner.*» Ligesaa umuligt var det ved Gennemgaaelsen af Slowacki's *Król Duch* (Kong Aand) ligeud at sige: den Grusomhed, her forekommer, blev iværksat af Iwán den Frygtelige i egen Person. Jeg valgte den Omskrivning: «Naar i *Król Duch* Hovedpersonen fortæller, hvorledes han med sit Sværd har naglet den gamle Sangers Fod til Jorden og denne uforstyrret har fortsat at meddele sit Budskab, saa gjenkalder dette en Anekdote fra Iwán den Frygteliges Hof.» Saaledes formet gik Sætningen igjennem Censuren for det mundtlige Foredrag, og igjennem Censuren for Fore-

dragenes Trykning i *Gazeta Polska*'s Feuilleton, blev imidlertid senere af en anden Censor strøget i den trykte Bog.

Der forekommer i Mickiewicz's *Dziady* i Konrads Improvisation et Sted, hvor Helten i Fortvivlelse anklager Gud for den Koldsindighed, hvormed han lader ham lide; heri er den virkningsfuldeste Verselinje denne: *Du er ikke Verdens Fader, men dens — Czar!* Jeg havde Brug for denne Linje i mit Foredrag og vilde forsøge paa at minde om den. Ligefrem at gjennemgaa det nævnte Digterværk var umuligt, endog blot at nævne dets Titel vanskeligt. Derimod lod det sig forsøge at nævne Konrads Navn uden nogen Angivelse af, i hvilket Drama denne Skikkelse forekom, og citere Stedet noget anderledes end det lød. Jeg kunde sikkert stole paa Censors overmaade ringe Kjendskab til polsk Literatur.

Jeg valgte da at tale om de polske Digteres forskellige Stilling til *Erkjendelsesproblemet* og insinuerede i den Sammenhæng denne Vending: «Og som Oldtidens Vilde, naar de vrededes paa deres Guder, afskjød en Pil mod Himmelhvælvingen, saaledes slynger Konrad det Haansord ud i Verdensaltet, der, siger han, skal gjenlyde fra Slægt til Slægt: *du Gud! du er ikke Verdens Fader, men dens . . . . .*

Her gjorde jeg en Pause af nogle Sekunder, under hvilke bogstaveligt en Skjælven gik gjennem den tætpakkede Raadhussal. Saa faldt Ordet .... *Tyran*, og man aandede op og saa paa hinanden. Ingen rørte en Haand. Efter ethvert saadant Sted hersker altid Dødsstilhed for ikke at kompromittere Taleren. Man applauderer i Stedet voldsomt nogle Minutter senere en eller anden uskyldig Lignelse og man opbevarer den stærkeste Applaus til Slutningen, hvor Ingen kan kontrollere, hvad det særligt er som har fremkaldt Bifaldsstormen. Dette Sted hører til dem, som bleve udslettede i den paa Foredragene og den første Feuilletontrykning følgende Censur, der tog ikke mindre end *syv Maaneder*, og af hvilke det lille Arbejde gik ud i stærkt lemlæstet Skikkelse.

Endnu et sidste Exempel paa hvad Censuren, som rimeligvis ikke har været fortrolig med Shakespeare eller ingen Sans har havt for Symbolik, tillod at sige. Talen var om Digterne blandt de polske Emigranter. Jeg sammenlignede dem med Hamlet og sagde blandt andet:

Man finder Træk af Hamlets Væsen i alle disse Aander; de staa fra deres Ungdom i hans Situation. Verden er af Led, og den skal sættes i Lave af deres svage Arm. De føle som Hamlet alle deres Ungdoms indre Ild og ydre Afmagt, højbaarne som de er, ædelttænkende som de er,

opfattende Tilstandene, der omgive dem, som en eneste stor Rædsel, anlagte paa én Gang til Drømmeri og til Handling, til Grublen og til Hensynsløshed.

Hamlet har set sin Moder, sin dyrebare Moder, som han elsker højere end andre Sønner deres, fornedret under den kronede Røvers og Morders Haand. Det Hof, til hvilket Adgang staar ham aaben, skræmmer ham — omtrent som Hoffet i Krasinski's *Fristelsen* [symbolsk Fremstilling af Petersburgerhoffet] skræmmer den unge Mand. Disse Ætlinger af Hamlet lade sig som han sende langt bort til fremmede Lande. Naar de tale, forstille de sig som han, klæde deres Mening i Lignelser og Allegorier, og det gjælder om dem, hvad Hamlet siger om sig til Laertes: Tag dig iagt! thi der er noget Farligt i mig.

Forunderligt nok har ingen af de mangfoldige Censurer, disse Foredrag have været underkastede, ingen af de mange, der gik forud for deres Afholdelse, eller af de to nye, der undersøgte Udgaverne i Blad- og Bog-Format, fundet Noget at indvende mod dette Sted.

VII.

En vigtig Følge af Censurinstitutionen i Polen er Pressens og derigjennem Befolkningens uafladelige Uro. Da det er umuligt nogensinde at opnaa Vished om hvad der indenlands er i Gjære og ugjørligt at meddele hvad man véd eller tror at vide, gjennemfares By og Land af evige Rygter, i hvilke Befolkningens politiske Forhaabninger og Bekymringer spejle sig. Snart hedder det sig, at nu er den og den højtstaaende Embedsmand kaldt tilbage, fordi Regjeringen selv finder Trykket for haardt; man tror at spore et liberalere Pust, finder i de tilfældigste Skødesløsheder fra et og andet Opsyns Side Symptomer paa at man for Fremtiden vil se igjennem Fingre med Meget, man før har forbudt. Snart hedder det, at der staa de voldsomste Tvangsforholdsregler paa Stablen, at hidtil ukjendte Farer true. Saaledes rystes Befolkningen stadigt som en Febersyg.

Det indses let, i hvor høj Grad en saadan

evindelig Uro i Sindene er hæmmende for Aandslivets Trivsel og Væxt. Af Videnskaberne kunne kun de stringente trives. Særligt staar Medicinen højt. Dr. *Tytus Chalubinski*, en Olding, i hvis Ansigts Udtryk allerède Genialiteten har givet sig Vidnesbyrd, har længe gjældt for Polens første Læge; næst ham er Baranowski den mest ansete. Historisk og politisk Literatur staar nødvendigvis i Øjeblikket tilbage. Nogen Historiker af første Rang besidder russisk Polen for Tiden ikke. Betydeligst i den nyere historiske Literatur er vel den nys afdøde *Szujski* og som Essayist den europæisk bekjendte *Julian Klaczko*, der begge have levet og virket i Østerrig. I Literaturhistorien er en nøgtern Forskeraand fremherskende. Man nærmer sig tysk Methode og tysk Stil. Polens første og udmærkede Literaturhistoriker *Spasowicz*, der tillige er det russiske Riges berømteste Advokat, har, som levende og skrivende i Rusland, maattet tilegne sig en Forsigtighed i Alt, hvad der strejfer det Politiske, som gjør hans Hovedværk «Den polske Literaturs Historie», mindre underholdende end det ellers havde været. Den mest ansete Kritiker, Professor *Tarnowski* i Krakau, er en romantisksindet Akademiker af den gamle Skole, hvis Tendens med Aarene bliver stedse mere ultra-katholsk. Ultramontanismen i Krakau virker næsten saa

hæmmende som Regjeringstrykket i Warschau. Og naar Tarnowski optræder som Forelæser i Warschau nødes han til at virke ved en rent udvortes og formel Veltalenhed.

Det er overhovedet en Overtro, som maa opgives, den at raa, udvortes Magtmidler skulde være uvirksomme, naar Talen er om at kue eller nedbryde en Folkeaand.

Censuren er endda kun det aandigste af de brutale Midler, Magthaverne besidde dertil.

Et mindre aandigt og end virksommere er Konfiskationerne. Efter Oprøret 1863 har man konfiskeret alle de Godsejeres Grund og Jord, som deltoge i det eller mistænktes for at have skjænket det Sympathi og Bistand. Jeg kjender en Mand af gammel litauisk Fyrsteslægt, som besad en fyrstelig Formue og som nu efter et tyveaarigt Ophold i Sibirien er indskrænket til at leve af en lille Plads i en Bank. Jeg kjender en Dame, der var Arving til en Ejendom af Millioner Rublers Værdi, men hvem man har berøvet hendes Arv med den Paastand, at Bønder paa hendes Onkels Gods havde givet oprørske Bander Levnetsmidler.

Selve Jordens Inddragning er naturligvis ikke af afgjørende Betydning, saa længe Bonden bliver derpaa og vedbliver at være polsksindet. Men Bonden søger Rusland paa alle Maader at

vinde. Man har ophævet Livegenskabet, hvis Ophævelse, som den iværksattes af Polakkerne selv (ved Forfatningen af 3 Maj 1791) man havde sat ud af Kraft, og har i rigt Maal udnyttet Bøndernes gamle Had til deres Herrer. Og naar Weichseloversvømmelser ødelægge Landet, rejser Generalinde Gurko omkring og fordeler i Hundredtusindvis Rubler, som gives af den kejserlige Kasse, til Bønderne, der sammen med Velgjerningen modtage en Opfordring til at nære Taknemmelighed mod Czaren, deres Fader — en Opfordring, der ofte slaar an.

Ogsaa Forvisning til Sibirien er et kraftigt Virkemiddel. Der er ingen Tvivl om, at Blomsten af en hel Generation, den foregaaende polske, næsten alle de, som udmærkede sig mest ved Mod og Forstand og Begejstring, ere døde deroppe. De, som ere vendte hjem, have ofte tilsat noget af deres Klarsyn. De ere ikke sjældent blevne staaende paa det Punkt, hvorpaa de stod, da de forlode Polen. Jeg kan nævne to Skribenter som Exempler. I *Gazeta Polska*'s Redaktion sidde *Haenckel* som selvfemte lænket til en Jernstang maatte vandre paa sin Fod til Irkutsk to Vintre og en Sommer og som blev ti Aar deroppe, og *Boguslawski*, som blev der et lignende Tidsrum. Det er dygtige Skribenter,

men uforbederlige Romantikere. Moderne Mennesker blive de aldrig.

Og allerede den forfærdelige Retsusikkerhed er undergravende. For faa Uger siden kom en ung Mand tilbage fra to Aars Forvisning. Hans Brøde var, at han Dagen efter at Apuchtin havde faaet det ovenfor omtalte Ørefigen af en forbitret Student, havde sendt 25 Rubler til et Blad i et velgjørende Øjemed med disse Ord: *I Anledning af en lykkelig Begivenhed.* Det nyttede ham ikke noget, at hans Broder bevisligt Dagen forud havde faaet en Søn — man vilde ikke tro, det var Begivenheden, hvortil han havde sigtet — han blev bortsendt. Legemligt havde han intet lidt. Han vendte som saa mange Sibiriaker hjem frisk og med røde Kinder; men han var bleven forsigtig, meget konservativ i alle Udtalelser og vilde ikke indlade sig paa at kritisere sin Dom.

Da den bekjendte *Szymanowski,* Poet og Udgiver af Courrier Warszawsky, nylig laa dødssyg, besøgte jeg ham. Han fortalte om den Skræk, han havde udstaaet, da det kort forinden om Natten havde ringet paa Porten. Han mindedes da hin Nat for ti Aar siden, da Gendarmerne kom, tvang ham til at staa op og bortførte ham i en Slæde. Han vidste ikke, hvad han beskyldtes for; hans Familie fik først

sent hans Opholdssted at vide. Da han efter nogle Maaneders Forløb blev frigivet, erfor han ikke samtidigt hvad han havde forbrudt og var endnu den Dag idag uvidende derom. Og Szymanowski har hele sit Liv igjennem repræsenteret den stilfærdígste Konservatisme.

Man overveje nu denne almindelige Tilstands psychiske Virkninger paa den ganske unge Slægt. Det er allerede kommet saa vidt nu i russisk Polen, at mangen ung Jurist eller Mediciner af gammel polsk Familie taler Russisk bedre end Polsk, ja taler sit Modersmaal med fremmed Betoning. Der er f. Ex. dette Tilfælde: Den unge Mand har studeret i Petersburg. Han har ingenlunde opgivet sin Nationalitet, men han har omgaaedes og maattet omgaas Russere som Kammerater. Nu kommer han tilbage til Warschau, hvor ingen Polak nogensinde omgaas med en Russer, men Nationaliteterne ere delte som Olje og Vand. Det forekommer ham unaturligt, at hans Moder og Søster sætte sig imod, at han aflægger Visit hos Generalguvernøren. De leve et andet Følelsesliv, føre et andet Sprog end han. Den nationale Indignations Nerve er sløvet hos ham. Der er desuden det praktiske Hensyn. Han er sikker paa, at hvis han ingen Indrømmelse gjør, vil han aldrig faa noget nok saa

underordnet Embede i Kongeriget Polen, aldrig komme til at leve i samme By som sin Moder. Han kan blive Prokurør i Riga, eller Underdommer i Kazán, men aldrig faa en Stilling i Warschau, hvis han trodser.

Saa virksom er den sproglige Undertrykkelse, at da fornylig ved en af Private udskreven Konkurrence om Prisen for det ypperste Drama, den Vindende, Koslowski, vakte Opsigt ved Sprogets Renhed og Kraft, hørte man det overalt fremhæve med ikke ringe Stolthed og Glæde, at en ung Mand paa 25 Aar, altsaa opdragen under den nyeste Skoleordning, skrev saa smukt et Polsk, et *Slowacki-Polsk*. Man nærer altsaa allerede gjennemgaaende Frygten for, at den unge Slægt ikke mere skal kunne skrive Modersmaalet rent.

Fristelsen til at gjøre Russerne nogle Indrømmelser er, som allerede antydet, stor. Det er desuden tidt vanskeligt at drage en afgjort Grænse mellem Russisk og Polsk. Ere Russerne end ikke optagne i Selskabet, saa er det dog næsten umuligt at udelukke de enkelte Polakker, som enten virkeligt ere servile eller mistænkes for Servilitet. De Polakker, der have faaet Embeder, blive undertiden blot Embedsmænd, loyale Embedsmænd. Om en og anden Mand, der vil gjælde for polsk Patriot, siges der, at

han har gjort mislykkede Skridt for at opnaa Titel af kejserlig Kammerjunker. Undertiden er i en og samme Familie Faderen polsksindet, Sønnen politisk ligegyldig, altsaa nærmest russisk sindet. En og anden, hvis Søn faldt som Helt under Oprøret, er, som Theaterpræsidenten Godecki, nu en af Tronens Støtter.

Der er ogsaa Grænser, som den passive Modstand ikke kan overskride. Da Theatret er det sidste Sted, hvor der tales polsk, er selvfølgelig Angsten for russiske Theateropførelser paa Nationalscenen stor. Det synes da simpelt nok, at naar en russisk Trup ankommer, holde ikke blot alle Polakker sig hjemme, men saa anmelder den polske Presse ikke disse Theaterforestillinger. Dog ganske saa simpelt er det ikke. Man giver alle polske Gymnasiaster og Embedsmænd Fribilletter, og nødsager dem til at gaa. Man fordrer fra Censuren af disse Forestillinger anmeldte, og sker det ikke — med den Undskyldning f. Ex. at Ingen af Bladets Redaktion forstaar Russisk — saa lægges der af Censorerne Bladet store Hindringer i Vejen; der stryges saa hensynsløst, at det maa give efter. Den Modstand, Pressen kan rejse, bliver øjeblikkeligt brudt.

Og stadigt svæver den Fare over russisk Polen, at Regjeringen en skjøn Dag lukker

Theatret i Warschau, og denne anden Fare, at Regjeringen paabyder Bladene at udkomme med dobbelt Text, russisk og polsk. Da maa disse snart gaa ind, og Sproget forstummer.

Saa svagt er det ulykkelige Polen blevet, at man allerede er indskrænket til Glæden over ikke helt at være glemt. Man er fornøjet, naar en polsk Tenor som *Mierczewinski* vækker Opsigt — saa nævnes dog Navnet *polsk* — man er glad naar en Mand med det polske Navn *Rogoszynski* (komisk nok egentlig: *Schulze*) foretager en Opdagelsesrejse i Afrika, skjønt han var ganske ude af Stand til at tage blot den mindste Strimmel Land i Besiddelse for Polen — eftersom der intet Polen gives — og endda blev fængslet og bortført paa et tysk Orlogsskib efter Bismarcks Befaling.

Saa knugende virker et Fremmedherredømme.

Og dog gjør ogsaa denne konsekvente Undertrykkelse af Nationaliteten selve den Magt, den vil tilintetgjøre, Nytte.

Bønderne vaagne. De lære sig at læse i deres polske Bønnebøger. De skillinge sammen og betale en Skolelærer for privat at give dem al fornøden Undervisning i deres forbudne Sprogs Retskrivning. Det er særligt den religiøse Forfølgelse, der slaar ned i dem og gjør dem til bevidste Polakker. Før den preussiske Kultur-

kamp følte de sig ikke som Polakker i Posen, før Forfølgelserne af de Unerede sig ikke som Polakker i russisk Polen. Naar Politiet skrider ind mod de unerede Præster som iaar i Lublin, forøger og løfter det Nationalbevidstheden i en hel Provins.

Det er dernæst ikke et helt ugunstigt Forhold, at næsten ingen Polak kan blive Embedsmand og at næsten ingen bliver Officer. Dét har havt den gode Virkning at tvinge Polakkerne ind paa Handelens og Industriens dem saa fremmede Veje, har bidraget meget til at skabe Begyndelsen til en produktivt arbejdende Borgerstand. Det har endelig ikke medvirket lidet til Agerdyrkningens Opsving.

Og dog ere selvfølgelig disse gode Virkninger for lidet eller forholdsvis lidet at regne i Sammenligning med de nedbrydende. Mere end hundrede Aar endnu synes Polen ikke at kunne holde Trykket ud. Men naar man ser et Folk leve materielt og aandeligt under saa uhyre Hindringer, naar man med Interesse følger en Livsgang og Aandsudvikling, der finder Sted under saadanne Forhold — saa ligger det nær at spørge sig, om det Folk, man selv tilhører og hvis Lod i Livet synes Polakkerne misundelsesværdig, har brugt de i Sammenligning himmelske Forhold, hvorunder det har levet, som det kunde

og burde? Og naar man ser, hvor vidt Polakkerne bringe det, saa studser man et Øjeblik ved at et Folk som det danske, der har havt alt det, som de mangle og savne: Landets Uafhængighed, Forfatning, Pressefrihed, Talefrihed, Forsamlingsfrihed, Ret til at anvende sine Penge, som det vilde, Statsmagten i sin Haand, Hæren i sin Tjeneste, aaben Adgang til Havet som til alle Frihedens Goder — at et saadant Folk har ført et saa lidet rigt, et forholdsvis saa indholdsfattigt og saa formfattigt Liv og har ladet sig saa mange af sine bedste Vindinger fravriste uden at nogen Fremmed har ringeste Skyld deri.

Saa meget Sangvinsk der end er i Polakkernes Temperament, ruger dog det for menneskelige Øjne Udsigtsløse i deres Stilling over Sindene som en Mare. Der øjnes jo ingen anden Udsigt til at komme ud af den nærværende Tilstand end den yderst vage, som frembyder sig i de Muligheder, en stor Krig mellem Rusland paa den ene Side, Tyskland og Østerrig paa den anden kan aabne. Ikke at man nærer noget Ønske om at ombytte det russiske Regimente med det tyske, skjønt dette er af humanere Art — det synes til Gjengjæld farligere og uafrysteligere. Hvis Forhaabningerne antage en bestemtere Retning, gaa de snarere ud paa Oprettelsen af en stor slavisk Magt under

Østerrigs Ledelse, i hvilken en Hovedrolle vilde tilfalde Polakkerne i saa meget af Polen, som kom ind derunder. Nogen fastere Form kunne disse Fremtidsdrømme ikke antage hos de mest Udviklede og Erfarne.

Men man fejler næppe i den Opfattelse, at hos det store Flertal af de almindeligt Dannede lever Troen paa det gamle polske Riges Gjenoprettelse i en ikke altfor fjern Fremtid som en Religion.

VIII.

Kraszewski har i sin Forvisningstid engang udraabt: «O du Land, der, naar vi dø, beholder saa mangen Erindring om os, o du skjønne Land, vor Moder! Naar vi sige Farvel til vore Venner, have vi Haabet om at gjense dem hisset, i Himlen. Men aldrig, aldrig skulle vi gjense dine elskede Landskaber, dine Linde-Alleer, dine smaa Landsteder, dine Aaer og Bække, aldrig dit Foraar, der altid var saa ungt, intet af alle disse Minder. Kan Himlen virkelig være saa skjøn, at den faar os til at glemme alt dette, eller løber der en Lethestrøm foran Paradisets Port?»

Der er i disse en barnligt Troendes Ord, som haaber paa Gjensyn med Vennerne, men dog ikke kan vente Gjensyn af Fædrelandet, en Følelse, som hvis man uddyber den noget, omfatter langt mere end hine Ord.

Hvor underlig er ikke i Grunden denne saa haardnakkede nationale Stræben hos Polakkerne!

De kæmpe til det Yderste for Bevarelsen og Udviklingen af deres Sprog og folkelige Ejendommelighed, lide for den Sags Skyld tusinde Kvaler. Hver enkelt af dem véd, at han skal dø, men han vil have Bevidstheden om at Sproget og Folket overlever ham, naar han Intet mere véd om det. Selv de iblandt dem, der tro paa et andet Liv, indbilde sig ikke, at der i det andet Liv tales Polsk. Og de Ikke-Troende, der ikke frygte Tilintetgjørelsen for deres Personer, frygte den for det hele Folk, af hvilket dog hver enkelt Person skal dø.

Det er en lignende Følelse, som den Følelse af Rædsel, der griber de fleste Mennesker, naar de første Gang høre, at Jordkloden langsomt afkjøles og engang i fjerne Tider vil være en iskold Kugle, paa hvilken intet Liv kan trives. De have altid vidst, at hver Enkelt i Menneskeslægten skal dø, men de ville, at Menneskeslægten ikke maa dø. Denne Forestilling om den stivfrosne Kugle-Overflade nedslaar alle deres kjære Illusioner om det stedse stigende Kulturfremskridt, den Religion, som de fleste leve paa, der have opgivet de aabenbarede Religioner; thi der er endnu kun faa, som have begrebet, at Menneskehedens Maal ikke kan ligge ved dens Ende og Endeligt, ifald der forestaar

den et Endeligt, men maa ligge i dens højeste Individualiteter. Selv om Menneskeslægten engang døer ud, er den sande Kultur ikke derfor mindre værdifuld, ikke mindre værd at kæmpe for. Dens Værdi afhænger ikke af dens Varen gjennem alle Evigheder. Det kommer ikke an paa om en Symfoni varer længe eller kort, men paa, om den er smuk. Dens Værd er uafhængig af den Tid, den fylder.

Polakkerne vide, som vi andre, historisk, at Riger og Folkeslag i ikke ringe Tal have blomstret og ere gaaede tilgrunde, men de ville ikke tro, at Loddet nu har truffet deres Folk og Sprog, hvor stærkt de end fra alle Sider trænges. De ville kjæmpe for Livet og det er, hvad end Udfaldet bliver, deres Ære.

For mange af dem maa nødvendigvis Tvivlen rejse sig, om det nogensinde vil lykkes at løsrive sig fra et Overherredømme, der støtter sig til uhyre Hære, at gjenoprette en polsk Statsorden og at grunde et Rige — afvænt med al Selvregjering som Folket nu snart i et Aarhundrede er. Uundgaaeligt frembyder sig det Spørgsmaal, jeg engang (i Fortalen til *Ladislaus Bolski*) har formuleret saaledes: Er Polen et Ideal eller en Realitet? Det kunde ej bestaa, dengang da det bestod, kan det oprettes, nu da det er

faldet? Er dette Polen, for hvilket Polakkerne leve og gaa i Døden, mere end en Abstraktion og et Hjernespind? Er Formaalet Opofrelserne værd? Eller er det Opofrelserne, der give Formaalet dets Værdi?

Formaalet er, som alle jordiske Formaal kun tydeligere, haandgribeligere, et Ideal ɔ: en Uvirkelighed, Forestillingen om et Gode. Det viser sin Magt over Sindene ved den Styrke, med hvilken det tvinger Slægt efter Slægt til at sætte aandige Goder over materielle. De Ofre, der bringes dette Ideal, bevise ganske vist endnu ikke dets Værdi. Men det er i og for sig værdifuldt, forsaavidt det skaber Karakterer og udvikler Talenter, og uomtvisteligt er det, at det har fremkaldt højsindede Tanker, heltemodige Handlinger og en baade rig og betydningsfuld Literatur. Det er som Drivkraft en civilisatorisk Magt; thi det fremvirker stolte, frisindede Mennesker.

Vi ere uvante med at se et helt Folk gaa op i en Stræben, som fra alle Sider modarbejdes og bekjæmpes, og som synes at stride mod selve Undergangens historiske Lov, en Stræben, som sker ikke blot i Kraft af Selvopholdelsesdriften men mere eller mindre bevidst i Kraft af den Grundtanke, at Verdenslivet bliver fattigere

og ensformigere for hver Folke-Individualitet, der svinder — en Stræben, som jo imidlertid derfor ligefuldt kunde være frugtesløs. Kun at Polens Undergang ikke vilde være som Assyriens eller Ægyptens i den fjerne Oldtid; thi Polen betyder politisk talt overfor Rusland og Preussen Selvstændighed, Frihed, Retfærdighed, Fornuft, det vil sige: Spørgsmaalet om disse Magter skulle sejre eller ligge under. Polen, det er Spørgsmaalet om det er Vaabenmagt eller Folkevilje, der i Verdenshistorien nutildags har det sidste Ord. Skulde det definitivt være ude med Polen, saa vilde dette i Principet intet Ringere betyde end at det er ude med Europas Friheds- og Frisinds-Kultur. Efter Polen vilde det ene uafhængige Land efter det andet falde.

Vinder derimod Friheds-Kulturen Terrain, da er det umuligt andet end at det Tryk, der hviler paa Polen, maa hæves, og at den polske Nationalitet finder en Form, hvorunder den kan leve sit Liv. I hundrede Aar har den nu ligget under for tre Stormagter, ligget paa Ambolten og udholdt de uhyre Hammeres Slag uden at knuses. Det kan ikke vare lige saa lang Tid endnu, før Hamrene enten stanses eller før den Art Kultur, der engang var Vesteuropas Stolthed, ikke mere er til.

Vi kunne ikke se tilbunds i nogen Ting. Vort Liv er et Fænomen, vi ere omringede af Fænomener og kun af Fænomener. Vi ere ikke andet end Billeder for hinanden. Naar vi dø, bliver Billedet tilbage i de Andres Bevidsthed, fordi det var det eneste af os, som fandtes deri.

Vi vide ogsaa at de Idealer, som man i gamle Dage tillagde et Sted og gjorde til Egenskaber hos en overnaturlig Personlighed, den højeste Frihed, den højeste Retfærdighed o. s. v. ere blotte Billeder, ikke ere virkeliggjorte nogensteds eller til nogen Tid, ikke heller ville blive fuldt virkeliggjorte nogensinde; vi vide, at de have ingen anden Existens end den, vor Tænkemaade og Handlemaade giver dem. De existere kun, forsaavidt vi elske dem. Men vi elske dem kun forsaavidt vi arbejde for dem.

Den højeste Kjærlighed er en Smerte, som vi lindre ved at leve og udrette noget for det, vi elske.

At Polens hele Aandsliv er gaaet op i Spørgsmaalet om den polske Nationalitets Existens er da ikke saa fattig en Sag, som det synes; thi Polen er, som Forholdene historisk have udviklet sig bleven ét med Menneskeretten til

borgerlig og aandelig Frihed og med Folkenes Ret til Uafhængighed. Polen er ét med vort Haab eller vor Illusion om vor Tidsalders Fremskriden i Kultur. Dets Fremtid falder sammen med Civilisationens Fremtid. Dets endelige Undergang vilde være enstydig med det moderne, militære Barbaris Sejr i Europa.

Polens romantiske Literatur

i

det nittende Aarhundrede.

Berøringspunkterne i Polens og Danmarks Literatur ere faa.

Der findes i den polske Bogverden et lille for os ganske lærerigt Bidrag til Danmarks Krigs- og Kulturhistorie i det 17de Aarhundrede, nemlig *Jan Chrysostom Pasek*'s Livserindringer. Som Fører for en Afdeling af den polske Hær, der bragte os Bistand mod Karl Gustav af Sverig, var denne Adelsmand i Aarene 1658 og 59 i Danmark, deltog i den mindeværdige Erobring af Øen Als ved Hestfolk, der svømmede over Alssund med Pistolerne bag Kraven og Krudthornet om Halsen, og var med ved Stormen paa Koldinghus og Indtagelsen af Fridericia. Han iagttager og skildrer Bondestandens Væsen og Sæder, forelsker sig i en dansk Herremands Datter, der nærer en glødende Kjærlighed til ham, men løsriver sig fra den Elskede, drager tilbage til sit Fædreland og indfører der to Ting, som Ingen i Polen før

hans Tid havde kjendt: danske Træsko og lange danske Rytterstøvler.

Det danske Folk betegner han som velskabt, Kvinderne som skjønne, men altfor blonde. Hvad Husenes Indretning angaar, er det ham paafaldende, at Sovestederne hyppigt ere indrettede som Skabe i Væggen. Hvad Sæd og Skik angaar, da undres han over, at Enhver, ogsaa Kvinderne, sover splitternøgen og at Ingen holder det for en Skam at klæde sig af eller paa i en Andens Paasyn. Da Polakkerne dadlede dette som Uskik, fik de af Kvinderne det Svar, at disse ikke behøvede at skamme sig over deres Lemmer, som de var skabte af Gud. Med Hensyn til Levemaaden væmmes han ved al den Pølsemad, der fortæres som Lækkerbidsken, og for Klædedragtens Vedkommende er den Særegenhed bleven i hans Erindring, at Kvinderne, der ellers klæde sig med Smag, ikke blot paa Landet men ogsaa i Byerne gaa med Sko af Træ «hvormed de paa Stenbroen gjøre saadan Støj, at man neppe kan høre en Andens Ord.»

Om de danske Kvinder i Almindelighed bemærker han, at de i deres Tilbøjeligheder ikke ere saa tilbageholdne som de polske. «Thi skjønt de i Begyndelsen ere overordentligt bly, forelske de sig dog efter en eneste Sammen-

komst saa overdrevent og lidenskabeligt, at de ikke kunne skjule deres Følelser, men ere beredte til at forlade deres Forældre og et rigt Udstyr, og med deres Elsker at gaa ud i den vide Verden.» Af sin Elskede anfører han et Brev, der som Stilprøve ikke er uinteressant. Det hedder deri: «Højvelbaarne, naadige Herre! Personer, der ere vort Hjerte kjære, ønske vi at ære med Ord og se med vore Øjne. I hvor høj en Grad min Fader har fattet Kjærlighed til dit berømte Folk og dine ridderlige Stridsbrødre, viser han ved saa ofte at nævne dit Navn. Det er hans faste Beslutning at betragte dig ikke blot som en antaget, men som en kjødelig Søn. Men naar Faderen elsker dig, da elsker Datteren dig ikke mindre, i hvis Hjerte en uforanderlig Kjærlighed til dig stedse vil blomstre. O kunde du i mit Hjerte læse Bekræftelsen af mine Følelser! Jeg tilstaar nu aabent, hvad jeg saalænge har holdt skjult, at mit Hjerte aldrig vil slaa for nogen anden Mand end for dig ..... Jeg gaar, hvorhen Skjæbnen og Hjertet føre mig. Min Familie tør sætte sig ved Siden af de ældste Slægter i Polen. Om min Karakter end ikke er fejlfri, har Du dog rost den. Min Religion vanærer mig ikke; jeg tror paa den hellige Treenighed. Min Faders Ytring, at han ikke vil lade sin Formue gaa til

et fremmed Land, er ingen Hindring. Min Fader giver Loven, men du vil frit kunne udlægge den, du vil frit kunne byde over hans Formue. Dig tilkommer det at befale, mig at adlyde» o. s. v. o. s. v.

I længere Tid følte Pasek, smittet af den unge Frøkens Lidenskab, sig fristet til at blive hos hende i Danmark, men en dobbelt Frygt, den for at blive som død for sine Slægtninge i Polen og for at gaa glip af den evige Salighed, ifald han lod sig overtale til at blive Lutheraner, fik ham til at tiltræde Tilbagemarschen med de øvrige polske Tropper. I sit Hjem blev han en Yndling af tvende Konger og døde endelig i en høj Alder, Aar 1700. Først i 1836 blev hans fortræffelige Memoirer fundne og udgivne.

Naar man til disses Omtale af Datidens Danske føjer, at *Lelewel* har skrevet en Bog om *Edda Skandinawska* og at der i adskillige af Polens romantiske Digtninge f. Ex. i Krasinski's *Irydion* af og til gives fantastiske Skildringer af Danmark i Hedenold paa Kong Odins Tid, saa indskrænker sig rimeligvis hertil hvad der i Polens Kultur- og Aandsliv findes af Indtryk fra Danmark.

Saa har dog Polens Existens sat noget dybere Spor i den danske Literatur. Det er især de kritiske Perioder af Polens Historie i

dette Aarhundrede, Revolutionerne i 1830—31 og i 1863, som henledede Opmærksomheden paa dette Land og vakte Deltagelse, en flygtig Deltagelse ganske vist, men en oprigtig.

Mellem Aarene 1830 og 1840 opstod der i Danmark som andensteds smukke og følelsesfulde lyriske Poesier om polske Æmner (saaledes Paludan-Müllers *Raab til Polen,* Aarestrups *En polsk Moder*) og i Fyrrerne udkom Hauchs bekjendte store Roman *En polsk Familie* med de indlagte skjønne Sange, af hvilke én: *Hvorfor svulmer Weichselfloden* hører til de ypperste og oftest sungne i vor Literatur.

Denne Roman har Interesse som det eneste større Forsøg af en Dansk paa at sætte sig ind i polsk Sjæleliv og Samfundsliv. Alligevel er den som Roman et Værk af underordnet Rang, Karakterskildringen er svag og abstrakt. Det var ganske i Tidsaandens Medfør, at det ikke faldt Hauch ind at skildre efter Selvsyn. Han foretog ingen Rejse til Polen, gav sig ikke til at studere blot et Par polske Familier paa Stedet før han saa vidtløftigt fremstilte en, men han satte sig med stor Omhu ind i de oversatte polske Folkesange, bearbejdede eller gjenskabte dem paa Dansk, og saaledes er der da i de Toner af Vemod, Forsagelse, Fædrelandskjærlighed og

katholsk Religiøsitet, som klinge igjennem Romanen, af og til anslaaet noget, der lyder som en polsk Akkord.

Selve den nævnte Sang, der paa en Maade er hele Bogens Aand, bragt i knappest Form, og som under Dans bliver sunget i en af Bogens Hovedscener, er ganske bygget over Motiver fra polske Folkesange, som de synges den Dag idag under Krakowiak-Dansen.

Folkesangene bestaa altid af Tolinjes-Strofer, i hvilke den første Linje giver et Billede, den anden en Parallel dertil eller Forklaring deraf.

F. Ex:

Hist ved Krakaus høje Mure flyder Weichseln hen,
Alle Polens Sønner drog i lange Rækker bort,

hos Hauch:

Weichselfloden snoer sig langsomt under Krakaus Mur,
Stærke Skarer drog at bryde Ørnens Fangebur.

eller saadan:

Alle drog de ud med Leer og kom ej igjen,
Derfor sørge Skove, Enge, Kvinder, alle dybt,

hos Hauch:

Sværd og Le paa Sletten blinked mellem Røg og Damp,
Ingen Stridsmand kom tilbage fra den vilde Kamp,
Derfor sørge Mark og Enge med den vilde Pil,
Derfor tabte Polens Døtre deres muntre Smil.

Helhedskompositionen i Hauchs Digtning staar højt over Folkevisens spredte Linjers Virkning, men det polske Udtryk er kortere, har mere Fynd og Energi.

Skjønt Begivenhederne i 1863 foraarsagede adskillige mere eller mindre veltalende og veloverlagte Udtalelser i dansk Journalistik, have de i Norden neppe fremkaldt nogen anden Produktion af Værdi end en fire-fem smukke Digte af Snoilsky, der første Gang fremkom i en dansk Avis. Siden da har man i Danmark neppe skjænket Polen mange Tanker, man har kaldt det sidste Oprør Polakkernes Dødskamp og betragtet den polske Nation som død.

Men «endnu er det ikke ude med Polen», skjøndt dette stakkels Polen mest af Alt ligner en fin og forsvarsløs Kvinde, over hvem alle falde og som alle trampe paa. Allerede i Trediverne antoge Polens Venner dets Historie for afsluttet. I 1831 havde Ungarerne i en Adresse til Kejseren af Østerrig tilbudt paa egen Bekostning at udruste en Hær paa hundredetusind Mand til Hjælp for de kæmpende Polakker. Tilbudet blev naturligvis afslaaet; men i 1832, da Alt var forbi, sagde et Medlem af den ungarske Landdag Polocsy disse Ord: «Hvis Konger og Kejsere betragte sig som Medlemmer af én stor Familie og bære Sorg,

naar en af dem døer, saa bør med langt større Rimelighed et Folks Undergang bringe alle de andre Folk til at sørge, kun at den Sorg, som Kongerne bære om Hatten eller om Armen, den bære Folkene i Hjertet.» Det er smukke Ord, men saa lidet som Polen i Trediverne var et Lig, saa lidet er det nu at betragte som udslettet af Folkenes Tal.

I.

Den polske Literatur i dette Aarhundrede frembyder det samme Billede af vexlende Grundretninger som de øvrige mig bekjendte europæiske Literaturer. Rammerne ere overalt de samme: En i Begyndelsen af Aarhundredet forældet og snart overvunden Klassicisme, en største Delen af Aarhundredet og Interessen optagende Romantik og en i vore Dage frembrydende Realisme.

Dette er fælles-europæisk. Men i ethvert Folk antage disse Retninger en forskjellig Karakter efter Folkets historiske Forudsætninger og historiske Forhold. Den polske Literatur i dette Aarhundrede har sit særegne Grundpræg forud for alle fra Folkekarakteren stammende Ejendommeligheder allerede derved, at den opstaar i et Land, der nylig paa voldsom Maade har ophørt at existere som selvstændig Stat. Literaturen og i den særligt Poesien kommer derved ligesom til at vikariere for alle de Organer

for et Folkeliv, der ved Statens Deling ere gaaede tabt. Den vinder derved et forhøjet indre Liv, men kommer nødvendigvis til at staa tilbage i Mangfoldighed.

Et kort Tilbageblik over de sidste Aarhundreders Udviklingshistorie er nødvendigt til Forstaaelsen af det indeværende Aarhundredes Poesi.

De Rystelser, som Reformationstidsalderen medførte i Europas Hovedlande, lode Polen temmelig uberørte. Medens det beslægtede Bøhmen under Attraaen efter en stor social og kirkelig Reform fortærede sig i Hussiterkrigene det hele tohundredaarige Tidsrum igjennem fra Huss's Død og til Slaget ved det hvide Bjerg (1620) og medens det fra da af atter et Par Aarhundreder igjennem efter den store Overanstrengelse formelig var som gledet ud af Historien, stod den romersk-katholske Kirke forholdsvis uanfægtet i Polen, saa Landet skaanedes for en dyberegaaende religiøs Tvedragt.

Den Tidsalder, der i Almindelighed betegnes som Renaissancen, var for Polen dets Storhedstid og hidførte den poetiske Literaturs første Guldalder. Dens største Skikkelse er *Jan Kochanowski* (1530—84), en Dyrker af Horats og Virgil, en Samtidig og Bekjendt af Ronsard, der begynder som Digter i det latinske Sprog,

men snart gaar over til det polske, hvis største Mester i Datiden han bliver, og som i Antikens og Renaissancens Aand, kjølig overfor Kristendommen, varmtfølende overfor Republiken, en hedensk Theist, forsøgte sig i alle Digtarter og i dem alle lagde Manddom, Frisind og Menneskelighed for Dagen. Hans *Treny*, en Række dejlige og simpelt gribende Elegier over en elsket Datters Død, ere for de bedstes Vedkommende saa værdifulde, at de end ikke overtræffes af Victor Hugos saa meget senere, beundringsværdige Digte af lignende Indhold.

De to poetiske Hovedretninger, som i dette Tidsrum trives, er Idyllen og Satiren, *Idyllen*, fordi enkelte Digteres Medfølelse gjennembryder den Ring, Szlachtaen, den polske Adel, som er Alt i Republiken, har draget om sig, og nærmer sig det menige, undertrykte Folk, der forherliges i Hyrdedigte, *Satiren*, fordi andre Digteres skarpe kritiske Sans vender sig mod den herskende Adelskaste og angriber den Forestilling, at Adel er en tilfældig Fødselsforret. Netop da, omkring Aar 1600, bliver Szlachtaen afgjort fremskridtsfjendtlig og klamrer sig til sin Magtstillings Privilegier.

Den sociale Bevægelse i Datiden, der i Tyskland brydes ved Bondeopstandens Undertrykkelse og Gjendøbernes Tilintetgjørelse, over-

vindes med store Anstrengelser af den polske Adel under Krig mod Kosakkerne. Den aandelige Gjenfødelse, der i Tyskland, dengang Humanismen optoges af Lutheranismen og slugtes af den, standsede i en Middelmaadighed, en borgerlig-kirkelig Mellemform, som var bred og stærk nok til at modstaa lange Tiders Tryk, blev i Polen standset strax i sin Væxt, fordi den ganske modsat Reformationsbevægelsen optoges og slugtes af en Humanisme, som kun de højeste Klassers finest Dannede var modtagelige for, og som derfor med Lethed overvandtes, saasnart den religiøse Kontrarevolution med Jesuitismen i sin Spidse tog sit Tilløb.

Den polske Protestantisme antog Form af en kjættersk Filosofi, der forkastede Kirkelæren med samt dens Moral uden at kunne forme nogen selvstændig positiv Moral, blot optaget af den polemiske Tendens at godkjende alt tidligere Forbudt (Ægteskabet mellem kjødeligt Beslægtede saavel som frie Forbindelser mellem Kjønnene) og af Læren om Nødvendigheden af Kirkegodsets Inddragning. Da imidlertid den protestantiske Adel behøvede Religionen for at holde det menige Folk i Tømme, da dens egen Humanisme var Masserne uforstaaelig og da den for sine Privilegier maatte frygte den frie Undersøgelses Princip, der oprindeligt ligger til Grund

for al Protestantisme, saa behøvedes kun enkelte store, aristokratisk-præstelige Talenters Optræden og Agitation for at faa denne protestantiske Adel til at falde fra og en for en vende tilbage til den katholske Kirkes Moderskjød. Et saadant stort oratorisk Talent var *Orzechowski* (1515—66), der viste Adelen, at kun Gejstligheden var i Stand til at indjage Kongen Skræk for at bryde den Ed, med hvilken han altid maatte tilsværge Szlachtaen Overholdelse af dens Rettigheder.

Efter ham følger et langt større og berømtere oratorisk Talent, Præsten *Skarga* (1536—1612), en Jesuit, der var en glødende polsk Patriot, en Gjenoprejser af den sunkne Katholicisme, som forudsaa alle Adelsanarkiets Farer og i en af sine Rigsdagsprædikener endog har forudsagt Polens Deling. Man høre hans Ord:

En ydre Fjende vil komme over Eder, benytte Eders indre Splid og sige: Deres Hjerter have spaltet sig, nu ville de gaa til Grunde. Disse indre Stridigheder vil bringe Eder i Fangenskab, under hvilket alle Eders Friheder gaa tabt og blive til Skamme. Store Lande og Fyrstendømmer, der vare blevne ét med Kronen, ville falde fra og blive sønderrevne, og I, der engang regjerede andre Folkeslag, ville som en forladt Enke blive en Spot og et Legetøj for Eders Fjender. I lægge jert Folk og jert Sprog øde, det eneste frie blandt alle slaviske, I nedbryde hvad der er tilbage af dette saa gamle og saa vidt udbredte Folk og

blive saa opslugte af andre Folkeslag, som hade Jer. (Tredje Rigsdagsprædiken).

Det er holdende denne Tale til Rigsdagen, at Skarga er fremstillet paa det bekjendte Maleri af Matejko.

Fra hans Tid af indtil udover Midten af det 18de Aarhundrede er Jesuitismen herskende i Polen og bestemmer dets Aandsliv. Af kristelige endnu mere end af politiske Grunde foretager Sobieski i 1683 sit Felttog til Wien mod Tyrkerne; af Iver for Bevaringen af den katholske Tro indkalder den polske Gejstlighed Jesuiterordenen og overgiver efterhaanden det hele Undervisningsvæsen i Jesuiternes Hænder. Den eneste aandelige Produktion, der trives under deres Herredømme, er Veltalenheden, der saavel paa Latin som paa Polsk naar en overordentlig Højde. Dog bliver det samtidigt Skik at sammenblande de to Sprog til en makaronisk Vælling, som kun Smagløsheden kunde nyde.

Denne jesuitiske Bevægelse er det, som afløses af den Strømning, der udgaar fra det 18de Aarhundredes filosofiske Ideer i Frankrig. Forsaavidt disse Ideer vare politisk reformatoriske, kom de først til at paavirke Aanderne, da der allerede var gaaet ulægeligt Brud paa den polske Stat. Længe var det lykkedes den konservative Adelskaste at stemple ethvert Reformforsøg som

reaktionært, det vil sige som Krænkelse af den dyrebare personlige Frihed, denne Frihed, der rigtignok gjennem *Liberum veto* havde ført til Anarkiet og Kronens Salg til den Højstbydende. Nu rejste unge Polakker til Frankrig for hos dets berømteste Tænkere at hente Raad angaaende en ny Forfatning for deres med Opløsning truede Fædreland. Wielhorski henvendte sig til Rousseau som Forfatter af *Contrat social* og fik af ham hans *Considérations sur le Gouvernement de la Pologne* og til Abbé Mably og fik af ham *De la situation politique de la Pologne*. Saaledes have i vore Dage japanesiske Udsendinge henvendt sig til Prof. Gneist i Berlin med den Anmodning, han har taget til Følge, at skrive deres Land en Forfatning.

Rousseau tog Spørgsmaalet som et rent apriorisk. Af Uvilje mod Enevælden anbefalede han Deling af Statsmagten, raadede til en Forbundsregjering, holdt paa Kongevalget, vilde end ikke afskaffe *Liberum veto*, kun indskrænke dets Anvendelse, og udtalte sig til Fordel for Demokrati i Former, der ikke passede for Polen; hans Ideer tjente senere Anarkisterne, de af Rusland beskyttede Landsforrædere fra Conføderationen i Targowice som Paaskud. Mably, der viste mere politisk Sans, tilraadede Indførelsen af et arveligt, konstitutionelt Monarki.

Polens første Deling 1772 gjorde Ende paa disse Raadslagninger med Fremmede, men fra 1788 af plejede Polakkerne af det nationale Parti energisk Raad med hverandre om Grundlæggelsen af en ny Ordning af Rigets Forhold og enedes definitivt om den ypperlige Forfatning af 3die Maj 1791, som man har kaldt Polakkernes Adelsbrev blandt Europas Folk. Den følges af den anden Deling og, efter at Kosciuszkos Opstand er slaaet ned, af den tredje.

En af hin Tids mest fremragende Mænd, de rationalistiske Klassicisters Høvding *Jan Sniadecki*, hvis Indskrænkethed overfor den spirende Romantik ikke udelukkede Storsyn og Klarsyn paa andre Omraader, har givet hin Tids Stemning det træffende Udtryk, at efter Fædrelandets Undergang som Stat, følte Polakkerne sig ligesom dømte til at undertrykke og udrydde alle de Sindsbevægelser hos sig, der vare avlede af Opdragelsen, Livsvanen og den Attraa efter at se det almindelige Bedste fremmet, som havde været Sjælen i alle deres aandelige Kræfter og Evner. «Nu,» siger han, «maa Polakken overleve sig selv, skabe sig en ny Sjæl og indeslutte sine Følelser indenfor Privatlivets snevre Grænser.» Det kan da ikke undre, at der indtræder en flereaarig Pause i den almindelige Aandsudviklings Ytringer imellem

Rigets Ophør og den ny romantiske Literaturbevægelses Frembryden.

Under denne Pause finder Revolutionstidsalderens og Napoleons Omkalfatring af de europæiske Tilstande Sted.

Strax efter Blodbadet i Praga lod Sejerherrerne en Del af Polens første Mænd fængsle; mange af dem forsvandt i Preussens og Østerrigs Fæstninger, andre sendtes til Sibirien, ja enkelte polske Generaler førtes lige til Kamschatka. De, som undslap, emigrerede til Frankrig, Italien eller Tyrkiet.

Det var naturligt, at Polakkerne, hvis Republik netop havde ligget under i Kamp med tre arvelige Monarkier, sympathiserede med den franske Republik under dens Krige, og i Haabet om at den skulde antage sig deres Sag legionvis kæmpede ved de franske Troppers Side. Atter og atter skuffede Republiken og Bonaparte dem i deres Forhaabninger; atter og atter gav Napoleon dem Tilsagn, han aldrig tænkte paa at holde; atter og atter ofrede Polakkerne i Skarer, ja i Hære, deres Blod for ham. Endnu paa Napoleons ensomme Slædefart under Tilbagetoget fra Rusland, ledsagedes han fra Smorgoni i en Kulde af 28 Grader Réaumur af hundrede polske Lansenerer, der frivilligt tilbøde

deres Eskorte om Aftenen og af hvilke næste Morgen kun 36 var tilbage.

Kosciuczko troede ikke Napoleon; han afslog paa det Bestemteste at opfordre sine Landsmænd til at kjæmpe under ham. Og hvis man førte Dem derhen med Magt?» spurgte Hertugen af Otranto ham som Underhandler. «Saa vilde jeg højt og lydeligt erklære, at jeg ikke er fri og ikke tager Del i Noget». — «Nu vel, vi kan undvære Dem», svarede Fouché. Man kunde det til et vist Punkt, fordi Polakkerne regnede paa at Napoleon som Grundlægger af et nyt Dynasti var nødt til at føre Krig mod de gamle Kongeslægter, der havde delt Polen. Og dog forsmaaede Napoleon, som ovenfor berørt, før sit russiske Felttog ikke at udstede en med Kosciuszko's Navn underskrevet Proklamation til Polakkerne, i hvilken han omtaler sig selv med den dybeste Beundring. Begyndelsen lyder: «Under Vaabenlarmen, af hvilken Polen gjenlyder, begiver Kosciuszko sig til Eder. Saaledes har Napoleons høje Bestemmelse villet, han, der tilintetgjør og skaber Konger, der fælder de fjendtlige Folk med sit Lyn . . . Skjæbnens Mand retter sine Øjne og Tanker paa Eder.»

Ved alle Lejligheder misbrugte, ofrede og sveg Napoleon Polen. Men dette Folk, som siden Statens Undergang syntes viet til at haabe

mod Haab, slap ham ikke derfor. Tvertimod. Strax efter Kejserens Fald begynder, som vi skulle se, i Polen en Napoleonskultus, i Sammenligning med hvilken den i andre Lande og andre Literaturer er for lidet at regne.

Alexander den 1ste var i sin første Periode mildt stemt mod Polen. I den korte Mellemtid mellem Aaret 1815 med den gode Forfatning, dette Aar bragte Landet, og det Tidspunkt, da Alexanders Reaktionsbestræbelser tage Fart, gik Aandsudviklingen jævnt og frit for sig uden at krydses af politiske Kampe. Det er i dette Tidsrum, at man forkaster den fransk-klassiske Produktion fra Stanislaus Augusts Tid som en blot Salonliteratur. Der staar som andensteds en Kamp, her dog kun en kortvarig, mellem Klassikere og Romantikere; saa træde de forskjellige Provinser hver for sig frem paa Scenen med deres nye Kuld af Poeter, først Ukraine, saa Litauen, saa de andre, alle gjennemtrængte af den Følelse, at man maatte ud af de elegante Værelsers Luft og ud i Berøring med det brede Folk under den aabne Himmel.

II.

Tidsrummet 1820—50 er for Poesiens Vedkommende det rigeste og betydningsfuldeste. Og i dette Tidsrum er de tre Grundfaktorer, der bestemme Literaturen, tydeligt disse tre: Folkekarakteren, den europæiske Romantik og den enestaaende politiske Situation.

Folkekarakteren var, som den indtil hin Periode havde udviklet sig, særligt anlagt til at paavirkes af Romantiken. Den var opvakt og ædelmodig, pragtelskende og sværmerisk, med Hang til ridderlige Dyder og religiøse Opsving. Den manglede dengang som endnu den Ballast, de germanske Folk have i den medfødte Flegma og de romanske i det latinske Væsens medfødte Logik. Den var beslægtet med den franske ved sin Ubestandighed, forskjellig fra den ved Arten af sin Uberegnelighed; thi Franskmanden er uberegnelig, naar hans Væsens medfødte Rationalisme bringer ham til at sprænge

dėt historisk Givne, Polakken, naar Temperament eller Begejstring river ham med sig. Den var beslægtet med den italienske ved sin Billeddyrkelse og sit Liv, men forskjellig fra den ved sin Mangel af politisk Finsans og af det plastiske Hang, der har gjort Italiens Beboere til Hedninger under alle Religionsformer.

Da den europæiske Romantik naaede dette Folk, gik det ikke til som i Tyskland, hvor den undfangedes i det upolitiske Smaastadsliv og allierede sig med den ubestemte Idealisme, den Mangel paa Samfundsfølelse og den Sky for Virkeligheden, som havde bemægtiget sig de Tænkendes Sind — ikke heller som i England, hvor Romantiken stødte haardt imod Folkets indgroede Hang til det Nyttige og Praktiske og hvor den forbandt sig med den gammelnordiske Forkjærlighed for det frie Individs ubændige Selvstændighed og Trods selv overfor Fædrelandet — ikke heller som i Frankrig og Italien, at et Romantikens Væsen stik modsat latinsk, altsaa klassisk Element, forhindrede dens Erobring af Folkets aandelige Kjærne og indskrænkede den til at være en kortvarig, rent kunstnerisk Rus.

I Polen, hvor Folkekarakteren var forud anlagt til at modtage Romantiken, havde tilmed den fælles nationale Ulykke givet Sindene et

romantisk Hang. Romantiken isolerede da ikke Sjælene hverken i Egoisme som i Tyskland, eller i vild, mandig Selvstændighed, som i England, men bandt dem sammen i en sværmerisk Følelse af Landsmandskab. Den betingedes ikke heller af Virkelighedssky, men deraf, at Fædrelandet allerede var en Uvirkelighed, noget, der skulde troes paa og som ikke kunde sees med legemlige Øjne. Endelig var det latinske Element, om end mægtigere end i noget andet ikke-romansk Land, dog kun importeret og gjorde ingen alvorlig Modstand.

Det romantiske Sværmeri skyller her med langt større Kraft end andensteds Hensynenes Dæmning over Ende, breder sig ud i langt videre Kredse — det beroer paa Folkekarakteren, dèr ikke er rationel, men fantastisk-heroisk — og det binder sig langt inderligere end andensteds til den daværende Tid og de daværende Tilstande — det beroer paa den nationale Skjæbne, der lægger Beslag paa alle Tanker og om hvilken alle Drømmerier dreje sig.

Man ser Ejendommeligheden tydeligst, naar man kaster Blikket paa Lande og Literaturer, hvor den politiske Situation er beslægtet. Den samme er den vel ingensteds, men der er svagere eller stærkere Analogier.

Man tænke f. Ex. paa den flamske Lite-

ratur, der omtrent ved 1830 rejser sig i Belgien. Den tyer til den store historiske Roman efter Walter Scotts Mønster for saaledes at løfte den flamske Nationalfølelse. Hendrik Conscience's Roman *Flanderns Løve* er Hovedværket, en Bog af den Art som Rzewuski's *Soplicas Memoirer*. Forøvrigt er denne Literatur stærkest i den rene Lyrik. Men den udgaar fra et roligt Folk, et Folk uden Exaltation. Det er en borgerlig Literatur, som holder sig ved Jorden, ikke som den polske en flyvende og flammende Poesi, der kaster sit Lys over hele Horizonten og taber sig i Skyerne.

Eller man tænke paa Finland, paa Runeberg, der frembyder Paralleler med Mickiewicz. *Fänrik Ståls sägner*, som behandler Kampen om Finland i Aaret 1810 er vel stofligt det nærmeste europæiske Sidestykke til *Pan Tadeusz*. Digtningen skildrer den finske Folkekarakter, som den fremtraadte under Krigen, ligesom *Pan Tadeusz* fremstiller den polske Folkekarakter paa samme Tidspunkt. Der er i ingen af disse Digtninge noget Nationalhad. Den enkelte russiske Officer, der forekommer i den finske Digtcyklus, Kulneff, er et Mønster paa en ædelmodig Fjende, højhjertet og mild; den enkelte russiske Officer, som forekommer i den

polske Epopee, Rykow, er en Hædersmand, ubestikkelig, pligttro og tapper.

Hvad hos Runeberg fattes, er kun den høje, nationale Selvkritik, som udmærker Mickiewicz og Polens Digtere i det Hele. Hans Finner er Helte, Helte «i Vinterdragt», Helte i Pjalter undertiden, men altid Helte. De have næsten ikke Fejl. Saa har trods al glødende Kjærlighed til Landsmænd Polens Digtere ganske anderledes forstaaet at udfolde alle Sider, de skrøbelige som de stærke, af deres Nations nedarvede Karakter. Rigtignok have de ogsaa havt et langt rigere Stof at tage til, ikke et uopfukket Folk som Finnerne, hvis Sprog endnu ikke var noget Kultursprog, men et Folk med en tusindaarig Civilisations Lys og Skygger.

Polens særegne Forhold maatte her nødvendigvis forrykke de andensteds gjældende Synspunkter for Modsætningen *Klassisk* og *Romantisk*.

Ganske vist, naar man læser Mickiewicz's Programdigt *Romantiken* med dets Hævden af Folkets Undertro som mere værd end den klassiske Rationalisme, saa er der i denne Begejstring for Spøgelsetroen og i dette Had til den kolde Kløgt, som iagttager med Glasset for Øjet, noget, som er fælles for Romantiken i alle Lande, ja endog noget kjedeligt romantisk.

Allevegne følte Romantikerne en Tilfredsstillelse ved at lade det nye Følelses-Opsving føre over i Aandetro eller folkelig Overtro. Allevegne er der ogsaa en Forbindelse imellem den i Literaturen frembrydende Romantik og Aarhundredets store religiøse Reaktion mod det forriges Ligegyldighed for alt Dogmatisk.

Men der er to Omstændigheder, som ligefuldt give den polske Romantik en egen Karakter. Først den, at den katholske Tendens som oppositionel ikke havde det middelalderligt-feudale Præg som andensteds. Dernæst den, at Dobbeltmodsætningen: Klassicisme og Romantik, Liberalisme og Konservatisme ikke faldt sammen her som i saa mange andre Lande. I Frankrig f. Ex. var Romantismen fra først af mistænkt ikke blot som oplysningsfjendtlig men som legitimistisk. Victor Hugos første Oder og Ballader vare lidt af begge Dele. Romantikernes ypperste Modstander var den berømte Liberale, Armand Carrel, de franske Republikaneres anerkjendte Høvding. I Polen derimod var Romantikens Modstandere (Mænd som Sniadecki, Beku, Osinski) i Reglen Embedsmænd og af politisk Overbevisning Konservative, medens Romantiken strax fra først af med Rette blev anset for oppositionel.

Som et helt Folks anerkjendt første Digter

i dette Aarhundredes første Halvdel indtager Mickiewicz en Stilling, der lader sig parallelisere med Oehlenschlägers og Tegnérs. Men bortset fra alle de øvrige Uligheder er der mellem Mickiewicz og de to nordiske Digtere den Forskjel, at hvor disse anvendte deres Talent paa at forherlige deres Folk, der valgte de sig Stoffer af dettes Sagnverden eller bearbejdede Æmner fra dets Oldtid, Middelalder eller dog fjernere Fortid, saagodtsom uden nogensinde at skildre det Liv, de selv havde havt Lejlighed til at iagttage, medens Mickiewicz overalt hvor han naar højest (som i *Pan Tadeusz* og enkelte Partier af *Dziady*) gjenfremstiller et Liv, han med egne Øjne har set eller om hvilket Erindringen endnu har ligget levende i Luften omkring ham.

Dette er Grundlaget for hans Overlegenhed over en hel Række samtidige Nationaldigtere; det er dette, der giver Romantiken hos ham som hos flere andre af Polens dalevende Digtere et forholdsvis moderne Præg. Man følte endnu ikke dengang i Europa, hvor bunden Digteren i Regelen maa være til sin Samtid; man følte sig altfor heftigt tiltrukket af fjerne Tider eller fremmede Egne. Resultatet af Menneskeskildringen blev da som oftest Væsener, der aldrig have existeret og aldrig kunde existere, Væsener,

hvis hele Sjæleliv er opstaaet ved en Subtraktion af en hel Del Egenskaber, som kun de nulevende Mennesker have, og ved mekanisk Tilføjning af Egenskaber, om hvilke Digteren af sin Læsning har vidst, at de fandtes hos Fortidens. Ikke i Kraft af en rigtig Theori men af et sundt Instinkt har Mickiewicz kun tyet til et gammelt Stof og en fjern Tidsalder, hvor politiske Hensyn gjorde ham det lettere at udtale hvad han havde paa Hjerte, naar Grundtanken dulgte sig bag en Forklædning, som Tilfældet er i *Gracyna* og *Wallenrod*.

Og overhovedet møde vi rundtom i Polens romantiske Literatur Træk, saa virkelighedsnære, at de ikke synes at høre hin Periode til. Hos enkelte af Digterne gaar Virkelighedsiagttagelsen endog saa vidt, at de indføre endnu levende eller nyligt afdøde Personer i Digtningens Ramme. Men det ejendommeligt Polske er, at Haand i Haand med denne Stræben mod Virkelighed og Fremtid gaar hos dem alle et uovervindeligt Hang til Abstraktion, Allegori og Aandetro. De er paa én Gang Realister og Spiritister.

To Omstændigheder forenede sig om at gjøre deres Digtning abstrakt og allegorisk: først den Tilbøjelighed til Mystik, der laa inderst i deres Sjæl og som, efter i nogen Tid at have

slumret, hurtigt vaktes hos dem alle, katholsk opdragne som de fra først af var; dernæst det politiske Tryk, Hensynet til Censuren, som tvang dem til at omskrive deres Tanker og forflygtige Omridsene af de Skikkelser, de malte.

Det var især to store, dengang nys afdøde Personligheder, som satte Datidens Indbildningskraft i Bevægelse over hele Europa, men som vakte større Begejstring her end i noget andet Land udenfor deres Hjemstavn: Napoleon og Byron.

Det var Perioden, da en Napoleonskultus udbredte sig over Europa. Den sande Skikkelse var glemt; den egentlige historiske Forskning var endnu ikke begyndt. Napoleon var bleven en Legende, den, som havde hjertegrebet Henri Beyle, den, som Victor Hugo, Béranger og Heinrich Heine hver paa sin Vis gjorde sig til Præster for og som Thiers rullede op til en stor, for Hoben tilgængelig Epopee. Hvor lidet Polen end i Virkeligheden havde Napoleon at takke for, man havde dog knyttet saa store Forhaabninger til ham, at man nu, da hans sidste Aars Forladthed og hans gribende Død kastede et forklarende Lys over hans Liv, vedblev at holde hans Skygge fast i dens Stilling som Befrier og Frelser.

Alt som Aarene gaa efter hans Fald, bliver

han i Folkefantasien den overmenneskelige, overnaturlige Mand. For Romantikerne bliver han den gaadefulde Mand. Det attende Aarhundrede gjaldt i hine Dage for de letfærdige Forklaringers Tid. Her var et Fænomen, som tilsyneladende ikke ad den sædvanlige Forstandsbetragtnings Vej lod sig udgranske. Denne Mand havde paany vakt Evnen til at beundre, som i det forrige Aarhundrede var gaaet tabt. Man mente, at de klare Englændere havde hadet ham, fordi han var dem uforklarlig. Intet menneskeligt Væsen havde kunnet fælde ham, ingen anden General end Hs. Excell. General *Frost* og Hs. Excell. General *Sult*. Krasinski udleder i Fortalen til *Morgendæmring* (Przedswit) en ny Epoke fra Napoleon. Han siger: «Cæsars Tidsalder er vendt tilbage i Napoleons. Og den kristne Cæsar, der er sin Forgænger overlegen ved 19 Aarhundreders Arbejd og som havde en fuldstændig Klarhed over sig selv og det Maal, for hvilket den guddommelige Aand, der leder Historiens Gang, har sendt ham — har døende paa sit Forvisningssteds Klippe sagt: *Fra mig vil man regne Begyndelsen til en ny Tidsalder*. Dette Ord indeholder en hel Aabenbaring angaaende ham og Fremtiden.» Mickiewicz beundrer i sin mystiske Periode Napoleon

som en Halvgud. Han var ingen Galler, havde ingen Esprit, intet Vid, følte sig draget til Østerland. «Som alle de største» siger Mickiewicz med en Vending, i hvilken han mødes med Disraeli, «følte Napoleon sig hemmelighedsfuldt hjemme i Østen.» Hans Liv beviser for Mickiewicz den usynlige og mystiske Verdens Existens. Han har havt Varsler, fulgt Varsler; han har besiddet et umiddelbart Snarsyn. Derfor er han den slaviske Stammes Mand; thi det slaviske Folk er Snarsynets Folk. Og saaledes bliver han for Mickiewicz Kilden til Alt, hvad det polske Folk i Datiden beundrer.

Atter og atter fremhæver Mickiewicz at Napoleon skabte Byron, og at Byrons Liv og Hæder atter vakte Puschkin, saa Napoleon indirekte ogsaa har avlet ham.

Da Poesi efter Mickiewicz's Definition er Handling, bliver Napoleons Liv den højeste Poesi. Ja endnu mere: Hans Mission var den: at frelse Folkene og dermed hele Verden (Fortalen til *L'Église et le Messianisme*). Og idet St. Helena nærmer sig til at blive et Lidelsessted som Golgatha, falder et Skjær fra Christi Lidelseshistorie over Napoleons Liv og Død.

Den samme Tilbøjelighed til ukritisk Henrykkelse, den samme Begejstring for det Blændende lægger sig for Dagen i disse slaviske

Digteres Forhold til Byron. Saa udprægede Modsætninger som Mickiewicz og Slowacki enes i en gjennem en Aarrække varende Byronisme. Som Washington intet Indtryk havde gjort, medens Napoleon henrev, saaledes agtede Ingen paa Shelley, medens Byron var paa Alles Læber. Man troede for fuldt Alvor, at Byron var Englands største Lyriker.

Mickiewicz havde endog for at gjøre Byrons aandelige Nedstamning fra Napoleon mere indlysende, øjensynlig uden ringeste Kjendskab til Wordsworth eller Coleridge eller Keats eller Shelley, skrevet: «Jeg anser det for bevist, at den Straale som tændte den engelske Digters Ild udgik fra Napoleons Sjæl. Hvorledes skulde man ellers kunne forklare dette Menneskes Existens midt i den fra forrige Aarhundrede stammende udlevede engelske Literatur .... Byrons engelske Samtidige have tiltrods for det Mønster, hans Geni afgav, og den Indflydelse, der udgik derfra, Intet frembragt, der kan sammenlignes dermed; og efter Digterens Død er den engelske Literatur sunket tilbage til det forbigangne Aarhundredes Niveau.»

Hver Sætning her er en Vildfarelse. Enhver af de ovennævnte samtidige Digtere har i poetisk Henseende flere Gange naaet op i Højde med Byron og er i denne eller hin Henseende

naaet højere end han. Men unægteligt var Ingen af dem blændende som han, var hverken Dandyer og *Poseurs* i deres Ungdom eller theatralsk heroiske som Mænd. Selv Den, der paa ingen Maade vil rane Byron et Gran af hans udødelige Hæder som Digter og uforglemmelige Fortjeneste som Frihedsmand, maa føle at man i Polen ogsaa overfor ham ligesaa meget lod sig paavirke af den falske Prestige som af den virkelige Storhed.

Den Fortjeneste havde imidlertid Napoleon og Byron tilfælles, at de udrev Polakkerne af deres relative nationale Indesluttethed. Den polske Literatur havde i det sextende Aarhundrede været national, men uden det almenmenneskelige Præg, som gjør en Literatur tilgængelig for Europa, i det attende Aarhundrede universel, men saaledes, at den gik op i den franske Efterligning af den klassiske Kultur uden det dybere nationale Præg, der gjør en Literatur interessant for Europa. Sniadecki var en Ven og Beundrer af Delille, Bogomolec havde efterlignet Molières Theater i et konventionelt og fremmed Kanevas. Denne Literatur var forstenet i Regeldyrkelse. Nu sloges alle Bomme ned. En Folkevandringstid var vendt tilbage. De materielle Grænser vare ikke længer faste, og de aandelige Grænser udvidedes paa samme Tid. Polakker

kæmpede under Napoleon i de forskjelligste Lande, og Napoleons Hærskarer førte Tropper af de forskjelligste Folkeslag igjennem Polen. Saaledes mødte i den aandelige Verden Polakkerne, da Folkene aandeligt blandedes, i Byrons Poesi den fælles-europæiske Fortvivlelse og Frihedstrang, tilførte den deres Nationalejendommelighed og indførte den i Byrons Spor hos deres Landsmænd.

Af de store Digtere, for hvilke først den romantiske Skole i Tyskland havde aabnet Romantikernes Blik i alle Lande, gjorde Shakespeare og Dante størst Indtryk i Polen. Det er især Slowacki, som tilegner sig Shakespeares Stil og Fremstillingsmaade. Dog er det hos Shakespeare, som slaar an, mest de grusomme Handlinger, de Mord og de Lemlæstelser, som forekomme i nogle af *Historierne* og Sagntragedierne. Den polske Fantasi var vendt imod den Side af Shakespeare, som grellest repræsenteres af hans Begynderdrama *Titus Andronicus* med dets ophobede Rædsler Kun sjældnere forener sig hermed som i *Ballandyna* en Paavirkning fra de Shakespeare'ske Lystspil.

Dog mest betegnende er maaske det Slægtskab, Polens Digtere i hin Tid føle med den store landsforviste Italiener, hvis Digtning ved saa mange Aarhundreder var skilt fra dem. De var ulykkelige og landflygtige som han,

havde som han Blikket fæstet paa en Stats politiske Undergang under Voldshandlinger, og søgte som han en Lindring i Straffedomme og Profetier. Det er især Krasinski, som staar under hans Indflydelse og gjennem Krasinski paa anden Haand Slowacki. Af Dante er det atter hans «Helvede», som man sporer stærkest. Kun sjældent peger, som i enkelte af Krasinskis Poesier, en Beatrice's Skikkelse frem mod en gjenfødt Verden og et lykkeligt Liv.

Idet nu saaledes Folkets særegne Skjæbne bestemmer Modtageligheden for fremmed Indflydelse, modificerer den, som vi saa, Synspunkterne for Modsætninger som Klassisk og Romantisk, Reaktion og Fremskridt. Denne Skjæbne virker saa stærkt paa Literaturens Karakter, fordi den først paavirker Forfatternes.

De have meget tilfælles. De ere alle af aristokratisk Æt, alle opdragne i romersk Katholicisme, alle lidenskabelige Patrioter. Men de have især det tilfælles, at de alle mellem 20 og 30 Aars Alderen forlade deres Land og fra da af ikke mere vende tilbage. Selv de iblandt Skribenterne, der ikke havde taget Del i Oprøret 1830, droge bort for i Udlandet at kunne skrive frit. De blive da alle Emigranter og Pilegrimme, virke som Førere, der ingen fast Forbindelse have med deres Folk og aldrig ere

sikre paa at have det bag sig, leve saa iøvrigt i den stadige og stadigt skuffede Forventning om et almindeligt Omslag i europæisk Politik.

Alt dette fremkaldte tilsammen en politisk Romantik af særegen Art, meget forskjellig fra den tyske reaktionære og den franske humanitære.

Dog hvad der især fængsler Interessen, det er Iagttagelsen af Emigrantlivets Indvirkning paa Skribenternes Følelsesliv.

De ere af Naturen Sværmere, som Romantikere Sværmere af Theori. Emigrationen giver deres Følelsesliv noget Sygeligt, Jagende, meningsløst Uroligt, idet den fordobler dets Spændthed.

Man se, hvilke Former en Grundfølelse som Elskov antager hos dem.

Mickiewicz, som længe har elsket Frøken Eva Ankwiczowa, endog har ladet sig paavirke religiøst af hendes Barnetro, ja af hendes Drømmesyn — hun havde set ham i hvid Dragt og med et Lam paa Armen — forlader pludseligt Rom, netop som Evas Fader staar paa Nippet til at give sin i nogen Tid formente Indvilligelse til deres Forening, og søger end aldrig at gjense den Elskede, hvis Minde dog fylder hans Hovedværk *Pan Tadeusz.*

Krasinski, der i de mest overspændte Udtryk har hyldet sin Veninde, Fru Delphine

Potocka som sin Sjæls Søster, sin Muse o. s. v. forlader som en Umyndig af Lydighed under sin Fader den Elskede og ægter, atter efter Faderens Ønske, en anden Dame. Men samtidigt skriver han til den Forladte, hvis Skikkelse behersker hans Digtning *Morgendæmring*: Bed for mig, at ikke den evigt kvalfulde Kjærlighed til dig drager mig ned i Helvede. Bed om, at jeg hos Gud i Himlen engang maa kæmpe mig frem til at mødes med dig!

Slowacki lærer Frøken Maria Wodzinska at kjende, mens han opholder sig i en Fru Pattegs Pension ved Genfersøen. Begge de to Unge nære en heftig Lidenskab for hinanden og Slowacki's sarte og aandige Digtning *I Schweiz* er bleven staaende i Literaturen som Mindesmærke over denne Elskovs lykkelige Timer i en dejlig Natur. Men Fru Patteg's halvgamle Datter Eglantine, der gløder for Slowacki og smægter og raser i Skinsyge, afstedkommer Scener, og dette er nok til at Digteren trækker sig tilbage fra den Elskede og Familien Wodzinski rejser bort. Slowacki drager over paa den anden Side af Genfersøen, skriver mod Frøken Patteg et Digt *Den Forbandede* og vender saa tilbage til hende igjen.

Lidenskaberne synes vel stærke, men Karaktererne ere svage. Disse Poeter forlade den

Elskede, ikke for at redde sig fra Lidenskabens Konsekvenser eller af Frygt for at bindes (som Goethe), ikke heller fordi de have ophørt at elske eller føle sig dragne i anden Retning, nej det er som om en Fjæder i dem var sprunget.

De er som Nomader eller Emigranter afhængige, ikke Herrer over deres Skjæbne og altfor exalterede til at lægge en praktisk Livsplan. De have ikke noget blivende Sted, intet Hjem. Løsrivelsen fra den fædrene Jordbund angriber deres Karakter, gjør dem usikre og forøger deres Hang til et hemmelighedsfuldt Troesliv.

Da i Begyndelsen af Fyrrerne *Towianski*, en polsk Nationalsværmer, i sin Fremtræden en Mellemting mellem Père Enfantin og Cagliostro dukker op iblandt dem, faar han de fleste af dem i sin Magt. Og selv de, der ikke følge ham, blive ikke desmindre Mystikere, idetmindste i en Periode af deres Liv. De dø unge, opslidte længe før Alderdommen, enten i munkeagtig Underkastelse som den engang saa ubændigt trodsige Slowacki eller, som Krasinski, i en Sindstilstand af uendeligt Vemod, den, han har givet Udtryk i Ordene: «Dit Folk er blevet givet andre Folkeslag til Spise, til Fornyelse af deres Blod».

De vare jo alle som en religiøst anlagte

eller opdragne. De ventede, at der umiddelbart eller middelbart skulde være realiseret et Formaal i enhver stor Begivenhed, altsaa ogsaa i den, som angik dem nærmest; de vilde, der skulde være en guddommelig Plan i det, de oplevede. De forstode ikke, at et Folk kunde nedbrydes, ligesom udslettes af de Levendes Tal. Naar disse romerske Katholiker saa ud over Menneskelivet og Historien, saa begreb de ikke, at saa Meget lykkedes de Slette og Haardhjærtede, de Grusomme og Hensynsløse, uden at Gud greb ind. De mente, det maatte Altsammen have en skjult og hemmelighedsfuld Mening, saa Alt tilsidst vendtes til det Gode.

Troede de at finde den, saa bleve de Forkyndere, Seere, Profeter; naar de mistvivlede om at finde den, saa forstummede de i fortvivlet Sorg. Men om denne hemmelighedsfulde Betydning af det store Skibbrud, deres Stat havde lidt, drejede sig alle deres Tanker og Drømme.

Der er heri noget dybt Romantisk. Den romantiske Forstand er (som jeg andensteds har udtrykt det) en Art Atavisme. Den spørger som Mennesket i fjerne, overtroiske Tider spurgte. Den spørger efter Betydningen af det, som sker, mens den moderne Forstand spørger efter dets Aarsag. Saaledes søge disse Aander næsten slet ikke efter Aarsagerne til Polens Skjæbne;

men de spørge med Angst, med den digteriske Fantasis og det religiøse Sværmeris forenede Lidenskab for at gjennemtrænge Mørket om Betydningen af Polens Skjæbne, og det bliver Fantasi, Sværmeri og Lidenskab, der give Svaret.

De gaa i Reglen ud fra visse historiske Paastande som Troessætninger: Der skulde i Folkets Fortid findes Karaktertræk saa ejendommelige og betydningsfulde som hos intet andet Folk. Disse Træk stammede fra den forhistoriske slaviske Oldtid, og Folkets Fremtid afhang af Troskaben mod disse primitivt-nationale Institutioner (Folkeforsamlingerne og den slaviske Kommune med dens Sameje, skjønt denne er mere russisk end polsk). Folkets Ulykke beroede paa Frafaldet fra dem. Man kom med andre Ord til en lille Gruppe af medfødte Ideer og Principer, der, som Spasowicz har udtrykt det, skulde være Folket iboende fra dets Oprindelse af og udgjøre dets *Kald*. Det var Datidens store og lærde Historiker *Lelewel*, som, noget ældre end den romantiske Digterskole og i mangt og meget bestemmende for dens historiske Grundsyn, havde formuleret denne Theori, der i et Par Menneskealdre stod ubestridt i Polen.

Det kan synes, som vilde Digterne have

tjent deres Folk bedre, ifald det kunde tænkes, at de med dybere Blik for de i Historien virkende Kræfter havde fremstillet Aarsagerne til Folkets Undergang som Stat; deres Læsere havde da vundet et Indblik i Midlerne til at modarbejde det nationale Forfald og fremme en Gjenoprejsning. Men i Virkeligheden har deres Poesi netop ved sin dunkle og profetiske Karakter havt en større Betydning for Folkets Fremtid end en forstandsklar eller endog fornuftdyb fremstillende Digtning kunde have havt. Deres Exaltation, der intet forklarede, men selv var saa forklarlig, meddelte Læserne en Begejstring, som de under de politiske Forhold, hvori de befandt sig, havde højligt Brug for, ja havde nødig. Den meddelte Udholdenhed, Selvtillid, klippefast Tro paa Fremtiden, en haardnakket Optimisme, der er saa meget mærkværdigere, som intet Land syntes at skulle frembyde Pessimismen et mere frugtbart Jordsmon.

Det er som om Digterne havde forudfølt, at det, hvorom det gjaldt, var at give Folket en aandelig Næring og en aandelig Styrkedrik med paa Vejen, hvoraf det i Nød kunde tære om det saa skulde være nogle hundrede Aar. De have derfor i deres Værker samlet hele deres Sind om deres eget Folk, i Bøgerne fortættet og sammentrængt Fædrelandskjærlighed,

Haab, Had mod Forræderi og Uret, Tillid til Rettens endelige Sejr, som man ikke andensteds ser disse Følelser samlede om et fælles Midtpunkt. De bleve derfor ikke virkelighedssøgende men forkyndende Aander.

Deres Poesi fik paa denne Maade et fuldt saa ejendommeligt religiøst som kunstnerisk Præg. Nationalitetens Ide, som gjennemtrænger Alting hos dem, omfattedes med en i sit Væsen religiøs Inderlighed, og Kampen for den opfattedes som en Pligt af religiøs Natur.

Saaledes er det gaaet til, at den polske Poesi i den romantiske Periode, der i udvortes Henseende giver et saa ufuldstændigt Billed af Landets og Folkets Tilstand, taget i sin Helhed udgjør en Art moderne Bibel, et gammelt Testamente med Dommeres og Profeters Bøger, med patriarkalske Skildringer (som vi møde dem hos Rzewuski eller i *Pan Tadeusz*), med Psalmer (som Krasinskis), af og til med Fremstillingen af en Judith, af en Makkabæerkamp eller af en pestslagen Hjob, og nu og da med en Kjærlighedens Højsang, mere ætherisk, men langt svagere i Klangen end det gamle Palæstinas.

Det hele kan under Et betragtes som en Samling nationale Opbyggelsesskrifter.

Tydeligst antager Literaturen denne Karakter fra det Tidspunkt af (1830), da det polske

Folk næste Gang fatter Haab, rejser sig og knuses, og da dets unge Slægt sendes til Sibirien, dets Digterslægt emigrerer saa vi faa tre Arter polsk Literatur, de Deporteredes, de Emigreredes og Hjemmets.

Langt fra at synke i Polakkernes Øjne bliver Polens Sag fra dette Øjeblik af for dem den hellige Sag, Landet det hellige Land, Folket Martyrfolket, Frihedsfolket, der lider for hele Menneskeheden. Den symbolske Betydning, man engang havde givet Napoleon som Folkenes Frelser, faar nu Polen selv, kun at Billedet straaler i endnu mere brændende Farver.

Stephan Garczynski skriver under Kanonaden af Warschau's Skanser:

«O mit Folk! Som Frelserens saarede Hoved for evigt paatrykte et Slør sit blodige Billed, saaledes vil du, mit Folk, indpræge hele denne Slægt det blodige Billed af din Skjæbne. Denne Slægt vil du slynge ud i Ansigtet paa Europa, som udslyngede du Veronikas Slør og man vil læse din Lidelseshistorie paa dens Aasyn. Og den Tid vil komme, I Europas Folk!, hvor Eders Øjne og Tanker ville være som fasttryllede til det blodige Billede af den korsfæstede Nation.»

Saaledes udraaber ogsaa Abbeden i anden Del af Mickiewicz's *Dziady* i den store Visions-

scene, som symboliserer Ruslands, Frankrigs, Preussens og Østerrigs Holdning overfor Polen:

Han har rejst sig, Tyrannen — Herodes! o Herre! se hele det unge Polen overgivet i Herodes's Hænder! Hvad ser jeg? disse hvide Striber er Veje, som krydse hinanden, Veje, der er saa lange, at de synes uden Ende! Gjennem Ørkener, gjennem Snemasser føre de alle mod Nord . . . . Se hele denne Flok af Slæder, der fare afsted som Skyer, der drives af Vinden, alle i samme Retning! O Himmel, det er vore Børn . . . .

Jeg ser hele denne Skare af Tyranner og Bødler ile til for at gribe mit lænkede Folk. Hele Europa forhaaner det: Til Domstolen! Hoben slæber den Uskyldige til Domstolen. Væsener, der er lutter Tunge, uden Hjerter eller Arme, er dets Dommere. Og Raab løfter sig fra alle Sider: *Gallus,* det er Gallus, som skal dømme dette Folk! — Gallus har ikke fundet det skyldigt, han vasker sine Hænder. Men Kongerne raabe: Døm det, overgiv det til dets Bødler, dets Blod komme over os og vore Børn. Slipper Barrabas, korsfæster Marias Søn, korsfæster ham! han har haanet Kejseren. —

Gallus har udleveret mit Folk; det er allerede bundet; se, de vise dets uskyldige Aasyn frem, blodbesudlet som det er og med en Tornekrone til Spot om Panden. Og Folkene løbe til, og Gallus skriger: Se, det er det frie, uafhængige Folk!

O Herre, jeg ser allerede Korset. Hvor lang, hvor lang Tid endnu skal mit Folk bære det? Herre, hav Medlidenhed med din Tjener, giv ham Kræfter, at han ikke styrter og udaander paa Vejen. Hans Kors har Arme saa lange, at de strække sig ud over hele Europa; det er dannet af tre Folk, der ere saa udtørrede som tre Stykker vissent Træ.

Man slæber mit Folk afsted, dér er det, dér, paa Sonoffer-Tronen! Den Korsfæstede siger: *Jeg tørster* og *Ragusa* rækker ham Eddike og *Borus* lædsker ham med Galde og hans Moder, Friheden, der staar ved Korsets Fod, løfter sit Hoved og græder . . . Og se, den moskovitiske Soldat løber til og støder sin Lanse i hans Side.

Det er dette Billede, der prenter sig dybest i Erindringen, naar man har sysselsat sig med den polske Poesi fra Aarhundredets første Halvdel: den blege Profil af et martret Folk, der trøster sig med at dets Lidelser er dets Ære, og at det lider for Folkenes fælles Sag.

Dog den romantiske Literaturs Værdi er ikke indskrænket til dens Betydning for det polske Folk. Har end Europas Ubekjendthed med det Sprog, hvori den er nedlagt, umuliggjort en vidtstrakt Indflydelse af den, saa har den dog paavirket Aanderne i andre Literaturer (som Mickiewicz paavirkede Puschkin og som hans *De polske Pilgrimmes Bog* blev efterlignet af Lamennais i *En Troendes Ord*) og den overrasker og henriver endnu den Dag idag den Fremmede ved Intensiteten af sit Følelsesliv, ved sin Kjærlighed til Ideer og, hvor den naaer højest, ved sine mægtige Billeder af Polens Natur, af Ukraines Stepper, af Litauens Skove og af det Menneskeliv i nyere og ældre Tid, for hvilket disse Omgivelser afgav den naturlige og uundværlige Baggrund.

For Udlandet har denne Gruppe af Poesier bevist Tilstedeværelsen af en Sum af Liv, hvis Kraft man var begyndt at tvivle om og som man ikke forstod at vurdere. Det gjælder altid i første Linje om at godtgjøre, at man lever; thi, som Schiller siger, den Levende har Ret. Det gjælder dernæst om at bevise Venner og Fjender, at man i ingen Henseende staar tilbage for dem, i Kappestrid med hvem man kan indlade sig, at man altsaa har endnu en anden Ret end Livets, nemlig Kulturens og den aandelige Overlegenheds.

I begge disse Henseender have Polens romantiske Digtere godtgjort hvad det gjaldt om at vise Europa.

III.

Den nye Literatur havde en Forløber, der har samme Betydning for den som Herder for den tyske Aandsbevægelse, Steffens for den danske: *Kasimir Brodzinski*, en Mand med et mildt, elskværdigt Naturel (født 1791 i en Landsby i Galizien) der tidligt havde mistet sin Moder og som ilde behandlet af sin Stedmoder tyede ned i Husets Borgestue og ud i Landsbyens Hytter. Saaledes blev han tidligt fortrolig med Menigmands Levevis og Tankegang, og lærte tidligt Folke-Eventyr, Folkets Sagn og Viser at kjende. Iøvrigt var hans Opdragelse tysk. Da en Del af Galizien 1809 blev slaaet sammen med Storhertugdømmet Warschau, gik Brodzinski ind i den polske Hær og gjorde 1812 Napoleons russiske Felttog med. 1813 blev han under Slaget ved Leipzig tagen tilfange; nogle Aar efter bosatte han sig i Warschau, hvor han fra 1822 af ved Universitetet holdt udmærkede Foredrag over polsk Literatur,

over Shakespeare, Goethe og Schiller o. s. v. og henledede sine Tilhøreres Opmærksomhed paa Folkepoesiens Værdi og foryngende Kraft. De fleste Medlemmer af den ukrainiske Digterskole modtoge saavel som Mickiewicz Impulser fra ham.

Han havde til Rival en Mand, som i de Samtidiges Øjne langt overstraalede ham, *Osinski*, ligeledes Professor i Literaturhistorie ved Universitetet, det fine Selskabs Yndling, fanatisk Forfægter af den klassiske Smag og blind Foragter af den opdukkende romantiske Poesi, en glimrende Taler. Brodzinski Stemme var ikke stærk og hans Optræden simpel, men hans Veltalenhed ægte og hans Indflydelse paa Ungdommen meget stor.

Som Digter har han, let paavirket af Goethes «Hermann og Dorothea» skrevet Idyllen *Wieslaw*, en stilfærdig Kjærlighedshistorie, som spiller mellem Krakauer Bønder, og læses den Dag idag. Han har selv med stolt Ydmyghed kaldt sig «den beskedne Landsby-Kirkeklokke, hvis Fortjeneste kun var den før Daggry at have vakt Literaturen til Morgen-Andagt.»

Han priste som Lærer Naturlighed over alt, Naturlighed i Væsen, i Stilen, i Poesien, han vendte den unge Slægts Tanker bort fra de klassiske Lokaliteter: «Arkadiens Egne» og op-

[illegible]

Sendelse og fortabte sig i Profetier. I en Afhandling om Polakkernes Nationalitet skrev han Sætningen: «Det polske Folk er den moralske Verdens Kopernikus; det har opdaget Loven for alle Folkeslags Tiltrækning til det moralske Midtpunkt — Menneskehedens Idé; dette Folk var det forundt at bringe Tronens og Befolkningens Rettigheder i Ligevægt paa en Vægtskaal, der var befæstet ved Himlen selv.»

Saa stærkt rystede Polens nye, for saa lange Tider afgjørende Nederlag endog de klareste og fineste Intelligenser.

Det var Folkesangen, som nu afgav det opvoxende Digterkuld den første Inspiration; den stod den klassiske Kunstpoesi fjernest. Alle de slaviske Folk og de med Polakkerne forbundne Litauere besad Folkeviser i rigt Maal men af noget forskjellig Rang. Ypperst er sikkert den litauiske Folkevise, (*Daino*) i hvilken en fra Slaverne vidt forskjellig Stamme har nedlagt Alt, hvad den digterisk havde paa Hjerte. Rig og i vore Dage gjennem Oversættelser og Bearbejdelser kjendt over hele Europa er den serbiske Folkedigtning, som i Norden har paavirket Runeberg. Mindre plastisk, blidere og mildere, undertiden ogsaa letsindigere og muntrere er den polske. Endelig lever Step-

pernes Poesi og deres Beboeres Dristighed og Tungsind i den sydrussiske Folkevise, Kosakkernes *Duma*.

Allerede som Barn lærte Mickiewicz af en gammel Tjenestepige de polsk Folkesange at kjende. De ere hos os kun kjendte gjennem et Par Bearbejdelser i Hauchs «Den polske Familie». Man mindes maaske derfra en Sang, der begynder saaledes:

«Hvi staar du saa ensom, o Birketræ!
Paa Heden i Vinter og Vind?»
— «O Jomfru! hvi vælger du Himlen til Læ
Hvi er du saa hvid om Kind?»

Denne lille Sang er en i Shakespeares Stil foretagen Omarbejdelse af en gammel urimet Folkevise fra det femtende eller sextende Aarhundrede:

Birketræ, Birketræ! Skjønne Birketræ! hvorfor er du saa sørgmodig? Faar den gamle hvide Frost dine Safter til at stivne eller er det den slemme Vind, der puster paa dig? Eller er det Bækken, der skyller Jorden fra dine unge Rødder?

Søster Olga! siger Birken, ikke den gamle hvide Frost, ikke Vinden skader mig, heller ikke Bækken.

Men fra fjerne, fjerne Lande kom Tartarerne, og de brød mine Grene, og de antændte store Baal og traadte Græsset, det smukke grønne Græs, ned rundt om mig. Og hvor de lagde Ild, der groer aldrig Græs mere. Og hvor de red gjennem Sæden, ser det ud som om Efteraaret.

Og hvor deres Heste vadede gjennem Bækken, vil

intet Dyr drikke af den, og hvor deres Pil træffer, læges Smerten først i Graven . . . .

Af dette sidste Motiv er det, at Hauch har taget Udgangspunktet til en anden meget smuk Vexelsang i sin Roman, hvori det hedder:

Da Barbaren Sværdet hvæssed
Da hans Hest i Lunden græssed
Nedsank Rosen i sit Blod;
Fuglen svandt og Skoven daled,
Kun den røde Hane galed
Nærved Egens stærke Rod;
Intet Træ vil groe derefter,
Jorden tabte sine Kræfter
Under den Forhadtes Fod.

Endnu før Polens største Digter lod sig inspirere af den polske Folkevise, søgte den Digtergruppe, som direkte paavirket af Brodzinski baner ham Vejen, til den kosakkiske *Duma* og fortabte sig i Steppelandets vide Horizonter. Det var den saakaldte polsk-ukrainiske Digterskole, hvis tre største Navne ere Malczewski, Zaleski og Goszszynski.

Anton Malczewski, født 1793 i Wolhynien, der kun 33 Aar gammel døde uerkjendt, ja ukjendt, er Forfatter af den polske Literaturs mest yndede og maaské hyppigst oplagte og illustrerede Digt, *Marja, ukrainisk Fortælling*, i Stilen erindrende om Byrons første kortere

episke Digtninge. Malczewski var Søn af en polsk General, modtog den fornemme Verdens franske Dannelse, indtraadte i Hæren under Napoleon, blev haardt saaret, tog sin Afsked som Officer, foretog fra 1816 til 1821 Rejser i Udlandet, deltog i alle det højere Selskabs Adspredelser og Nydelser, saa han tilsatte Formue og Helbred, vendte saa tilbage til Wolhynien, bosatte sig paa Landet, og blev indviklet i en Kjærlighedsforbindelse med sin Kusine, en nærboende Godsejers syge Hustru, hvem han helbredte ved en magnetisk Kur. Hun forlod sin Mand, og Parret levede nogle Aar sammen i Warschau, hvor Malczewski, der nu var ganske forarmet, ernærede sig ved en Ansættelse paa et Kontor, indtil hans Elskedes Uro og Overhæng — hun kunde ikke undvære ham fra Hjemmet — tvang ham til at opgive sin Stilling. Selv yderligt nervøs og forpint af en hypernervøs Kvindes Plagerier samlede han sig til sit Livs afgjørende Frembringelse. 1825 udkom *Marja*, blev ugunstigt bedømt af den enfoldige Kritik, vakte ingen Opsigt og blev ikke solgt. Under Indtrykket af dette Nederlag døde Malczewski, og da hans Død blev meddelt i Klassikernes Avis, gav Osinski ham dette Eftermæle: Han skal have forsøgt sig i polsk Poesi.

Den afgjørende Begivenhed i Malczewski's

literære Liv er den, at han i Venedig lærte Byron personligt at kjende. Byron var da 30 Aar gammel, Malczewski 24, begge meget smukke Mænd. De tilhørte samme Samfundslag, vare begge tungsindige og nydelsessyge, men den første en krigerisk, den anden en ømtaalig og fin Natur. Det var naturligt, at Malczewski laa under for Paavirkning af den store Englænder; til Gjengjæld gav han (som det hedder) mundtligt Byron Ideen til dennes Digtning Mazeppa.

Modellen til den mandlige Hovedperson i *Marja* er den i Polens Literatur ofte forekommende Felix Potocki, en af de uhyggelige Chefer for Conføderationen i Targowice; her idealiseret til en smuk og ulastelig Ridder, Waclaw ved Navn. Da han mod sin Faders Vilje havde ægtet en ung Dame af den ringere Adel, sendte denne grusomme og listige Fader efter en skrømtvis foretaget Forsoning ham og hans Svigerfader bort paa et Tog mod krimske Røvere og lod saa hans Brud af maskerede Mænd drukne i Slottets Dam.

Dette Stof har Digteren ved at rykke det tilbage til Tartarkampenes Tid lagt saaledes til Rette for sig, at det gav ham Anledning til at gjennemspille alle de Strenge og virke ved alle de Midler, hvorover han var Herre. Han skil-

drede Ukraine-Steppernes Frihed, Vildhed og Stilhed, idet han sang om den ensomme Kosak, der red hen over Steppen for at bringe Wojewodens falske Budskab om Forsoning, dvælede lyrisk ved den fribaarne og dog mod sin Herre saa trofaste Kosaks Karakter, gav med Kraft og Bestemhed Billedet af polske Rytterskarers Udridt med Trompeternes Klang og Hestehovenes Drønen under gothiske Portaler, og havde som Modsætning Billedet af den ensomme Marja, Idealet af den blidt hengivne polske Kvinde, sin Faders Trøst og Stolthed, der i hans Nærhed lever for ham, men evigt og altid i Tanken om sin Elskede, sin Ægtemand, fortæret af Længslen efter ham «hendes Sjæls Verden» og som i Digtet kun gjenser ham faa Timer før hun siger ham det endelige Farvel.

Med følsomt Sværmeri ere Samtalerne mellem de Elskende gjengivne, med Bravur er dernæst Slaget mellem Polakker og Tartarer malt; de to forskjellige Menneskeracers Grundtræk staa skarpe, og man fornemmer Betydningen af Civilisationens og Barbariets Sammenstød i hine Tider, hvor Polakkernes Krigstog var Nødværge mod Voldsmænd af den grusomste Art og under dette Nødværge Dækning for Europa. Og dernæst har Digteren forstaaet at uddrage en Effekt af Modsætningen mellem Masketummelen hjemme

paa Slottet og Slagtummelen ude i Marken, Masketummelen, der har Mord paa en værgeløs Kvinde til Hensigt, og Slagtummelen, der finder Sted for at skjærme det Hjem, som i samme Øjeblik tilintetgjøres.

Selve Mordet paa den unge Kvinde er slet ikke skildret; man ser, at Digteren har gyst tilbage derfor. Endog af Waclaws Gjensyn med Liget er næsten Intet gjort ud, saa stærkt end hans Længsel efter den Levende under Hjemridtet er betonet. Digteren har, hvor hans Indbildningskraft svigtede, forstaaet at dække denne Mangel ved at sætte Læserens Indbildningskraft i Bevægelse, idet han aabner den Muligheder, antyder meget, lader meget henstaa uvist.

Paafaldende er det, hvorledes Malczewski under Behandlingen af dette fædrelandske Stof har været fuld af sine Rejseminder. Hvor han indleder anden Sang (som første) med en Beskrivelse af Steppelandet, paralleliserer han Trækkene af dets Natur med Træk af Italiens Naturskjønhed og udtaler at den Sørgmodige, som vil helbredes for sit Tungsind, maa ty til Syden, medens Steppens melankolske Ensformighed kun bringer Hjertets Saar til at brænde. Hvor den maskerede Flok under Sang vil drage ind i Borgen, har Digteren ligeledes

været opfyldt af italienske Erindringer. Karnavalet i Venedig har staaet ham for Øje med sin Lystighed og som Kontrast til dette afskyelige Mummeri, og han har blandet Tonerne af en Sang om Døden ind i Maskernes glade Sang, omtrent som Victor Hugo kunde have gjort det.

Halvt et Minde om Samlivet med Byron og Paavirkningen af ham, halvvejs et Udtryk for noget Polsk og Personligt er det endelig, naar Malczewski indfører en hemmelighedsfuld Page, som er tilstede da Mordet forberedes, senere møder Waclaw og springer op paa Hesten bag ham, da han rider bort for at hævne, og om hvem det hedder: «Hvem var han, det unge Menneske med det taarefyldte Blik? Engel eller Djævel? Var det hans Ulykkes Aand? Vil han forøge Waclaws Kval? Dele hans Kummer? Hvad véd jeg! Han omslynger ham og de fjerne sig i Galop.» Denne unge Page siger etsteds om sig selv: «I Fædrelandet er jeg fremmed, mine Skjæbner have afsat sorte Ar i mit Bryst. At jeg saa ung maatte tære Verdens giftige Brød, det er det, som har betynget mit Hjerte og som vækker min Graad . . . . . naar jeg synger en Sang, er Melodien sørgmodig.» Det er tydeligt nok, at Digteren

i ham paa en naiv og ubehjælpsom Maade har villet indføre sin egen Personlighed i det Digt, der skulde overleve ham og efter hans Død gjøre ham saa navnkundig.

Til den ukrainiske Digtergruppe høre endnu foruden en Række mindre Aander (Padura, der gjorde sig til vandrende Folkesanger, og Grabowski, der skrev Ukrainiske Melodier) de to Kontraster Zaleski og Goszynski, begge paavirkede af Brodzinskis Forelæsninger med disses Henvisning til Hjemlandets Natur.

Bohdan Zaleski, der (født 1802) efter at have tiet i mere end en Menneskealder, for et Par Aar siden døde i Paris, er ikke som Malczewski den polske Adels, men Kosakkernes Digter. Atter og atter har han besunget sine kjære Stepper, sit Dnieprland, og i Grunden intet andet. Han siger selv, at for ham er Fuglesangen dér og de unge Pigers Viser og Mændenes Sang til Atamanernes Pris strømmet sammen til en eneste levende Sang, som han har inddrukket i fulde Drag. Blid og elegisk udsynger han Længslen efter Steppen, Hjemveen mod Ukraines Natur, Kosakkens farefulde Liv og Forladthed i Døden. Forsonlig som han er forbigaar han ethvert Æmne fra den Tid, da Polen pinte og undertrykte Kosakkerne og disse

rejste sig i uafbrudte Kampe imod hans Fædreland, men søger tilbage til det sextende Aarhundredes fredelige Tider, ogsaa der udrensende alt Barokt og Brutalt. Hans mest kjendte Digtning *Den hellige Familie*, en temmelig blodløs kristelig Idyl, (som behandler Tiden efter Paaske i Jerusalem paa Christi Barndoms Tid, skildrer Forældrenes Uro for Barnet, indtil det findes lærende i Templet, og med sarte Farver maler Stemningen i og udenfor dette Tempel) har sin egentlige Værdi ved Billedet af Pilegrimmenes Tog fra og til Jerusalem i det duftende Foraar med Lejring under aaben Himmel, med det tarvelige Aftensmaaltid, som skaffes fra Landsbyerne og med Børnenes Jubel omkring Bivuakens Ild — et Billed, som er den ligefremme Gjengivelse af hvad han havde iagttaget paa sit Hjemlands Stepper, naar de sydrussiske Pilegrimme ved Paasketid valfartede til deres hellige Steder — kun at der ikke er den Djærvhed i Skildringen, til hvilken Stoffet opfordrede, men en sødladen Mildhed, der tilfredsstilles ved Miniaturemaleri.

Efter at Oprøret 1831 var endt, emigrerede Zaleski, og blev snart efter i Paris som andre større Poeter en Tilhænger af Towianskis Sværmerier. Fra Mysticismen vendte han senere

tilbage til den orthodoxe romerske Katholicisme og skrev et stort, men tankefattigt Poem i asketisk Aand, indtil han hurtigt forstummede som Digter.

Severin Goszynski (født 1803 død 1876) stammede fra en Landsby i Guvernementet Kiew, opdroges som Kammerat af Padura, Grabowski og Zaleski, indvikledes alt som Yngling i en Sammensværgelse, deltog 1830 i Opstanden og emigrerede derefter til Paris, men vendte senere tilbage til østerrigsk Polen.

Hans Hovedværk *Slottet i Kaniów* (1828), der behandler en blodig Bondeopstand fra den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, er en Digtning, som er rig paa romantiske Rædsler, fremstillede med et uforfærdet Øje og en fast Haand. Goszynski er en mørk, overtroisk, krigerisk Natur med megen dramatisk Evne, som allerhelst dvæler ved voldsomme Lidenskabers Udbrud, Mord-, Vanvids- og Brandscener. Medens Byrons Spleen og Melankoli gav Malczewski Mod til at lade beslægtede Stemninger komme til Orde, er det Sansen for Vildskab og Voldsomhed hos Byron, som har tiltalt Goszynski. Hans Sjæl vibrerer ved Mindet om den polske Adels og Kosakkernes Udryddelseskrige mod hinanden, han dvæler ved

Indtrykket af Mændenes hede Attraa og kolde Grusomhed og af Kvindernes ustyrlige Elskov, der fører dem til Afsind eller til Drab for at frigjøre sig, og han fortaber sig uden Bæven i Visioner af Datidens Myrderier og Straffedomme som Spidning paa Pæle og Ildebrandenes Røg fra de luende Slotte.

IV.

En Augustdag i 1829 ankom til Weimar to unge Polakker for om muligt at gjøre den store Goethes Bekjendtskab. De havde Anbefalingsbreve til hans Svigerdatter Fru Ottilie, født Pogwisch, og til ham selv fra en anset polsk Kunstnerinde, Hofpianistinden Fru Szymanowska i St. Petersburg.

De bleve fortræffeligt modtagne, overordentligt afholdte saavel af det Goetheske Hus som af hele det bedste Selskab i Weimar og de fortjente det fuldtvel; thi de hørte til de Personer, som give Vederlag for den Gjæstfrihed, der vises dem. Det var *Adam Mickiewicz*, dengang 30 Aar gammel og hans 26aarige Ven *Odyniec*, den mest begejstrede og elskværdige Patroklos, nogen Achilles kunde ønske sig.

Odyniec's naturlige og yndefulde Breve fra Weimar vise os som i et Spejl hvad den lille vidtberømte By var i de Dage, da Goethe fyldte 80 Aar, men skildre desuden med fin Iagttagelses-

gave, om end ikke uden Partiskhed, Kontrasten mellem Tysklands og Polens største Digter, da hin var Olding, medens denne stod i sin Ungdoms Kraft.

Vi høre den gamle og den unge Mester tale, og deres Udsagn ere fastholdte med hele Øjeblikkets Liv. Nydelig er Beskrivelsen af det første Besøg hos Goethe, da de indlades efter at have ventet et Kvarter under frygtelig Hjertebanken. Man hører formelig Betoningen i Goethes begejstrede Udraab om Fru Szymanowska: *Elle est charmante; comme elle est belle et gracieuse; comme elle est charmante.* Og senere det lille Selskab hos Fru Ottilie, hvor den unge Odyniec er saa indtaget i den dejlige Fru Vogel. Goethe retter det godlidende Spørgsmaal til ham: *Nun, wie gefallen denn Ihnen unsere Damen?* og den unge Polak, som ikke er det tyske Sprog ganske mægtig, svarer smilende: «*Paradiesischer Vogel, Excellenz*». Han vilde sige: *Paradiesvogel.*

En Dag, da Odyniec har spist Frokost hos Vogels og har opholdt sig der saa længe, at han forsømmer Tiden til Middagsmaaltidet i Hotellet, træffer han ved sin Hjemkomst Adam ved det afdækkede Bord med to franske Herrer. De ville have ham til at hjælpe dem til Navnet paa Polens største Digter. Men han nævner

bestandig Navne, de afvise som forkerte. Den ene siger: *Non, non! ce n'est pas le nom! Mik . . . Mis . . . Mik . . . Eh! qui est donc votre grand poète?* Mickiewicz ser vist paa Odyniec og ryster let paa Hovedet, foreslaar saa forgjæves Navnet Krasicki og under Franskmændenes Indignation over Polakkens Ubekjendtskab med sin egen Literatur rejser Adam sig og gaar op paa sit Værelse. Herrerne, af hvilke den ældste var den berømte Billedhugger *David d'Angers*, der var kommen til Weimar for at udføre Goethes Buste, vende sig nu til Odyniec med Spørgsmaalet, om heller ikke han kjender Navnet paa Polakkernes første Digter. «De mener rimeligvis Adam Mickiewicz?» siger han. Da David udbryder: «Netop, netop, det er om ham, jeg vilde tale», faar han Svaret: «Det er ham, som lige gik ud af Døren». — «Aa hvor pudsigt! men det er rigtigt. Jeg har hans Billede i en Slængkappe.»

Det var det bekjendte, opstillede Portræt af Mickiewicz, støttet til Klippen Ajudagh.

David søger nu strax Mickiewicz paa hans Værelse og finder dette omskiftelige Væsen, der nyligt var mørk og ligegyldig, hjertelig og munter. Under den livlige Samtale voxer saa — efter Odyniecs enthousiastiske Beskrivelse — Adam pludseligt til en Kjæmpe og spruder

Gnister som en Vulkan, saa David, helt rørt, beder om Tilladelse til at udføre hans Portræt som Medaillon. En følgende Dag formaar han ham til at læse noget af sit Eget højt for ham i en fransk Prosa-Oversættelse. Mickiewicz læser det Digt, der sikkert er det ypperste af hans kortere Poesier, nemlig *Faris*. Det vigtigste deraf tager sig i Prosa saaledes ud:

«Hvor Araberen er lykkelig, naar han fra en Klippeblok lader sin Hest springe ud i Ørkenen. Hestens Fødder fordybe sig i Sandet med en dump Lyd som naar rødglødende Staal sænkes i Vand. Saa svømmer den afsted i det golde Sandhav og deler de tørre Bølger med sit Bryst.

Hurtigere, stedse hurtigere! Alt rører dens Hove neppe Sandets Flade. Videre, videre! Alt er den borte i en Støvsky.

Den er sort, min Ganger, som en Uvejrssky. En Stjerne glimrer paa dens Pande. Den breder sin Manke som en Strudsvinge for Vinden, og dens hvide Fødder skyde Lyn.

Flyv, flyv, min brave Hest med de hvide Fødder! I Skove, I Bjerge, Plads, Plads! . . .

Klipperne, Ørkenens Grænsevogtere, vende deres sorte Ansigt imod mig, gjentage Ekkoet af min Galop og synes at true mig. Det er,

som de raabte: Hvorhen farer det gale Menneske? Hvor han iler hen, er der hverken nogen Palme med sin grønne Krone eller noget Telt med dets hvide Bryst at søge Ly hos mod Solens Pile. Der sove kun Bjergene, der rejse kun Stjernerne.

Jeg iler, iler. Naar jeg vender Hovedet, ser jeg de skamfulde Klipper fly og skjule sig den ene bag den anden.

Men en Grib har hørt deres Trusler. Den er dum nok til at tro, den kan gjøre mig til sit Bytte her i Ørkenen, og den slaar ned gjennem Luften imod mig. Tre Gange omsuser den mit Hoved og omgiver mig som med en sort Krans.

Jeg sporer, raaber den, Lugten af Lig. O gale Rytter! o gale Hest! Søger Rytteren her Vej? Hesten Næring her? Her ligge kun Lig, her rejse kun Gribbe.

Han skreg og truede mig med sine skinnende Kløer. Tre Gange maalte vi hinanden med Øjnene. Hvem af os blev forskrækket? Gribben blev forskrækket. — Jeg iler, jeg iler, og da jeg vender Hovedet, ser jeg Gribben langt, langt borte som en sort Plet paa Himlen først saa stor som en Spurv, saa som en Sommerfugl, saa som en Myg, og saa smelter den sammen med Himlens Blaa.

Flyv, flyv, min brave Hest med de hvide Fødder. I Klipper! I Gribbe! Plads, Plads!

— — — — — — — — — — — — — —

Saa lod jeg mine Øjne løbe rundt om Synskredsen, som var jeg Solen selv, og jeg saa Ingen trindt omkring mig. Her er den sovende Natur aldrig bleven vækket af Mennesket. — Her hvile Elementerne roligt, ligesom Dyrene der paa en nysopdaget Ø ikke frygte Menneskenes første Blikke.

Men Allah! jeg er jo dog ikke den første, ikke den eneste her. Hist ser jeg i Sandet en Lejr og i den en Trop Mænd. Er det Rejsende eller er det Røvere, som ligge paa Lur? Hvor de er hvide, de Ryttere! og deres Heste er ogsaa ængsteligt hvide. Jeg flyver derhen; de røre sig ikke. Jeg raaber, de svare ikke. Allah! Det er Lig. En forlængst i Sandet begravet Karavane, som Stormen nu har blæst Sandet fra! Paa Kamelernes Knokkelrygge sidde Skeletter af arabiske Mænd! Gjennem de Huller, hvor engang Øjnene sad, risler Sandet ud og synes at mumle en Trusel: Den Gale! hvor rider han hen? Snart møder han Orkaner.

Jeg iler, jeg flyver — I Lig, I Orkaner! Plads, Plads!

Men Orkanen kommer, den frygteligste af Afrikas Rolighedsforstyrrere, der ensom gik over

Sandhavet; den ser mig langt borte, den undres den standser; den hvirvler sig om sig selv og siger til sig selv: Hvad er det for en af mine unge Brødre, Vindene, der, saa svag af Væxt og saa langsom af Flugt, vover sig ind i mit gamle Ørkenrige? Den brøler og gaar imod mig som en Pyramide, der vandrer. Men da den ser, at jeg kun er et Menneske og at jeg ikke viger til Side, saa stamper den rasende i Jorden og vælter sig over Halvdelen af Arabien. Den griber mig som en Glente en Spurv; den slaar mig med sine hvirvlende Vinger, brænder mig med sin flammende Aande, slynger mig op i Luften, kaster mig til Jorden. Jeg springer op og kæmper imod, sønderriver dens Hvirvlers Kæmpeknuder. Jeg bider den, knuser med mine Tænder hvad jeg kan faa fat paa af dens Sandlegeme. Den vil undslippe af mine Arme; men den kan ikke rive sig løs og brister. Dens Hoved falder tilbage, opløst i en Støvregn, og dens uhyre Lig strækker sig ud for mine Fødder som Volden foran en By.

Saa aandede jeg op, løftede mine Øjne og saa stolt paa Stjernerne, og alle Stjernerne saa med deres Guldøjne fast paa mig; thi de saa ikke andet i Ørkenen end mig. O hvor det er sødt at aande her, aande ind og ud, i fulde Drag af fuldt Bryst! Jeg aander frit, fuldt, dybt.

Al Arabiens Luft er næppe nok for mine Lunger. O hvor det er sødt at se sig om her, saa langt Øjet naar. Mine Øjne udvides, styrkes; deres Blik gjennemborer allerede Synskredsens Rande. O hvor det er sødt at strække sine Arme ud, frit, frejdigt, i hele deres Længde! Det er mig som kunde jeg favne hele Verden fra Østerland til Vesten. Min Tanke flyver som en Pil; højere, højere, højere op endnu ind i Himlens Afgrund. Og som Bien begraver sit Liv med den Braad, hvormed den borer, saaledes slynger og borer jeg med min Tanke min hele Sjæl ind i Himlens Hvælving.»

David gav et Sæt i Stolen, hvor han havde siddet og imens modelleret paa sin Medaillon med en Træspaan, som han havde revet af et Stykke Brænde, der laa bag Ovnen. «Hvordan er De falden derpaa?» spurgte han.

«Det kan jeg lide,» svarte Mickiewicz, «dér ser man Kunstneren, der vil kjende de Betingelser, under hvilke Værket er opstaaet og maatte opstaa.» Og han fortalte, at han allerede i sin tidlige Ungdom havde læst nogle orientalske Poesier i fransk Oversættelse — og saa en Dag i Petersburg, da han gik fra et muntert Middagsselskab og saa, det trak op til Uvejr, havde han faaet fat paa en Droske og sagt til Kusken,

at han skulde skynde sig. Og Kusken lod Hesten løbe alt hvad Remmer og Tøj kunde holde, og denne Jagen og Raslen, Blæstens Susen, Tordenens Rullen og mere end alt dette hans Glæde ved at fare saa hurtigt afsted havde vakt Faris-Stemningen i hans Sind, saa endnu samme Nat var Digtet færdigt.

Dette Digt er beundringsværdigt ikke blot ved sin storladne Fantasi men ved sin stormende Ungdomskraft. Der er deri et Overmod, en Selvtillid, som Digterens første Læsere netop trængte til for at ikke at bukke under. Her er ingen Goethesk Selvbegrænsning, ingen Schillersk Følelse for Afstanden mellem Ideal og Virkelighed. Det er den uendelige Dristigheds Apotheose.

Og det er i Grunden ganske den samme Stemning, som den, der kom til Orde i den berømte *Ode til Ungdommen,* som Mickiewicz snart derefter fuldendte. Man har kaldt denne Ode hans første politiske Digt, skjønt den i og for sig er ganske upolitisk, men den blev uden Hensigt fra Digterens Side den polske Ungdoms Marseillaise. Det hedder heri:

Den, der som Barn allerede dræbte Slanger,
Han vil som Yngling kunne kvæle Centaurer,
Fravriste Underverdenen dens Ofre
Og vinde sig Laurbær i Himlen. —
Stig saa højt, at intet Blik kan følge.

Knæk og nedbryd, hvad Forstand alene ikke bryder,
Ungdom! din Flugt er Ørneflugt
Og din Arm fører Lynet.
Lad os stille os Arm i Arm, Skulder mod Skulder,
Og omgive Verden med en Kjæde,
Samle vore Tanker til en eneste Flamme
Og vore Sjæle til et eneste Arnested!
Og saa, du gamle Verden! ud af dit Spor!
Vi vil støde dig, gamle Jord, ud i nye Baner
Og skrælle dig for din raadne Skal,
Saa din Ungdoms Foraar kan blomstre paa dig!

Man begriber, naar man læser denne Lyrik, Odyniec's glade Udbrud om Vennen, at i Samtalerne med Goethe var Adams Ord flydende Malm, Goethes blanke kolde Dalere. Men man forstaar ogsaa den unge traditionelt opdragne Polaks Studsen over Goethe's hele Maade at tænke og føle paa. Særligt er det, naar Samtalerne i Goethes Hus falder paa Naturvidenskaberne, at begge Polakker have Anledning til at undres over Goethes rent hedenske Kontemplation, mens de selv er Fyr og Flamme, Andagt og Tro. Det hænder da Goethe at sige den ene simple, vægtige Tanke efter den anden. Odyniec anfører nogle Udtalelser, lige tagne fra Oldingens Læber: *La nature a l'attrait et le charme de l'infini.* — Man maa være konsekvent i sin Forsken, og Naturen skuffer Ingen. — Naturens Skatte er fortryllede; ingen Spade,

et Ord lægger dem blot for Øjet. — Ofte har jeg ligget i Strid med Naturen, men jeg har altid endt med at bede den om Tilgivelse. — Og endnu mange flere saadanne Sentenser. Han skriver saa hjem til en Ven i Polen: «Hvis du nu undres over, at her atter og atter kun er Tale om *Naturen*, hvad vil du da sige til, at dette skete mindst tohundrede Gange og at Ordet Gud ikke en eneste Gang blev nævnt. Som om Naturen var Et og Alt, Alfa og Omega, sin egen Skaber og Guddom! Dette er altsaa den Pantheisme, jeg hidtil Gudskelov kun kjendte af Omtale og som jeg kun troede forkyndt af Folk, der talte mod deres egen bedre Overbevisning og ikke forstode hvad de selv sagde. Men idag var det anderledes. Alt, hvad Goethe sagde, og selv det, han ikke sagde rent ud, var klart. Og denne Klarhed, dette Vinterlys gjennemisnede mig med en saadan Kulde, at selv min skjønne Borddames [Fru Vogels] Straaleblikke kun traf mit Hjerte som Solblink en Sne, de ikke kan smelte. Jeg saa nysgjerrig over paa Adam for at gjætte hans Tanker; dog han sad mørk og taus.» Og Odyniec glæder sig over, at hans store Ven dog, som det hedder i Dziady, tror, at der har været Nogen, der hængte Vægtlodderne op i Verdensuhret, og at den polske Profet dog derved skiller

sig fra de tyske Titaner. Goethe er for ham den Vise «der ikke kjender den levende Sandhed, intet Under ser» og han anvender paa sig selv overfor ham Ordene af Mickiewicz's Digt *Romantiken:* «Følelse og Tro tale mægtigere til mig end en Vismands Øje og Kikkert.» Og nu følger en Kritik af *Faust,* Forfærdelse over hint Credo, at Gud kun er en Følelse, som Mennesket øser af Naturen, og hvert Navn en blot Lyd. Hvad er denne Faust? Satire? Ironi? Forhaanelse? og af hvem? spørger han. Mon kun af den tyske Skolevisdom eller af den hele Menneskeheds evige Morallove og Sandheder, Følelser og Forestillinger, Traditioner og Bestræbelser? Han spørger Mickiewicz til Raads, og vi se, at denne nøjes med at *undskylde* Goethe: man maa dog altid anerkjende, at han aldrig gaar angrebsvis tilværks mod Religionen som det forrige Aarhundredes Forfattere, men kun er ligegyldig for de religiøse Grundsandheder. «Altsaa ikke 18, men 20 mindre end 2» udbryder Odyniec.

Saa fremmed var Goethes Livssyn Mickiewicz, og dennes Væsen skimtes allerede i dets polske Ejendommelighed, naar man sammenstiller ham med Tysklands største Digteraand.

Han var født 1798 i den lille Landsby Zaosie ved Nowogródek i Litauen som Ætling

af en gammel adelig Slægt, Tretten Aar gammel saa han i Foraaret 1812 Napoleons Hære drage igjennem til Felttoget mod Rusland, Polens hvide Ørne forenede med Kejserdømmets gyldne. I hans Forældres Hus i Nowogródek var Kongen af Westphalens Hovedkvartér. Tidens forhaabningsfulde og krigerske Stemning fyldte Barnets Sjæl og befrugtede Mandens. Det hedder i Pan Tadeusz:

O Foraar! hvem der har set dig hos os hint store Aar,
Du mindeværdige Krigs-Vaar, du Frugtbarhedens Vaar!
O Foraar! hvem der har set dig med Blomster i Skarevis lokke,
Med Markers og Skoves Grønt og Krigsmænd i brogede Flokke,
Paa Undere rigt og Bedrift, og med tusind Haab i dit Skjød
Ham fylder end idag du, Erindring stor og sød!
I Trældom født og baaren, som Barn alt til Lænker vænt
Har jeg i hele Livet kun ét saadant Foraar kjendt.

I 1815 kom Mickiewicz til Universitetet i Wilna, begyndte at studere Filologi og sluttede et fortroligt Venskab med den senere saa bekjendte *Thomas Zan*, Sjælen i det snevre Selskab *Filomatherne* og i det offentlige Selskab *Filareterne*, som begge mest erindre om de tyske *Tugendbund*, upolitiske Foreninger med Studenternes aandelige og moralske Udvikling til For-

maal, men som snart skulde rammes af den russiske Regjerings Mistænksomhed og Forfølgelsessyge.

Efter — som Oehlenschläger og Hugo — at have skrevet sine første Forsøg i rent klassisk Stil, blev Mickiewicz omvendt til Romantikens nyeuropæiske Retning. Det var her som i England Bürgers *Lenore*, der fremkaldte en ny Balladepoesi. Selv fremkaldt af gammelengelske Ballader havde det Digt slaaet ned i Walter Scott, saa stærkt at han debuterede med en Oversættelse deraf. Her gjør Digtet, bearbejdet af den russiske Digter Zukowski, saa dybt et Indtryk paa Mickiewicz, at han slaar ind paa en helt ny Stil og forfatter en hel Række Ballader, af hvilke endog én, med Titelen *Flugten* behandler samme Æmne som Lenore. Disse Digte, der støtte sig til stedlige Folkesagn eller slavisk Overtro ere snart naturromantiske i Folkevisetonen, snart energisk dramatiske som den fortræffelige Sang om *Wojewoden* — umoralsk som et Digt i Prosa af Mérimée — snart humoristiske som Skildringen af Djævlens Angst for en Rappenskralde i *Fru Twardowska*.

Mickiewicz havde havt en første «ulykkelig Kjærlighed», som det kaldes, og som Digterne dengang (Byron, Heine og mange flere) gjerne poetisk levede længe paa. Han forelskede sig

allerede i Nowogródek i en ung Pige af fornem Slægt *Maria Wereszczak* (besunget af ham under Navn af *Marylka*), der foretrak en Anden for ham. I den Tilstand af erotisk Desperation, han nu gjennemlevede, blev Byron hans eneste Læsning, og han skrev de ældste Partier af *Dziady* (Festen for de Døde) der i Tilknytning til en gammel litauisk Skik, den paa Alle Sjæles Dag (den anden November) at stille Mad og Drikke frem paa Kirkegaarden for de Døde, indfører Bønder, Hyrder, en Aandebesværger og en Mængde Afdødes Aander paa en tænkt Scene. Imellem disse Aander er en Selvmorder af ulykkelig Elskov. I andre Fragmenter har denne Selvmorder — efter Helten i Fru de Krüdeners sentimentale Roman *Valérie* — Navnet Gustav, et Spøgelse, der er fordømt til hvert Aar, den anden November, at lide sin Sjælekval om igjen. Alle disse Partier, der ere fulde af romantisk Spøgeri og overspændt Følsomhed ere uden Interesse for den fremmede Læser. Det er Werther og Werthers Affødninger som her gaa igjen. Umiddelbart herefter fulgte imidlertid det lille Heltedigt *Gracyna*, der paa friske Vers behandler et gammelt litauisk Stof om Fædrelandskjærlighed og Kvinde-Tapperhed, og heri var intet Uklart eller Vammelt, Formen gjennemsigtig og Aandepustet stærkt.

Efter et Par Aars Ophold som Lærer i Kowno var Mickiewicz vendt tilbage til Wilna, da han blev revet ud af den stille Gang, hans Liv hidtil havde antaget. Sands Drab af Kotzebue havde kaldt Reaktionen paa Benene i Tyskland. Den vaagnede samtidigt i det store Naboland.

Med Aaret 1823 var Alexanders liberale Tendenser til Ende. Man gik paa Jagt efter Oprørsbestræbelser blandt Studenterne. Nowosilcow, der var falden i Unaade, efter at han i Udskejelser havde fortæret hvad han ved alle Midler havde skrabet sammen, gik ud paa at opdage en Sammensværgelse i Polen og drog med hele sin Stab af Spioner til Litauen. I Wilna blev alle Klostrene, otte i Tal, og desuden nogle andre offentlige Bygninger forvandlede til Fængsler. Sidst i Oktober 1823 bleve Mickiewicz, Zan og alle deres Venner fængslede. De unge Mænd anbragtes i Celler, men kunde om Aftenen se hverandre i Klostrets Gange. Hvorlænge de havde været der, vidste de snart ikke; de havde ingen Almanak og fik ingen Breve; der var Fyrreskodder for Vinduerne, saa det var vanskeligt at skjelne Morgen fra Aften. Thomas Zan, der tog al Skylden for Filomathernes og Filareternes uskyldige Foreninger paa sig, blev haardest behandlet, led især af Sult. Han blev sendt til Orenburg og først 1837 benaadet.

Den lange Forvisning forandrede hans Livsanskuelse; han, der havde været Fritænker og Oppositionsmand, indtraadte i den russiske Statstjeneste som Mystiker og Asket. Mickiewicz blev efter ti Maaneders Arrest sendt til Petersburg og da han bestemtes til Tjeneste i et af de indre Guvernementer, valgte han Odessa. Da han kom dertil, var ingen Lærerplads ledig. Han foretog saa (i Selskab med den senere berømte Rzewuski, der paa Mickiewics's Opfordring forsøgte sig som Forfatter) en Rejse til Krim, og det gik ham som saa mange andre af de ypperste slaviske Digtere, det første Syn af Bjerglandskaber og sydlandsk Natur, skjærpede hans Natursans overhovedet. Hvad Kaukasus skulde blive for Puschkin, Lermontow og Tolstoj, det blev de store Naturskuespil paa Krim for Mickiewicz. Med Rette har man givet hans *Krimske Sonetter* en Hædersplads mellem hans Digte.

I Moskwá, hvor han fik Ansættelse i Generalguvernørens Kancelli skrev han *Wallenrod*, ligesom *Gracyna*, over et Æmne fra Litauens hedenske Dage og dets Fyrsters Kamp med den tyske Ridderorden. Helten, der historisk var en af Ordenens Stormestre, som selv forfalden bragte Ordenen helt i Forfald, gjordes af Mickiewicz til en Litauer, der for des mere

virksomt at bekæmpe Nationalfjenden lader sig optage i hans Lejr, anstiller sig som en af hans, bliver Fører for hans Hær og saa med ét Slag hævner sine Landsmænd. Det er en Forherligelse af Forstillelse og Forræderi i Fædrelandets Tjeneste; en Tanke af Macchiavelli inkarneret i en Byronsk Helt. Med Grundæmnet er saa en sentimental Elskovshistorie i Romancestil forenet.

Censuren, der læste Digtet uden at forstaa det, tillod dets Trykning, og det i Forening med de Krimske Sonetter bragte snart Mickiewicz's Navn paa alle Læber. Det højere russiske Selskab aabnede sig for ham saavel i Moskwá som i St. Petersburg, hvortil han hurtigt fik Lov at rejse. Det var især Fyrstinde *Zeneide Wolkonskaja*, som indførte Digteren i det russiske Aristokrati, hvor han blev yndet, elsket og beundret. Mange Damer lode sig af ham undervise i Polsk og Fyrstinde Wolkonskaja blev hans Oversætterinde. Sonetterne og «Wallenrod» læstes nu ligesaa ivrigt i Rusland som i Polen, og Digteren begyndte at slappes under Selskabslivets Adspredelse og Damernes Gunst, skrev i lang Tid kun Smaating. Han længtes til Udlandet, og det var Fyrstinde Wolkonskaja's Indflydelse, der skaffede ham det Pas paa ubestemt Tid, med hvilket han i Maj forlod Petersburg for over Weimar at begive sig ud i den vide Verden.

Vi have set ham i personlig Berøring med Tysklands største Digteraand. Et Aar før han opsøgte Goethe, var han traadt i personligt Venskabsforhold til Ruslands dengang mest fremragende Digter. Mickiewicz og Puschkin vare jævnaldrende. De kom til at indtage en ganske ensartet Stilling i Spidsen for hver sin af de to store slaviske Literaturer. Begge begyndte de som Byronianere, begge bleve de med Aarene stedse mere nationale. En Grundforskjel imellem dem beroer paa, at Puschkin efter sin tidlige Ungdoms polemiske og oprørske Holdning overfor den russiske Enevælde, lod sig vinde af Kejser Nicolaus's personlige Velvilje og tabte al Tro paa sin Ungdoms Idealer, medens Mickiewicz til sin Død blev sine første politiske Sværmerier og Forhaabninger tro.

Erindringen om deres Samliv er fastholdt i det Digt blandt Puschkins, der bærer Titlen *Broncerytteren*, og iblandt Mickiewicz's Poesier i det fjerde Afsnit af Digtet *Petersburg*, som til Overskrift har *Mindesmærket for Peter den Store*.

Her har Mickiewicz opbevaret Indtrykket af en Samtale, de to Digtere en Dag i 1829, altsaa netop Aaret før Polens og Ruslands Skjæbner skiltes, førte i Petersburg under Regnvejr, dækkede af Mickiewicz's Kappe ved Foden

af Falconnets berømte Czarmonument. Det hedder hos ham:

En Aften stode to unge Mennesker Haand i Haand, søgende Læ for Regnen under samme Kappe. Den ene af dem var en Pilgrim, kommen fra Vesten, et ubekjendt Offer for Czarmagtens Vold; den anden var det russiske Folks Digter, berømt i hele Norden for sine Sange. De vare ikke gamle Bekjendte, men nære, og for faa Dage siden vare de blevne Venner. Deres Sjæle, som løftede sig højt over Jordelivets Skranker, lignede to Tvillingklippespidser i Alperne, som skjønt for stedse skilte ved en Bjergstrøm neppe fornemme Lyden af den Magt, der fjendtligt skiller dem, og bøje deres høje Tinder mod hinanden. Pilegrimmen stod fortabt i mørke Tanker, da den russiske Digter med lav Stemme sagde til ham:

For den første Czar, som har skabt denne Pragtby, rejste den anden Czarewna dette Mindesmærke.* Allerede var Czaren i kjæmpemæssig Størrelse støbt i Bronce, sad paa Ryggen af sin Bucefalus og ventede paa at der skulde beredes ham og hans Hest en Plads. Men der var ikke Grund nok for ham at staa paa i Fødelandet. Man sendte da Bud over Havet efter et Fodstykke til ham. Og fra Finlands Klippestrand rev man en hel Granitblok løs, og paa Kejserindens Bud svømmede den over Vandene, sprang iland, rullede videre, indtil den i den store By kastede sig ned for sin Herskerindes Fod. Der laa den fast, og saa tog Bronceczaren sit Tilløb, den knutokrate Kejser i sin romerske Toga; han sporede sin Hest, saa den med et Spring satte op paa Granitblokken, støttede med Bagbenene mod den øverste Rand og stejlede op i Luften.

---

* Indskriften lyder: Petro primo Catharina secunda.

Ikke saadan sad i det gamle Rom hin Folkets Yndling Marcus Aurelius til Hest, han, som først gjorde sit Navn berømt ved at forjage Spioner og Angivere, saa efter at have straffet Plageaanderne i Hjemmet tugtede Røverne ved Rhinen og Barbarerne ved Pactolus, og roligt vendte hjem til Kapitolium. Smuk, ædel og mild er hans Pande, fra hvilken én Tanke lyser, den om Rigets Vel. Han løfter majestætisk Haanden, som vilde han give den hele Skare af Undersaatter sin Velsignelse; den anden Haand hviler paa Tøjlerne for at paabyde hans Ganger Ro. . .

Men Czar Peter giver sin Hest Tøjlerne; man ser, at han har redet Alt overende paa sin Vej. Nu er han sprængt op paa Klippens øverste Flade. Hestens Forben spille allerede i Luften; Czaren holder den ikke tilbage; den slider i sit Bidsel; den kan ikke undgaa at styrte og knuses. Den har alt stejlet saaledes et Aarhundrede igjennem uden at falde. Saaledes styrter et Vandfald ud fra et Fjeld, gribes af Frosten og stivner til Is, hængende over en Afgrund.

Dog naar Frihedens Sol staar op og et Pust fra Vesten varmer hine stivnede Egne, hvad vil der da blive af dette Vandfald af Tyranni?

Ordene er, som forskjellige indre Kjendetegn vise, i Virkeligheden af Mickiewicz, ikke af den russiske Digter, han har lagt dem i Munden. Puschkin paa sin Side skrev senere om dette Møde i Petersburg et Digt, der første Gang blev trykt fire Aar efter hans Død i 1841, og som, da det paa hin Tid var umuligt at nævne Mickiewicz's Navn i Rusland, blot overskreves *Til M.* Deri hedder det:

Han var vor Gjæst. Midt i en Stamme, der var ham fremmed, nærede han intet Had til os. Og vi paa vor Side elskede ham. Stilfærdig og venlig satte han sig ved vort Bord. Vi udvexlede med ham rene Drømmerier og Sange. Han var begejstret af Himlen og saa ned paa Livet som fra oven af. Ofte talte han om en stor Fremtids Dage, da Folkene skulde glemme deres indbyrdes Tvedragt og enes i en eneste Slægt. Vi hørte begjærligt paa hans Profetier. Saa drog han til Vesten, og vore Velsignelser fulgte ham paa Vej. Men nu er vor fredelige Gjæst bleven vor Fjende; i sine Vers smigrer han den Hob, som hører ham, og lovsynger Hadet. Hans Stemme naar til os fra det Fjerne. O Gud! giv Freden tilbage til hans forbitrede Hjerte!

Der er, som man ser, ikke Skygge af nogen personlig Misstemning i denne Udtalelse, i hvilken Mickiewicz's senere Holdning er bedømt som den fra russisk Synspunkt maatte opfattes. En endnu varmere Sympathi besjæler den Artikel, som Mickiewicz ved Efterretningen om Puschkins Død indrykkede i det franske Tidsskrift *Le Globe*. Trods al den Tiltrækning til hinanden, de paa et vist Tidspunkt i deres Liv følte og trods deres fælles Nedstamning fra Byron, var og blev de imidlertid forsaavidt Modsætninger som Puschkin i hele sit Væsen var Aristokrat, en Digter for de Faa, en Foragter af de Mange, Mickiewicz derimod i sit dybeste Hang var en Aand, der gik op i sit Folk. For Puschkin betød det at blive national det Samme som Udsoning med

Magthaverne, Brud med Frihedstro og Fremtidstro for Europa. Mickiewicz derimod blev kun national ved Løsrivelse fra ethvert Forhold til det officielle Rusland og ved et optimistisk Sværmeri, der staar i skarpeste Kontrast til Puschkins stedse stigende Blaserthed. Puschkin klager i sine senere Frembringelser stadigt over, at hans Ungdoms Drømme have forladt ham, Drømmene om Elskov, om Frihed, om Hæder. Og han udraaber: Jeg ser intet Maal for mig.

Mickiewicz's Styrke som frembringende Aand var den, at han intet Øjeblik var i Tvivl om sit Maal.

Puschkin var russisk som Mickiewicz var polsk. Men, som, hvis jeg ikke fejler, Michelet etsteds har udtrykt det: Rusland var dengang endnu intet Folk, kun et Kontor og en Pisk. Kontoret, det var Tyskeren, Pisken var Kosakken. Men medens Rusland var en Regjering uden Nation, havde Polen den forholdsvis bedre Lod at være en Nation uden Regjering.

V.

Saasnart man har iagttaget, hvorledes de tre Faktorer: Folkekarakteren, Romantiken og den politiske Situation bestemme, udvikle, exaltere, knække eller mærke Digternes Væsen som Mennesker, opdager man ogsaa let, hvorledes disse samme Drivkræfter overalt bestemme deres Produktion. Men da Romantiken i alle Lande er den samme, og Folkekarakteren aabenbarer sig ganske forskjelligt i Literaturen til forskjellige Tider (f. Ex. ganske anderledes nu end dengang) viser det sig, at den politiske Situation er den afgjørende Hovedfaktor.

Den bestemmer Synspunktet, fra hvilket Menneskelivet ses, Synspunktet for alle de sjælelige Problemer, som behandles, bestemmer de mandlige og kvindelige Hovedpersoners Væsen og bestemmer Digtningens hele symbolske Karakter og allegoriske Form.

Studiet af den polske Literatur levner ingen Tvivl om, at det er det poetisk-politiske

Drømmeliv, der modificerer Beskaffenheden af de sjælelige Tilstande og sjælelige Spørgsmaal, som samtidigt behandles i europæisk Poesi, idet det rykker dem ind under den nationale Synsvinkel, helt udelukker nogle Spørgsmaal og fremdrager visse nye, der ikke behandles noget andet Steds.

Man tænke exempelvis paa de Æmner, som Goethes og Heines, Byrons og Shelleys, Hugos og Mussets Poesier dreje sig om, og se hvad Form og Skikkelse de antage her.

Saadanne Æmner er Elskovens og Hadets hele Domæne, Skildringen af alle Lidenskaber i deres Brydning og Kamp med Pligter, Spørgsmaalet om Menneskeaandens Evne til at gjennemtrænge og forstaa Verdensaltet, om den religiøse Tros Berettigelse og Fremtid, om de forskjellige Stænders relative Ret under Klassekampen, om Geniets Ret og Betydning for sit Folk og Menneskeheden, to paa hinanden følgende Slægtleds forskjellige Livssyn o. s. v.

Tag en Følelse som Kjærlighed mellem Mand og Kvinde, og se hvorledes den fremstilles i Datidens polske Poesi.

I de fortællende og dramatiske Værker har den ofte en vild og forbryderisk, dog aldrig nogen sanselig Karakter. Men hvor Digterne enten udtale sig i eget Navn eller gjennem

Helte, bag hvis Maske man skimter deres Træk, dér er det forbausende, hvor abstrakt og usanselig Kjærligheden er. Den er altid kun en Følelse, aldrig tillige en Attraa. Sjældent har den noget af Blodets Varme. Hermed stemmer det, at Kjærlighedssorgen — og der er mere af Kjærlighedens Sorg end af dens Glæde i polsk Poesi — trænges tilbage og overvindes af andre, mindre personlige, Følelser som politisk Begejstring eller Fædrelandskjærlighed. I Mickiewicz's *Dziady* giver Helten sig under Indtrykket af et saadant Omslag endog et nyt Navn. Han betegner den Dag, paa hvilken han blev fængslet (der falder sammen med den Dag, paa hvilken Digteren fængsledes) som sit gamle Jegs Dødsdag, sit nyes Fødselsdag, lader sit gamle fredelige Navn Gustav falde og antager det nye krigeriske: Conrad. *Gustavus obiit* MDCCCXXIII *Calendis Novembris. Hic natus est Conradus* o. s. v. Det vil sige: Heltenavnet fra Byrons Corsar erstatter det fra Fru de Krüdeners følsomme Elskovsromàn. Tilfældet er typisk: Der er i Regelen en Gustav, som døer for at en Conrad kan opstaa. Og hermed stemmer det ogsaa, at Kvindeskikkelserne i denne Poesi er saa lidet jordiske. Man kan aldrig tænke sig dem i Livets daglige Gjerning. De ere enten Heltinder, der højt til Hest styrte

sig ind i Slagenes Tummel eller de ere lyse Fantomer, Aandesyn fra en bedre Verden, Engle-Aabenbaringer, hvis Væsen er at være lutter Sjæl.

Der forekommer som bekjendt hos Wordsworth disse Ord om en ung Kvinde, han beundrer: En Skabning, ikke for god til Menneskenaturens daglige Brød, til forbigaaende Sorger, uskyldig List, Ros, Dadel, Elskov, Kys og Taarer og Smil . . . . . . et Væsen, der lever paa Rejsen fra Fødsel til Død med fast Forstand, med rolig Vilje, med Udholdenhed, Forsorg, Behændighed og Kraft . . . . . .». Saa jordisk og simpelt er Kvinde-Idealet saa at sige aldrig her, fordi Digternes nationale Grundtone og politiske Bagtanke fordrer at se det enten i en fædrelandskjærlig Amazones eller i den nationale Genius's Lignelse.

Kvinden er saaledes her meget beundret, meget forherliget, men lidet iagttaget eller studeret. Hverken som Elskende eller som Datter eller som Søster eller som Moder træder hun frem som et helt Menneske med stærkt individuelle Egenskaber. Billedet bliver strax idealt og er altid holdt i Artsbestemmelser. Elskoven skildres i Reglen uden alle Afskygninger, Datterfølelsen er ofte exalteret, som i Slowackis *Lilla Weneda* ved alle de grusomme Lidelser, en

fjendtlig Fyrste lader Faderen undergaa; og Moderen fremtræder som den, hvis Følelse tidligt hærdes, og hvis Kald bestaar i at vænne Sønnen til med Fasthed at taale hvad haarde Skjæbner, Livet maatte byde ham. Saaledes hedder det i Mickiewicz's berømte Digt *Til den polske Moder:* «Før din Søn i Tide ind i en ensom Hule, lær ham at sove paa den haarde Grund, at indaande den fugtige og fordærvede Luft og at dele sit Leje med giftigt Kryb. Der vil han lære at gjøre sin Vrede underjordisk, sin Tanke uudgrundelig som Dybet, og ganske stille at forgifte sit Ord og give sit Væsen Slangens ydmyge Holdning. Vor Forløser legede som Barn i Nazareth med det Kors, paa hvilket han frelste Verden. O polske Moder! din Søn vilde jeg i dit Sted give sin Fremtids Legetøj at lege med. Giv ham tidligt Lænker om Hænderne, væn ham til at skyde Straffefangens smudsige Skubkarre, for at han ikke skal blegne foran Bøddeløxen og ikke rødme ved Synet af Strikken. Thi han vil ikke komme til som de gamle Riddere at drage paa Korstog til Jerusalem og plante Banneret i den erobrede By, ikke heller komme til som den trefarvede Fanes Soldater at pløje Frihedens Mark og vande den med sit Blod. Nej! en ukjendt Spion vil angive ham; han maa forsvare sig for en

menedersk Ret; hans Valplads vil være et Fængsel under Jorden, og en almægtig Fjende hans Dommer. Galgens tørre Træ vil blive hans Gravmonument; nogle Kvindetaarer, der hurtigt tørres, og hans Landsmænds lange Samtaler ved Nattetid hans hele Ære og Ihukommelse efter Døden.»

De mandlige Hovedpersoner i denne Poesi ere, som romantiske Helte i Reglen, nationale, desuden lidenskabelige og krigerske Naturer. Men der er Træk, paa hvilke man kjender dem blandt alle andre.

I Norden gaar man i hine Dage tilbage til Oldtiden for at finde Helte. Den berømteste af dem, Oehlenschlägers Helge, er Typen paa Datidens friskeste Ungdom, livsglad, kamplysten, rejselysten, i Grunden godmodig, ikke uden flygtige Forhold til Havfruer og jordiske Kvinder. Tegnérs Frithiof er paa Svensk noget Lignende, en Riddersmand, hvis Forhold til Datidens politiske Begivenheder er yderst svagt, næsten intet.

De ligne i ingen Henseende Heltene i den samtidige polske Literatur. Disse ere alle meget mere uhyggelige og drive alle Politik. Sammenligner man f. Ex. Tegnérs *Axel* med Mickiewicz's *Gracyna* to Digte, hvis hele Form er laant fra Byrons poetiske Fortællinger og som

endda have den Lighed, at i dem begge kjæmper en Kvinde i Mandsdragt, saa er Forskjellen især den, at der i Tegnérs Digt mangler Alt, hvad, om end nok saa svagt, kunde klinge som en Formaning eller en Advarsel til Digterens Samtid. Hos Mickiewicz derimod, hvis Digtning dog spiller i det hedenske Litauen, er Handlingen denne: Fyrst Litawor har, utilfreds med sin Svigerfader Witold, kaldt de tyske Riddere til Hjælp. Hans Hustru Gracyna, der ikke har evnet at faa ham fra denne Svigten af sin egen Stamme, befaler egenmægtigt, at der skal negtes de tyske Sendebud Adgang til Nowogródek — og da de vrede Forbundsfæller saa rette deres Slag mod Litawor istedenfor mod Witold, anlægger Gracyna sin Mands Rustning, giver sig ud for ham og drager i Kamp mod Tyskerne. Skjønt Sejren tilfalder Litauerne — takket være den i rette Tid tililende Litawor — bliver Fyrstinden dog selv dødelig saaret ved Skuddet fra en tysk Bøsse. Hendes Drabsmand kastes paa Baalet med hendes Lig, og Litawor styrter sig selv i Flammerne. Den Lære, som Digteren synes at ville give sine Landsmænd, er da den: En Hustru tør trods sin Mands og Fyrstes Befaling afvise Forbundsfæller, bedrage Hæren, udsætte Landet for Fare, føre Krig, tabe Slag, hvis hun kun har den nationale Ære for Øje;

Alt er tilladt, naar det gjælder det højeste Formaal.

Eller man tage en anden Gruppe af poetiske Hovedpersoner, der nedstammer fra Byrons Helte: de unge Mænd hos Alfred de Musset. Alle som en ere de stedte i den indre Kollision at de, da Muligheden til at udmærke sig ved Bedrifter nu, efterat den napoleonske Tidsalder er ophørt, synes tillukket for dem, kaste sig ind i Udsvævelser, og under et Liv, der hidser og bedøver Sanserne, men svækker Handlekraften, blive mere eller mindre uskikkede til politisk, kunstnerisk eller krigerisk Aktion.

Denne indre Strid mellem Hanget til Adspredelser og Hanget til Bedrift forekommer aldrig hos de polske Digtere. Her er Konflikten altid den mellem Driften til Virksomhed i stor Stil og en eller anden Hindring, der ligger udenfor Individet, og som dette ikke er i Stand til at rydde af Vejen.

Lige saa lidet ere Heltene her, som hos Victor Hugo, unge Repræsentanter for nye Samfundslag, der ligesom baarne af Erindringen om den franske Revolution, rejse sig til en forbitret Kamp mod de højere Stænder. Helten er aldrig her principiel Demokrat, endsige principiel Republikaner. Denne hele Poesi har et i social Henseende konservativt Præg. Selv

Slowacki, der gjælder for Fremtidsdigteren, danner ikke for Alvor nogen Undtagelse. Det eneste Værk, i hvilket en Klassekamp spiller Hovedrollen, Krasinskis *Den ugudelige Komedie*, er saa langt fra at gjøre Demokratiets Talsmand til sin Helt, at han omvendt optræder som en Skikkelse af Kaliban-agtig Raahed og som end ikke selv fuldt sikker paa sin Ret og paa sin Overbevisning.

Og sammenligner man endelig disse Hovedpersoner i de polske Digte med Byrons egne i hans Ungdoms poetiske Fortællinger, der paavirkede Digterne her saa urimeligt dybt, da er der vel en vis Lighed i Sindets Heftighed og den vilde eller tungsindige Fortvivlelse; deres Liv er en Kjæde af Lidelser, Skuffelser, Passioner, Forbrydelser og Forbandelser, men de have aldrig det Træk, som fra Byrons eget Væsen gik over i Childe Harolds og Laras, det at afsky deres egne Landsmænd, deres eget Land. Naar de blive Forrædere imod det eller bekjæmpe det — som Litawor, som Wallenrod — saa er det under en flygtig Opblussen, som strax fortrydes, eller paa Skrømt for en kort Tid kun, i den Hensigt, naar det kommer til Stykket, at tjene det des mere energisk. Ja selv hvor de, som hin fantastiske Kong Aand hos Slowacki, underkaste Folket Lidelser og

Plager uden Tal, er det i Grunden kun en Art højere Kjærlighed, som under Grusomhedens Maske er Drivkraften i deres Handlesæt. De ville hærde Folket som Smeden med Hammerslag paa Ambolten hærder Metallet, de ville ved Haardhed tvinge det i Vejret til stedse højere Udviklingstrin. Og Digterens Hensigt er aldrig som Byrons at ærgre eller udskamme en Læsekreds, men at vække et Folk, lære det, at en Folke-Existens ikke kjøbes for dyrt med hele Slægters Tortur. Han vil for at vække sit Folk «slaa paa Himlen som paa et Malmskjold.»

Den Spaltning mellem det store Individ og Nationen, der er saa ejendommelig for Shelleys og Byrons Liv og Digtning forekommer aldrig her; det beror vel dels derpaa, at disse Digtere aldrig hævede sig saa højt over deres Folks aandelige Gjennemsnitstilstand, dets religiøse og politiske Dagligliv som f. Ex. Shelley, men dog ogsaa og nok saa meget paa deres Følelse af Samhørighed med det Folk, der trængte til dem som til sine eneste Organer.

Og som de have følt sig ét med Folket, saaledes have de ogsaa sét Folket under Et. Herpaa beroer det, at de aldrig have lagt an paa at skildre den Modsætning mellem to paa hinanden følgende Generationer, som ellers afgiver et saa frugtbart Stof for Poesien og som

senere Kraszewski bemægtiger sig. Mickiewicz synes højst at have villet strejfe Æmnet som Fortids-Thema i sit paa Fransk alene skrevne dramatiske Fragment *Jacques Jasinski ou Les deux Polognes*. I «Pan Tadeusz» stiller han Efterligningen af fremmede Sæder og Lovprisningen af fremmede Lande op som Gjenstand for en mild Spot; han modsætter den Kjærligheden til Hjemlandets skjønne Natur og gamle Skikke, men nogen Modsætning mellem Generationernes Tænkemaade har han ikke villet bruge som Motiv.

Og paa Følelsen af denne Digternes uopløselige Sammenhæng med deres Folk beroer ogsaa den staaende Opfattelse af det digteriske Geni. Man opfattede i Polen i hin Tid aldrig Digteren som Kunstner men som Seer. At Poesien fremfor Alt er en Kunst, efter Nogles Opfattelse den første af alle Kunster, at dens Væsen er Fremstilling af Natur- og Menneskeliv i en fuldendt og udadlelig, derfor uforgjængelig Form, det fremdroges sjældent. Indlod en af Digterne sig undtagelsesvis paa en saadan rolig og omfattende Gjenfremstilling, som Mickiewicz i «Pan Tadeusz», saa skattede han dette sit Værk personligt meget ringe, forstod ikke selv dets enestaaende Værdi. Man opfattede Poesien fremfor Alt som Indskydelse, som et gud-

dommeligt Raseri, der aabenbarede sig i Hallucinationer og Improvisation, og virkeligt er disse Digtere næsten alle fremragende Improvisatorer og udsatte for Sansebedrag. I en vis Forstand kan man derfor sige, at Conrads Improvisation i «Dziady», der giver en potenseret Forestilling om Mickiewicz's egne Improvisationer, udgjør Højdepunktet af Polens romantiske Poesi.

Der er blandt Digterne kun en, Krasinski, der har et aabent Øje for Farerne ved det spændte Fantasiliv, der saaledes blev ført — han har i sit Drama «Den ugudelige Komedie» med Strenghed peget paa den Karaktersvaghed, der var dets Skyggeside — af de øvrige betragtes Digteren som den udsete Folkefører, ikke *million-minded* i ren Almindelighed, som Shakespeare kalder Poeten, men udelukkende repræsenterende de Menneskemillioner, der udgjør hans Folk. I denne Forstand maa det opfattes, naar Conrad siger om sig selv: Jeg hedder Million, thi jeg elsker og lider for Millioner Mennesker.

Storheden og Skjønheden i denne Opfattelse af Geniet beroer paa dens Snæverhed. Genialiteten er her den potenserede Fædrelandskjærlighed, der menes at gjøre Mennesket inspireret og dybtskuende og som ved at lægge det de Ord i Munden, der henrive, sikrer det Herre-

dømme over Aanderne. I Improvisationen hedder det:

«Min Kjærlighed hviler ikke paa et enkelt Væsen som Insektet paa en Rose; ikke heller paa en Familie eller et Aarhundrede. Jeg elsker et helt Folk. Jeg har i mine Arme favnet alle dets forbigangne og tilkommende Slægter, trykket dem til mit Hjerte som en Ven, en Elsker, en Brudgom, en Fader. Jeg vilde skjænke mit Fædreland Liv og Lykke, gjøre det beundret af alle Jordens Folkeslag, om jeg kunde. Men Evnen dertil mangler mig, og jeg staar her væbnet med al min Tankes Magt . . . og endnu med denne Kraft, som Menneskene ikke give, den Følelse der brænder i mit Indre som i et Krater og undertiden faar Udbrud i Ord . . . Jeg er født Skaber. Jeg har mine Kræfter fra samme Kilde, hvorfra du, Gud, har dine . . . Er det dig, som har givet mig dette mægtige, gjennemtrængende Blik, eller har jeg selv ranet mig det der, hvor du ranede dig dit? Naar jeg i de Øjeblikke, hvor jeg er i min fulde Kraft, løfter Øjnene mod de drivende Skyer eller de sejlende Trækfugle, saa behøver jeg kun at ville, og med et Blik standser jeg dem, fanger dem som i et Net . . . kun Menneskene, fordærvede, skrøbelige, om end udødelige, som de er, tjene og kjende mig ikke . . . Men jeg vil lede

dem, ikke ved Vaaben, thi ét Vaaben skjærmer mod et andet . . . men ved den Følelse, som er i mig . . . Lad Menneskene blive for mig som de Tanker og Ord, af hvilke jeg, som jeg vil, bygger Poesier. Man siger, at det er saadan, Du styrer . . . Jeg vil have Magt. Giv mig den eller vis mig Vejen til den . . . Min Sjæl er legemliggjort i mit Fædreland og jeg har i mit Legem al mit Fædrelands Sjæl. Mit Land og jeg er kun Et . . . Jeg ser paa mit ulykkelige Land med samme Øjne, med hvilke en Søn ser sin Fader blive radbrækket paa et Hjul; jeg føler et helt Folks Kvaler som en Moder i sig føler sit Barns.»

Dette er ikke den sorgløse, nordiske Opfattelse af Geniet som Lykkens Udkaarne, der med Lethed ved et Under finder hvad Forskerne forgjæves søge. Men Conrad er lige saa langt fra at ligne de grublende Helte, med hvilke George Sand i sin Tid sammenlignede ham, en Manfred eller Faust. Thi Tankelivets Glæder og Kvaler indtage langtfra den fremragende Plads i Polens Poesi som i Tysklands eller Englands. Den menneskelige Tankes lange og møjsomme Frihedskamp for at vikle sig ud af Fordommenes tusindfoldige Svøb, dens Forsøg paa at gjennemtrænge Tilværelsens Hemmeligheder, som andensteds skildres med Tillid til Tanken

som ledende Magt og med Tro til dens endelige Sejer — alt dette forekommer her kun som dumdristig Stræben eller som Udbrud af tragisk Fortvivlen.

Thi for alle Digterne er i Grunden det Svar, Religionen giver, det endelige Svar. De tvivle stundom, men de forkaste aldrig. Selv naar de fjerne sig længst fra Katholicismens enkelte Dogmer, selv naar de rette Angreb mod Kirken og dens Præster eller stille det Hellige i en komisk Belysning, fjerne de sig ikke fra Grundvolden for Kristendommens Verdensopfattelse.

Saaledes saa vi af Odyniec's Breve om Opholdet i Weimar, denne elskværdige Beskrivelse af et Samliv mellem Genier, Talenter og smukke Damer, at hvor stor Beundring end Forfatteren nærer for Goethe som Kunstner og Videnskabsmand, af Goethes Verdensanskuelse har han intet forstaaet, og selv om Mickiewicz har forstaaet den bedre, er det dog klart, at han ikke har følt større Tiltrækning til den. Odyniec's Reflexioner over *Faust* er saa feminine som Fru de Staels i Bogen «Om Tyskland», og Mickiewicz formaaede ikke i Goethes Naturdyrkelse og Naturfromhed at se andet end Indifferentisme overfor en aabenbaret Religion. Ganske i samme Aand udtrykker ogsaa Krasinski sig, naar han

i Fortalen til *Morgendæmring* taler om at «den tyske Filosofis flegmatisk-rasende Fornegten nu har ført ud i Chaos», naar han altsaa i det dristigt foregribende Forsøg paa at give et positivt System af Verdensaltets Grundbestemmelser og Grundlove, kun ser Negationen af en Aabenbaring.

De polske Digtere delte ikke den største Tyskers Fornufttro, allerede fordi de dunkelt følte, at med Troen paa, at der ikke er foreskrevet den menneskelige Begriben faste, uoverstigelige Skranker, følger som nødvendig Udfyldning Troen paa, at der er saadanne faste Skranker for hvad vor Evne til Handling kan udrette. De behøvede en Tro paa den ungdommelige Begejstrings Handlekraft som den kommer frem i *Oden til Ungdommen,* en Tro paa Mirakler af Mod og Bedrift, der forudsatte Tro paa Miraklet som Led i Verdensstyrelsen, og betragtede derfor nødvendigvis Fornuften som en saare begrænset Evne. Da de vilde have Ret til at fordre det Usandsynlige, det Umulige af Ungdommen, maatte de nødvendigvis sikre sig en Enklave for det Overnaturlige i Rummet som i Tiden.

Endelig følte de overfor Goethe stærkt, at den Religion, de behøvede, ikke var en Betragtningens Religion som hans, men en Handlingens

og Lidelsens Religion. Goethes Pantheisme kunde derfor ikke erstatte dem deres nedarvede Forestillingskreds, som ansporede til Bedrift og lagde Glorie om Pinsler.

Og den ellers overmægtige Indflydelse af Byrons Poesier kunde ikke heller splitte denne Idékreds. De mødte hos ham ingen modsat Overbevisning, kun Tvivlsmaal og Spørgsmaal. Foretager man imidlertid det Tanke-Experiment, at det var lykkedes Shelley endnu i levende Live at trænge igjennem, som et halvt Aarhundrede efter hans Død, da vilde Polens Digtere hos ham have fundet den Kombination, der ingensteds mødte dem: Goethes høje og sikre Naturopfattelse forenet med den praktiske Enthousiasme, den Styrke i at haabe og den Tro paa Handlekraftens Mirakler, som de selv havde Brug for og som de med Smerte savnede hos Oldingen i Weimar; thi Shelley var evigt ung og appellerede til Sindets Ungdom som de. Vare de komne under hans Indflydelse istedenfor under Byrons, vilde i Polen Aandsfrihedens Sag i vore Dage have en mindre haard Kamp at bestaa. Uden at saare deres Læseres religiøse Følelser vilde de have kunnet omforme dem saaledes, at den i Fremtiden uundgaaelige Spaltning mellem Aarhundredets Ideer og Nationens Følelsesliv var bleven mindre dyb.

Det er især i Conrads store Monolog i «Dziady» at Mickiewicz har prøvet sine Kræfter paa at tumle en Verdensanskuelse. Den menneskelige Lidelses uhyre Omfang har bragt Conrad til at tvivle om en Guds Existens. Han føler sig fra først af selv saa stærk som en Gud. Digterne betragtede sig i hin Tid jo gjerne som Guder. Det er den Forvexling, som naar Romantiken kulminerer, i alle Lande kommer frem, at Digteren, der i Fantasien kan standse Fuglenes Flugt og Stjernernes Løb, i Grunden ogsaa kan gjøre det i Virkeligheden, da han i denne sin Fantasi har en Guddomsmagt; thi efter den romantiske Lære er Fantasien den afgjørende Evne, den, som Menneske og Gud har tilfælles; Guddommens Skaberkraft er Fantasi.

Og i Følelsen af sin formentlige Almagt over Naturen er det saa, at Conrad spørger ud i Verdensrummet, om der gives en højere Magt end hans egen: «Vis Dig og lad mig fornemme din Overlegenhed!» Den Modsigelse kan han ikke løse, at Guddommen er rolig Tilskuer til Jordelivets Lidelser: «Jeg lider, jeg raser! — og fornøjet og vis regjerer du stadigt, dømmer stadigt, og man siger, du tager aldrig fejl: Hør mig, hvis det er sandt, det, som jeg alt i Vuggen har lært og har troet med en barnlig

Tro, hvis det er sandt, at du elsker; at du elskede Verden, idet du skabte den . . . hvis et Hjerte, der føler, ikke er et Naturspil, der frembringes af Tilfældet og dør før Alderen kommer; hvis i dit Rige Følelse ikke er en lovstridig Ting; hvis Millioner af Ulykkelige, der raabe paa Hjælp, er andet i dine Øjne end en Ligning, der er vanskelig at opløse, da . . . Du tier! jeg har afsløret dit inderste Væsen . . . med en Stemme, der vil gjenlyde fra Slægtled til Slægtled raaber jeg det ud i Verdensaltet til Skabningens yderste Grænser, at du er ikke Verdens Fader, men . . . (Djævlens Stemme:) dens Czar.» Man ser, Digteren har sørget for, at Læseren ikke kan forvexle hans egen Tankegang med Heltens; thi det er Djævlen, som her sufflerer Conrad, og den Ophidselse, hvorunder han taler, bibringes ham af Dæmoner, der usynligt fylde Luften omkring ham.

Saaledes, men endnu tydeligere, har ogsaa Krasinski, hvor han i «Den ugudelige Komedie» giver Tvivl, han maaske til sine Tider selv har næret, Udtryk, lagt dem paa sindssyge Mænds og Kvinders Læber. Det stærkeste Udbrud af Tvivl, som forekommer i Krasinskis Værker, udtales i Sindsygehospitalet. Der er det, at den syge Grevinde siger: «Christus kan ikke mere frelse os. Med begge Hænder har han

grebet sit Kors og kastet det ned i Afgrunden. Hører du dette Kors, der har været Millioner af Slægters Haab, i sit Fald springe tilbage fra Stjerne til Stjerne! «Det brister, det splintres, og med sit Støv formørker det Verdensaltet.»

Saaledes se vi ogsaa, at den eneste af Digterne der egentlig troede paa Filosofien, den kjække Lyriker *Stephan Garczynski*, Revolutionens Kampdigter 1831, Mickiewicz's Yndling og Efterligner, den af dem alle, der som Lærling af Hegel personligt synes at have fjernet sig mest fra Kirketroen, i sit Hovedværk *Waclaw* vel lader Helten angribe Munke og Præster med haarde og vilde Ord, men dog saaledes, at Religionen lades urørt af Angrebet. Han bebrejder Munkene, at de dræbe Tænke-Evnen og Handlekraften ved deres Lære, men selv troer og beder han; det er ikke i Forstandens, men i Følelsens Navn, at han erklærer sig for voxet fra de kirkelige Former.

Garczynskis Haab eller Ønske som Menneske og Digter var at bringe sin Følelses Verden i Harmoni med sin Fornuft, at udsone Hjertets Rige med Aandens. Den fjerde Sang af hans «Waclaw», betitlet *Videnskaben*, viser at han ikke som den tyske Tænker, hvis Discipel han var, saa Frelsen og det højeste Liv i Tanken og dens Udfoldelse til Videnskab. Først Om-

slaget fra Theori til Praxis, Begejstringen, der fører fra Tankeliv til Handling, syntes ham at have Menneskelivets fulde Sandhed i sig. Alene under Kampen for praktiske Idealer ophørte efter hans Opfattelse Modsætningen mellem Følelse og Fornuft at være en Strid. Og Digterens personlige Forkjærlighed befandt sig, som det fremgaar af Digtet og som det var at vente, ikke paa den ræsonnerende Forstands men paa Begejstringens Side.

Vi møde endelig det samme Karaktertræk hos Slowacki, selv hvor han i *Beniowski* har sit store lidenskabelige Udfald mod Jesuiterne. Han gaaer her saa vidt, at han foretrækker et Fædreland uden Fremtid for et Fædreland under Jesuiter-Formynderskab. Han overvælder Rom, ja endog Paven med Haansord, men han er saa langt fra at drage selve Kristendommen som Aandsmagt i Tvivl, at han tilraaber Polen: *Korset, det er din Pave!*

Udbruddet kunde ikke være mere betegnende for hine Dages Følelsesliv. Den polske Præst var ved Oprøret 1831 med Krucifixet i Haanden gaaet i Spidsen for Tropperne og var i Virkeligheden den Magt, der knyttede Menigmand til Uafhængighedens Sag. Men denne Katholicisme var ikke Roms. Thi da i samme Aar det forsmægtende Polen, bedende om Hjælp,

rakte Haanden ud mod Paven, henviste denne Polakkerne til Czaren, fordrede Lydighed og Underkastelse af dem og stemplede den polske Rejsning som Rebellion. Derfor kunde ogsaa uden Modstand fra Pavens Side i 1833 den tvungne Omvendelse af de unerede Menigheder finde Sted. Man anvendte fra russisk Side Dragonader af Kosakker: de omringede Landsbyerne og knuttede Præsterne. Saa holdt den russiske Pope med sin Pisk i Haanden Hærskue over sin nye Menighed, og i Militærkolonierne bleve de Gjenstridige dræbte som oprørske Soldater. Officielt hed det fra russisk Side i Proklamationen om denne Sammensmeltning af de unerede Menigheder med den græske Kirke saaledes: «Lykkelige Forening, som ikke har kostet nogen Taare! Der er kun bleven anvendt Mildhed og Overtalelse.» Og Paven, den eneste Suveræn, hvis Pligt det var at gjøre det Yderste for Polen, saa til uden Protest. Det lader sig da forstaa, at Slowacki i 1841 paa én Gang kunde udtale sin Afsky for Paven og sin Tillid til Kirke og Kors.

Alligevel tyder meget paa, at han, idetmindste indtil den sidste Tid, da han blev betaget af Towianski, har været skeptisk og vaklende i sin Tro. Fortalen til *Lambro* med dens Udfald mod Digterne af den religiøse Skole og

med dens skarpe Blik for det Falske og Kunstige i Friedrich Schlegels Theorier er et Vidnesbyrd derom. Det er heller ikke uden Betydning, at i hans Ungdomstragedie *Mendog*, ligesom i hans Digtning *Munken*, Overgangen fra Hedenskab eller Muhamedanisme til Kristendom, den være nu sket af Beregning eller Tro, fremstilles som ulykkebringende, fremkaldende de Nærmestes Forbandelse og Had. Dette er i alt Fald meget ejendommeligt for den polske Romantik: at det med Omvendelsen følgende politiske Frafald fra Folkets gamle Sæder eller fra Fællesskabet med Landsmænd skildres som saa utilgiveligt, at ingen Stigen til en højere religiøs Livsopfattelse kan bøde derpaa.

VI.

Der er blandt Polens romantiske Digtere tre, hvis Navne staa skrevne med Ildskrift: Adam Mickiewicz, Julius Slowacki, Zygmunt Krasinski.

Lader man Blikket glide hen over de tre store Romantikeres samlede Frembringelser, saa finder man hos dem især to Hovedmotiver: Udmaling af Grusomheder og Udsyngen af Forhaabninger.

Med andre Ord: Der gaar en dobbelt Grundstrømning igjennem den polske Poesi i Aarene 1820—50: Skildring af Lidelser, der udmunder i Hævntanker, og Skildring af Lidelser, der udmunder i Stræben efter sjælelig Udvikling og Lutring. Og medens man ellers i Almindelighed maa stille Mickiewicz for sig paa den ene Side, Slowacki og Krasinski som de to forbundne Venner paa den anden, er det her Mickiewicz og Slowacki, der komme hinanden

nærmest som Aander, der gjerne og hyppigt sysle med Hævntanker, medens Krasinski staar alene overfor dem som den almene Menneskekjærligheds Talsmand.

Det for alle Digterne Fælles er Hanget til det tragisk Rystende, hvad enten de nu haste imod en blodig Katastrofe som Mickiewicz i *Gracyna*, Slowacki i *Hugo*, eller hele Digtet optages af Undergangsscener.

Julius Slowacki, født i 1809 i Krzemieniec som Søn af en Professor i Literaturhistorie, mistede som lille Barn sin Fader, men stod hele sit Liv igjennem i det ømmeste og fortroligste Forhold til sin Moder, der snart giftede sig paany med den i Mickiewicz's *Dziady* angrebne Professor Beku i Wilna. Forkjælet af dennes Døtre, elsket af Moderen voxede Drengen op under et Fantasiliv, som skulde blive til et udelukkende digterisk Hang og med en alt opslugende Kunstner-Ærgjerrighed, som blev hans Livs Spore og evige Braad. Han blev den typiske Romantiker, der ansaa det for givet at et romantisk Liv var Betingelsen for Frembringelse af virkelig Poesi og som aldrig spildte Tid eller Tanker paa at give sin planløse Livsførelse et materielt Grundlag af Arbejde eller Virksomhed for Livets Ophold. Ethvert Hensyn til det Nyttige var ham forhadt.

Hans stærke Indbildningskraft var i sit Væsen ikke saa meget skikkelsedannende som musikalsk og malerisk udsmykkende. Hans Talent var i sin Grund en uhyre sproglig Begavelse. Han virker ved Versenes Vellyd og Billedernes overordentlige Mængde.

Han opdroges ved Universitetet i Wilna, som dengang ingen videre Næring kunde byde hans Aand; det var da allerede hærjet af Reaktionen. Han indsugede til Gjengjæld Periodens exalterede Fædrelandskjærlighed og alle den romantiske Aandsretnings ekstatiske Stemninger. I ham som i saa mange andre af Digterne slog Byron ned, men ingensteds i et mere forberedt og mere beslægtet Sind. Byrons Synsmaader og Byrons desperate Hovedpersoner bleve lige strax hans egne. Ogsaa han fik som Yngling sin ulykkelige Kjærlighed til en ung Pige (en Datter af Andreas Sniadecki), der fintdannet og adskilligt ældre end han ikke vilde høre Tale om hans Flamme, og han led i den Anledning sine første Helvedeskvaler af krænket Stolthed. Hans Stedfader døde, Slowacki selv indtraadte 1829 som Embedsmand i det polske Finansministerium i Warschau, da Oprøret brød ud og greb ham, saa han skrev nogle lyriske Digte, der er stemplede af dets Aand. Det synes som om hans Begejstring hurtigt kjølnedes

og i Aaret 1831 se vi ham pludseligt drage bort fra Polen under Omstændigheder, der maatte forhindre ham i nogensinde at vende tilbage. Han rejste til Udlandet med et Pas fra Oprørsregjeringen, fik i Dresden det Hverv at overbringe Depescher til London, og rejste fra London til Paris, hvor han i de nærmest følgende Aar lod sine første Bind Digte trykke, Dramer og poetiske Fortællinger i Byrons Stil.

Snart ankom ogsaa Mickiewicz til Paris. Denne var da allerede vidt berømt, Slowacki en af utilfredsstillet Ærgjerrighed fortæret Begynder, der med sin høje Selvfølelse og stærke Trang til Anerkjendelse betragtede sin store Medbejler med blandede Følelser. Hans første Poesier havde ingen synderlig Opsigt vakt, dog tilkjendte nogle polske Literaturelskere ham efter Læsningen af Dramaet *Maria Stuart* Fortrin fremfor Mickiewicz. Halvt usikker, halvt tilbøjelig til Overvurdering af sig selv brændte han efter at høre Mickiewicz's Dom. I Forordet til tredje Bind af sine Digtninge skrev han: «Ikke opmuntret af Ros, ikke fældet af Kritiken, slynger jeg dette tredje Bind ned i den lydløse Afgrund, der har slugt de to første.» Hans Stolthed hindrede ham i at søge Mickiewicz. Men fælles Venner bragte dem sammen, og der fulgte en gjensidig Udvexling af Artigheder og

Lovtaler. Snart derefter blev Slowacki Medlem af den polske literære Komité, hvis Formand Mickiewicz var. Det gode Forhold forstyrredes dog snart. Bekjendte overbragte Slowacki den Ytring af Mickiewicz, at hans Poesi lignede et vidunderligt Tempel, men der var ingen Gud deri. Og snart blev for Slowacki Alt væmmeligt ved Mickiewicz «fra hans krøllede Skjorte af indtil hans Papisme.» Han nægtede endog Mickiewicz poetisk Evne. Da udkom tredje Del af *Dziady*, i hvilken Digteren stiger højere end nogensinde før, men deri var til al Ulykke Slowackis Stedfader, hvis Minde var ham selv kjært og hans Moder helligt, Professor Beku, fremstillet som den laveste Spytslikker for Nowosilcow, der endda rammes af Lynet til Straf for sin Slethed. Fra nu af hadede Slowacki Mickiewicz. Han tænkte endog paa at udfordre ham. «O Moder! skriver han, der bliver intet Andet tilbage for mig end at omgive dig med en saadan Straaleglans af Hæder, at andre Folks Pile slet ikke kan træffe dig. Gud har begejstret mig. Det bliver en jævnbyrdig Kamp med Adam.»

I de første som i de senere Digtninge, han udgiver, har Poesien bestandig et Grundlag af Kval, en Stemning, som den ledsager Skuet af Tilintetgjørelse.

Det beroer hos ham som hos de andre Digtere

naturligvis dybest inde paa den Overensstemmelse, der i Reglen finder Sted imellem en Kunstner og hans Publikum. Hvor en saa mørk Alvor har bemægtiget sig Sindene som den, der omspændte alle polske Gemytter efter den mislykkede Revolution, maa Digteren, blot for at blive hørt, for ikke at skydes tilside som en Gjøgler, der misforstaar den almindelige Stemning, nødvendigvis i sin Kunst afspejle Lidelsen, Utilfredsheden, Vreden over jordisk eller himmelsk Uretfærdighed og en Mængde mislykkede Forsøg paa at afvende Uret eller idetmindste hævne den krænkede Ret. Han gjør det, fordi han i Almindelighed underligger de samme Indflydelser som sit Folk og kun fornemmer alle Indtryk endnu langt stærkere og med modtageligere Organer.

Abstraktest fremtræder dette Hang i saadanne Værker som Slowacki's: *Pesten i Ørkenen*, med Rette højst berømt som tragisk Skildring af en Ulykke, der minder om Niobes. Slowacki havde i 1835 fra Paris af over Marseille foretaget en Rejse til Italien, senere fra Neapel en Rejse i Østerland, som førte ham til Grækenland, Ægypten, Nubien, Syrien og fra hvilken han 1837 over Cypern vendte tilbage til Italien. Paa Vejen til Syrien maatte han i El Arish midt i Ørkenen ligge i Karantæne. Af dette

Ophold udsprang Digtet om Faderen til de Pestsyge i El-Arish, i hvilket en Araber i simple storstilede Ord fortæller hvorledes han efter hinanden har set sine fire Sønner, sine tre Døtre og sin Hustru rives bort af Pesten. Denne Fortælling, der, modsat Digterens fleste andre, ikke har en Linje for meget, men som udmærker sig ved sin antike Strenghed og gammeltestamentariske Storhed, har ikke alene naaet en saa høj Grad af Anerkjendelse ved sine kunstneriske Fortrin men ved sin Overensstemmelse med Læseverdenens Melankoli. Mere end En fandt Billedet af sine egne Prøvelser og Tab i Digtet. I en dunkel Følelse af at der var et vist Baand, et vist Foreningspunkt imellem Æmnet og Læseren, have Kommentatorerne givet sig til at søge en symbolsk Forklaring af Begivenheden, villet se Hentydninger til deres Fædrelands Tab og Sorger deri, som kun ved haartrukne Fortolkninger kunne findes. Sandheden er, at selv uden nogensomhelst Symbolik kunde Læseren i den af Pesten ramte Familie se en Menneskegruppe, hvis Skjæbne var beslægtet med hans egen.

Slowackis *Araberen* er et Digt af lignende Karakter. Det udmaler den abstrakte Tilintetgjørelses-Mani, den sataniske Lyst ved at udbrede Død og Fordærvelse omkring sig og

dræbe Livsglæden, hvor den end findes. Saaledes kunde det Væsen tænkes at tale, der fra et Baghold afskjød Pestens Pile mod hin ulykkelige arabiske Fader og hans Børn.

Her er imidlertid mere end den rene Lidelsernes Poesi. Her er med den forenet Grusomhedens, et Motiv, der atter og atter vender tilbage. Særligt svælger Slowacki i Udmaling af grusomme Handlinger. Det laa nær. Thi disse Digtere havde oplevet store Grusomheder, og Fantasien er først og fremmest receptiv; det er de Billeder, med hvilke den er bleven opfyldt, som den udkaster. De Grusomheder, af hvilke alle Slowackis Dramer og de fleste af hans poetiske Fortællinger vrimle, røbe, hvor dybt et Indtryk de Martyrier, han har oplevet, hørt eller læst om, have gjort paa hans Sind. Enkelte af de vildeste Grusomhedstræk i hans Poesier ere byggede over bestemte historiske Motiver. Iwán den Grusomme har engang som Hovedpersonen i *Kong Aand* med sit Sværd naglet et Sendebuds Fod til Jorden uden at denne, saa lidt som den gamle Sanger i Digtet, derved lod sig forstyrre i Meddelelsen af sit Budskab. Og til langt flere saadanne Træk hos Slowacki maa Forbilledet øjensynligt søges i samtidige Begivenheder, der have bragt hans Blod i Kog og sat hans Fantasi i Svingning.

Med Forkjærlighed dvæle alle Digterne ved Fængselsscener, Forvisningsscener, og haarde Straffe. Skildringer af Lidelser, lange Repliker, der fortælle og udmale grusomme Handlinger, optage næsten hele tredje Del af Mickiewicz's «Dziady», hvor Forfatteren har grebet saa dybt ned i sine personlige Erindringer og uden Sky bragt sin Samtids Personer med deres virkelige Navne paa Scenen. Aldrig har han naaet en saadan paa Huden brændende Virkelighedsvirkning. Og forunderligt nok har han ment, at netop dette var den egentlige højeste Romantik. I sit Digt *Romantiken* var han begyndt med at afvise de døde Sandheder: »Vil du se Undere, fulde af Livssandhed,» hedder det der, «saa hav kun et Hjerte og se ind i Hjerterne.» Kort derefter definerede han Romantikens Væsen saaledes, at «naar Romantikerne skrive, have de den nøgne Sandhed for sig, mens Klassikerne nøjes med Lededukker»; her hævder han udtrykkeligt Digterens Ret til at søge den nøgne Sandhed i sine nærmeste Omgivelser, hvor lav og simpel den end kan synes. Den samme Lære forfægter han endelig udtrykkelig i denne Digtning, i hvilken han paa Dantes Vis lovpriser og fordømmer sine Samtidige med Brud paa alle Hensyn til Personer.

I en Salon i Warschau fortæller her en af de unge Herrer Chikowskis Lidelseshistorie i

Fængslet. Han, en af Polens smukkeste, muntreste og aandfuldeste unge Mænd, nygift og lykkelig, forsvandt en Dag fra sit Hjem. Det hed sig, at han havde taget sig af Dage. Ingen begreb hvorfor. Det var Politiet, som lod udsprede, at hans Kappe var fundet ved Weichselen. Aar gik hen; en mørk og regnfuld Aften overførtes Fanger fra Karmeliterklosteret til Belvedere. En uforfærdet ung Mand i Tilskuerhoben raabte højt: Fanger, hvem er I? og mellem hundrede Navne blev Navnet Chikowski raabt som Svar. Man underrettede hans Hustru derom, hun indgav Bønskrift paa Bønskrift til Regjeringen, men erfor Intet. Kun løb det Rygte rundt i Warschau i de tre følgende Aar, i hvilke ingen Efterretning om ham indløb, at man pinte ham, men at han Intet vilde tilstaa, at man holdt ham vaagen om Nætterne, i hele Maaneder gav ham salte Sild at spise uden noget at drikke dertil, at man heldte Opium i ham for at skræmme ham med Syner og Gjengangere, at man kildede ham under Armene og under Fodsaalerne, og mere — indtil hans Navn blev glemt over andre Forsvundnes Navne. Saa ringede det en Nat paa hans Hustrus Dør; udenfor stod en Officer, en Gendarm og en Fange, som de afleverede mod Bevis. De truede ham med Fingeren: «Hvis Du vover at

snakke . . .» og tog bort. Han var forandret, var bleven svær, men med Fangers usunde Fedme. Der laa et halvt Aarhundredes Rynker paa hans Pande. De gamle Venner, der kom for at hilse paa ham, syntes han ikke at kjende igjen, stirrede kun paa dem med et aandsfraværende Blik: «Alt, hvad han havde lidt i de Dage, han blev pint, og Alt, hvad han havde tænkt i de Nætter, han laa vaagen, det aabenbarede dette Øje i et Sekund. Dette Øje var frygteligt at se til, det lignede de Rudestumper, der er blevne siddende i Fængslers tilgitrede Vindver, hvis Farve er graalig som Spindevæv, men som, sete fra Siden, har Regnbuereflexer og i hvilke man opdager en blodig Rust, Speillys og mørke Pletter. De have tabt deres Gjennemsigtighed, men deres Overflade røber, at de længe have været udsatte for Fugtighed, Forsømmelse, Støv og Mørke.» Naar man spørger ham om Noget, troer han endnu bestandig at være i Fængsel og siger: «Jeg véd Ingenting, jeg véd Ingenting.»

En ung Dame [det skal være Emigranternes kvindelige Forsyn Claudia Potocka] spørger: «Hvorfor vil De ikke behandle slige Æmner?» En Greve svarer: «Den gamle Niemcewicz kan bruge dem i sine Memoirer.» En Literat udraaber: «Det er en frygtelig Historie.» En

anden: «Tragisk, paa mit Ord.» En tredje endelig siger: «Man hører Sligt, men hvem vilde læse det! Og hvorledes kan man behandle samtidige Begivenheder? Istedenfor mythiske Personer bringe Øjenvidner paa Scenen! Og saa er der desuden én ukrænkelig og hellig Regel for Kunsten. Det er, at Digterne maa vente med at behandle en Begivenhed, til . . . til . . .» En ung Mand: «Hvor mange Aar skal man vente, til en frisk Kjendsgjerning er bleven saa tør som Tobak og saa honningsød som en Figen?» Første Literat: «Der gives ingen bestemte Regler.» Anden: «Tusind eller totusind Aar. *Man kan da ikke sætte paa Vers, at de gav ham salte Sild.*»

Man vil allerede af det Anførte have faaet et Indtryk af den Kraft og Anskuelighed, hvormed Lidelser ere udmalte her.

Man læse endnu Sobolewskis Replik om de tyve Kibitkaer (Slæder) fulde af unge Studenter og Skoledisciple fra Samogitien, som han saa kjøre afsted til Sibirien under Trommehvirvlers Lyd, medens Folkemængden stod som en Mur udenfor Fængslet bag Gardister med opplantede Bajonetter. Hvert Træk her er Liv. Agt f. Ex. paa disse Linjer: «Stakkels Børn, de havde alle, som Rekrutter, raget Hoved og Lænker om Fødderne. Den yngste, der kun var ti Aar

gammel, klagede sig; han kunde ikke løfte sine Lænker og viste sine nøgne og blødende Fødder. Politiofficeren spurgte, hvorfor han klagede, og menneskelig, som han var, undersøgte han selv Lænkerne. Ti Pund! det stemmer med Reglementet, sagde han. — Saa førte man Janczewski ud . . . Torturen havde gjort ham styg, mager og sort, han, som for et Aar siden havde været den lystigste og kjønneste af alle. Han saa ned fra sin Kibitka som Kejseren fra sit Klippestykke. Hans Blik var stolt, tørt, klart; han syntes at ville trøste sine Kammerater, og hans Smil syntes at ville sige den forsamlede Mængde: Se, hvor lidt Ulykken tager paa mig! . . . Han bemærkede, at Folk græd, idet de saa paa hans Lænker, løftede dem derfor i Vejret og rystede dem som for at vise, de ikke var for tunge for ham. Kibitkaen satte afsted i Galop, han svang sin Hat under Raabet: «Nej! med Polen er det endnu ikke ude!» og Hoben skjulte ham for mit Blik; men længe endnu saa man hans oprakte Arm mod Himlen som Baggrund og den sorte sønderrevne Filthat svungen som en Sørgestandart over dette glatragede unge Hoved, dette Hoved uden Plet, der saa stolt endnu langt borte vidnede om Ofrets Uskyldighed og Bødlernes Skam.»

Som Farven sin Complementfarve, som Sep-

tim-Akkorden sin Opløsning fremkalder nu hos Mickiewicz og Slowacki dette Motiv altid Hævnmotivet.

Man kan forfølge ogsaa dette tydeligst i tredje Del af «Dziady» igjennem de forskjellige Sange, som Fangerne synge.

Der er først Jankowskis Sang: «For at jeg skal blive troende, maa jeg først se Jesus og Maria tugte Czaren, som besudler mit Land. Saalænge Czaren lever og Nowosilcow drikker og jeg selv maa frygte Sibirien, saalænge maa Ingen vente, at jeg skal raabe: Jesus, Maria!»

Saa følger Kolakowskis ironiske Vise: «Hvad gjør det, om jeg maa døje Forvisning, Tvangsarbejde, Lænker! Naar jeg blot som trofast Undersaat faar Lov at arbejde for min Czar! — Naar jeg i Bjergværkerne maa smedde med Flid og Kunst, saa siger jeg til mig selv: Dette graa Jern bliver en Dag en Øxe til Czaren. — Hvis jeg slipper ud af Tugthuset og faar et ungt tartarisk Fruentimmer til Kone, saa siger jeg til hende: Fød os en Pahlen til Czaren! [Pahlen, Paul I's Morder]. — Sender man mig ud som Kolonist, bliver jeg Hetman eller Bojar, saa vil jeg paa min Ager saa Hamp, kun Hamp, til Czaren. — Af Hamp gjør man en Strikke, en graa Strikke, som man kan indflette med Sølv; maaské

kaster en Orlow det Skjærf om Halsen paa Czaren. [Orlow, Peter III's Morder].

Endelig synger Conrad: «Min Aand var forstummet, min Sang laa i Graven, men min Genius har lugtet Blod, og med et Skrig rejser den sig som en Vampyr, begjærlig efter Blod. Den tørster efter Blod, efter Blod. Ja Hævn, Hævn! Hævn over vore Bødler! Hævn, om Gud vil, og om Gud ikke vil!»

Man ser det, her spirer Hævnens Poesi. Vil Gud ikke hævne, saa maa Polakkerne hjælpe sig selv.

Hævnen bærer næsten altid Maske, lurer bag Forstillelsen, rammer uforudset, længe forberedt. Grundtanken er altid den, at den af Guder og Mennesker Forfulgte er berettiget til at bruge alle Midler, og at Fædrelandets Frelse er den højeste Lov. Saaledes er Gracyna i sin fulde Ret, naar hun indtil Ulydighed mod sin Ægteherre og Fyrste følger det højere Kald at forhindre enhver falsk Alliance med Arvefjenden. Og «Wallenrod» indeholder samme Tanke i en anden Form: Ingen falsk Alliance, men vel en forstilt! Overfor den fremmede Fjende er Hykleri og Forræderi berettigede Kampmidler. Som Ordensmester trækker Wallenrod Felttoget mod Litauerne saa længe ud, til Tusinder af Tyskere ere gaaede til Grunde. Da Litauen er befriet,

Alt tabt for Ordenen og han selv dømt til Døden af Riddernes hemmelige Ret, kaster han med stolt Foragt Hykleriets Maske, træder Stormester-Korset under Fødder og bekjender jublende sit Livs Synder.

Det blev overset af Mickiewicz selv, men ikke af hans kritiske Rival Slowacki, at der i den Lære, som «Wallenrod» forkyndte, laa et Middel til at besmykke ethvert Frafald. I ethvert Tilfælde skræmmede Misforstaaelse og Misbrug ham ikke. Det skarpeste Udtryk for hans Tankegang giver vistnok Balladen *Alpujarras*, der synges ved det store Gilde: Maurerfyrsten Almansor maa opgive Granada, thi Pesten raser i Byen; han slaar sig igjennem og flyer. Spanierne sidde ved Drikkelaget, da Vagten melder, at en Fremmed beder om Foretræde for en vigtig Meddelelse, han bringer. Det er en Araber. Spaniere! raaber han med ydmyge Miner: Jer Gud vil jeg tjene, jer Profet vil jeg tro paa, jer Vasal vil jeg være! De gjenkjende Almansor. Høvdingen trykker ham til sit Hjerte og giver ham Broderkys; alle Anførerne omfavne ham en efter den anden. Da bliver han pludseligt svag, styrter til Jorden, vrider sin Turban, og udbryder saa triumferende: Det, jeg fejler, det er Pesten! — Han har med forstilt Under-

kastelse bragt Spanierne Pesten i sit broderlige Kys.

Saaledes finde vi ogsaa hos Slowacki atter og atter varieret den Forbandelse, der rammer Forræderiet, udøvet mod Landsmænd — Jan Bielecki, Waclaw (den samme Felix Potocki, som forekommer i Malczewski's «Marja» og senere i Slowacki's «Horsztynski») — og atter og atter varieret en Forherligelse af Bedrageri eller Overrumpling udøvet mod Fjenden (Lambro, Kordjan). «Lambro» er Historien om en Græker, der gjør sig til Røver og Renegat, for des sikrere at ramme tyrkiske Voldsmænd — en Skikkelse uden Menneskelighed, hvortil Modellen neppe er bleven fundet i Livet, men i Byrons orientalske Poesier. Kordjan er en Polak, exalteret og nervøs, altfor fin og zart til det blodige Hverv, han paatager sig, et Mordforsøg paa Kejser Nicolaus — en Skikkelse, der skjønt paavirket af Mickiewicz, er udført paa Grundlag af Selviagttagelse. Dramet som Digtet dreje sig begge om Hævntanken alene.

Imod denne Grundtanke er det, at *Zygmunt Krasinski* har rettet sine betydningsfuldeste Værkers Tendens. Hans Fødselsskjæbne og hans Familieforhold havde bragt ham til at uddrage

en mindre enkelt Lære af de menneskelige Lidelsers Skuespil.

Zygmunt Krasinski fødtes i 1812 i Paris af polske Forældre, der tilhørte det højeste Aristokrati. Hans Fader traadte som ung Mand ind i Napoleons Hær, tjente sig op til kejserlig Adjutant og førte efter Napoleons Tronfrasigelse som General de polske Regimenter tilbage. Han blev Senator, Wojewode, aabnede en stor Salon for Videnskabsmænd og Kunstnere i Warschau, i hvilken den klassiske Aandsretning havde et af sine Kasteller, og aabenbarede sig snart som en af Alexanders og Nicolaus's troeste Tjenere. Paa en meget ufordelagtig Maade gjorde han sig bemærket, da han i 1828 som Medlem af den Rigsdagsret, der var nedsat over de politiske Forbrydere i Polen, ganske alene var for strenge Domme over de Sammensvorne. Saa tapper han havde været paa Valpladsen, saa frygtsom, saa let smigret og fristet viste han sig i Fredstid overfor den russiske Regjering.

Denne Faders høje offentlige Stilling — endnu i 1856 afløste han Paskiewicz som Statholder — blev skjæbnesvanger for Sønnens Liv, berøvede ham, der trods al Uenighed med Faderen følte sig bunden til ham ved ubrydelig Pietet, al Frihed saavel i personlig som i literær Optræden udadtil.

Kun 16 Aar gammel udstod han for Faderens Skyld en Krænkelse, han aldrig skulde glemme. Da i Aaret 1829 en af Polens populære Personligheder, Retspræsidenten Bielinski blev begravet, indfandt efter Aftale alle Studenterne ved Warschau-Universitetet sig i Masse til Højtideligheden og lode Forelæsningssalene staa tomme. Paa Faderens Befaling maatte imidlertid Zygmunt Krasinski gaa til Universitetet som ellers, hvorfor hans Kammerater den næste Dag faldt over ham og kastede ham ud. Scenen er skildret i Krasinskis *Det ufuldendte Digt:* «Jeg ser den gamle Bygning, i hvis Sale Tusind Jævnaldrende sidde og Lærerne tale fra Kathedrene. Jeg ser Trappen, der vinder sig som en Slange. Ikke sandt? jeg var en tapper lille Fyr, skjøndt endnu ikke udvoxen og ikke stærk. Jeg kom hjemmefra, gik stolt forbi dem alle, vel vidende, at de hadede mig, kun ikke hvorfor. De omringede og trængte mig fra alle Sider og raabte: Junker! Junker!, som var det en Skam, at jeg véd, hvor mine Forfædre ligge begravne. Jeg greb om Jernrækværket, men de trak mig i Hænderne, i Fødderne, i Kappen . . . Da aabenbarede du dig, min Genius, og sagde: «De ere uretfærdige. Vær du mere end retfærdig, tilgiv dem og faa dem kjær!»

Skjæbnen havde indviet ham til at lide, og

han saa ikke i den Overlast, han havde lidt, en Opfordring til at gaa ind paa den Rolle, som hans Landsmænds Uretfærdighed og Magthavernes Fristelser lagde tilrette for ham. Lige saa lidt kunde det med hans fornemme og dæmpede Naturel falde ham ind at gjøre sig yndet af Hoben ved et Brud med sin Fader. Han tog baade som Yngling og Mand et overdrevent, sønligt Hensyn til denne Fader, der som Overløber var bedækket med russiske Æresbevisninger og polske Forbandelser. For hans Skyld forblev han hele sit Liv igjennem som Digter anonym, og Bevidstheden om at have en Fader i den modsatte Lejr gjorde ham det umuligt at forkynde et Hævnens Evangelium i sine Poesier. Han vovede da at trodse en af sit Folks Troessætninger og en Grundstemning i Datidens Literatur, idet han forkyndte Hadets Afmagt for et Folk, der var lidenskabeligt af Temperament, krigersk af Instinkt og tilmed saa forpint og fortvivlet, at alle Frembringelser af dets Indbildningskraft hidtil havde været ikke blot mørke som en skybedækket Himmel, men gjennemkrydsede af Hævngjærrighedens Lyn. Om de andre Digteres Frembringelser gjaldt det, der siges i «Wallenrod»: «Mord og Ildebrand, det er, hvad I Waideloter [litauiske Sangere] holde af at synge om. Os overlade I Æren og Døds-

kvalen. Fra Vuggen af snoer jer Sang sig som en Slange om Barnets Bryst og gyder i hans Sjæl sin Gift: den vanvittige Attraa efter Hæder og den vanvittige Kjærlighed til Fædrelandet.» Men ingen af dem havde en saadan Følelse af Ansvar som Krasinski. Han led forfærdeligt, naar han hørte om de grusomme Straffe, der ramte unge Studenter for at have udbredt hans forbudne Poesier.

Ogsaa Krasinski skildrer kun Lidelser. I *Irydion* fremstiller han den Lidelse, som et Fremmedherredømme historisk har foraarsaget, idet han giver et Billede af Tidsalderen nogle hundrede Aar efterat det gamle Grækenland blev erobret af Rom. Han udmaler hos de Ypperste blandt Grækerne Kjærligheden til Hellas som det Land, Europa har at takke for al skjøn Kultur og som har været dets første Lærer i politisk Friheds Betydning, og Hadet til Rom, Grækenlands grusomme og hovmodige Herre, hvis halvt barbariske Kultur er laant. Dramet viser os Grækenlands Folkeaand pønsende paa et stort Hævnværk efter Aarhundreder af Undertrykkelse og Skjændsel, paa en Tid, da Caracallas og Heliogabals forfærdelige Brug af Magten har oprørt alle de Bedstes Sind.

Irydion er «Hævnens Søn», Hævnerens Barn; han er Søn af den store Græker Amfilochos,

der selv tilhører en Generation, for hvilken Hævnen ikke endnu syntes moden, men som har indprentet Irydion og hans Søster Elsinoe, to Børn som han har med en nordisk Kvinde, Hadet mod Rom. Naar han velsignede dem, mens de som Smaabørn sov, sagde han til dem: «Husker at hade Rom og at hævne Jer, du Irydion ved Ild og Sværd, du Elsinoe ved al Kvindens Kløgt og troløse Kunst!»

Og Irydion lever i sit Palads i Rom kun for Hævntanken og kobler i dens Tjeneste sin dejlige Søster sammen med den elendige og svage Dreng, som staar i Spidsen for Riget. Elsinoe bøjer Heliogabal som et Rør, og Irydion forklarer Kejseren, at ikke hans Rival Alexander Severus, men selve Byen Rom er hans Fjende. Mod Byen skal han føre den Krig, som Nero begyndte med Ildsvaaden, og saa redde Kejserkronen over til Byzants. Og Heliogabal fortrylles af denne storartede Tilintetgjørelsens Poesi, der fængsler ham som den kunde fængsle bedre Mænd end ham — polske Digtere for Exempel.

Krasinski havde rigtigt følt, at for de fleste af hans Landsmænd i Datiden var Polen efterhaanden kun blevet et Navn, som raabte paa Hævn. Han saa den Fare for Nationens Retssans, som laa i, at den var naaet til at tro Alt tilladt overfor Undertrykkeren. Allerede i Digtet

til den polske Moder var jo Løgn, Hykleri og Bedrag priste som Dyder. Saaledes havde Ingen taget Helten fra Ostrolenka, General Bem, det ilde op, at han gjorde sig til Muhamedaner blot for i tyrkisk Tjeneste at kunne komme Rusland bedre tillivs. Saaledes tog Ingen senere Wielopolski det ilde op, at han i et aabent Brev til Metternich efter Myrderierne i Galicien prædikede Folkets Opgaaen i Rusland i det blotte Haab om at Overenskomst med den mægtigste Fjende kunde skaffe Hævn over de to andre Fjender, Østerrig og Preussen, som da en ny Attila kunde knuse.

Krasinski ængstedes for denne Nationalfølelse, der kun levede i Had, for denne Fædrelandskjærlighed, der vel var stærkere end Døden, men altid førte Døden i Munden. Han skrev *Irydion* for at advare sit Folk.

I sidste Øjeblik strander Alt for Irydion paa de kristne Bispers Mistillid til ham. Elsinoe fordrer Heliogabal slaaet ihjel for at hævne hvad hun har lidt ved at være hans Elskerinde; saa dræber hun sig selv. Alexander Severus sejrer og bliver Kejser. Og Irydion vil dø, da Masinissa — hans onde Skytsaand, Waideloten fra *Wallenrod* i større Stil, desuden en Art Inkarnation af Antikens Afsky for det kristne Væsen — bortfører ham gjennem Rummet. I Afstand

ser han fra en Høj ved Kysten Rom «visende sit Marmor i Solen, som en Tiger viser sine hvide Tænder.» Og Angst griber ham for at Rom ikke vil gaa til Grunde, som hans Moder har spaaet. Masinissa lærer ham da, at Gotherne vel ville nedtrampe Rom i Grus, men at de Kristne da ville skabe et nyt Rom, der fører Nordens Krigere i sit Ledebaand, og at Rom da for anden Gang vil beherske alle Jordens Folk.

Krasinski vilde i et stort Exempel vise sit Folk, at den blotte Hævnsyge intet Varigt frembringer, og at det blotte Had er ufrugtbart. Han vilde maaske desuden, som Klaczko fint har bemærket, antyde at Fjenden kan gjenvinde ny Livskraft, hvor det mindst formodes, som Rom fandt Grundvolden for sin anden Storhedsperiode i Kristendommen, den tyske Ordens Efterfølgere en lignende Grundvold i Reformationen, og som Rusland maaske vil finde den i vort Aarhundredes Civilisation, der netop skulde synes en Trusel imod Rusland.

Epilogen hensætter os til Pavemagtens Rom ved 1830 Tiden. Irydion vandrer med Masinissa over det gamle Roms og midt iblandt den senere Storheds Ruiner. Herskermagten er repræsenteret af et Par Oldinge med Purpurkapper, som nogle Munke hilse og kalde Kirkefyrster. De

sætte sig i en Vogn med et Par sorte og gamle Heste for, og bag paa staar en Tjener med en Lygte. Det er Cæsarernes Efterfølgere! siger Masinissa. Irydion hader ikke mere Kristendommen, hvis Skjæbne nu synes ham saa sørgelig som fordum Grækenlands.

Tilsidst hører Irydion en Røst, som tilraaber ham: «Gaa Nord paa i Christi Navn, og stands først i *Gravenes og Korsenes Land*. Du kan kjende det paa dets Krigeres Taushed og dets Smaabørns Sørgmodighed. Du kan kjende det paa de Fattiges brændte Hytter og de Landsforvistes ødelagte Paladser. Gaa derhen og bosæt dig mellem de nye Brødre, jeg giver dig. Det skal være din anden Prøvelse. For anden Gang skal du se din Kjærligheds Gjenstand gjennemboret og i Dødskamp, og tusinde Sjæles Lidelser ville rummes i dit Hjerte.»

Moralen er altsaa denne: Hvad det gjaldt om i Templernes og Cypressernes Land er det samme som det, hvorom det gjælder i Gravenes og Korsenes Land, ikke det at bekrige sin Fjende med alle Midler, men at overvinde ham ved aandelig og sædelig Overlegenhed. Krasinski's atter og atter forkyndte Lære er den: ikke at vente bedre Tider af det Onde, vi kunde ønske at tilføje vor Fjende, men af det Gode, vi udvikle i vort eget Sind. Hvad han ræddes

for, er den Gift som Trældommen fremavler og udskiller i Sjælene. For ham er Sibirien, Knut og Pinsler den langt ringere Ulykke i Sammenligning med at Folkeaanden forgiftes i Hævntørst.

Vi have altsaa denne Grundmodsætning:

Hist Fortvivlelsens Hensynsløshed, som godkjender Alt, blot det rammer Tyrannen: Gracynas Gjerning, Wallenrods Bedrag og Forræderi, Almansors Pestkys, Kordjans Mordforsøg.

Her, paa samme Tid som Paskiewicz hersker i Warschau, en Stemme, der advarer mod det ufrugtbare Had og som, da man svarer den med Spot over dens Fejghed, nøjes med atter og atter at henvise til Stræben efter en højere Kultur for gjennem aandelig Udvikling og Lutring at overstraale og saaledes overvinde Fjenden.

Der gives to store ledende Principer i Livets Kamp. Det ene er jordisk, det andet aandigt, det første har de nærmeste, det andet de fjerne Følger af en Handling for Øje. Det første lyder: Da Livet er fuldt af Rædsler, saa gjør din Fjende uskadelig ved at tilintetgjøre ham. Dertil er alle Midler gode. — Det andet lyder: Da Livet er fuldt af Rædsler, saa formindsk deres Tal ved at gjengjælde Had med Kjær-

lighed! Elsk din Fjende, afvæbn ham ved en Selvfølelse, der kun udfolder sig i Kjærlighed og som, stærkere end Døden, overalt vækker Liv! — Det første er Conrads og Kordjans, det sidste er den store Anonymes Princip. Maaské er de begge lige upraktiske, forkyndte fra Folk til Folk. Det ene, fordi Hævnen stedse fremkalder Hævn paany, det andet, fordi Kjærlighed som eneste Princip er utilstrækkeligt i en Verden, hvor Lammets Blidhed ikke afgiver noget Værn mod Ulvens Tand.

Men det er disse to Principer, der gjennemtrænge Polens romantiske Literatur, lige romantiske begge.

Der gives endnu et tredje, uromantisk og usentimentalt Princip, det lærer ikke: at udrydde og ikke: at elske sin Fjende, men at arbejde mere og bedre end han. Fremtiden tilhører hverken Hævneren eller Apostelen, men den som arbejder med Geni.

VII.

Der forekommer endnu en Variant af Hævnertypen med meget af Forkyndertypen i sig, som hidtil ikke er berørt og som maa behandles under Et. Det er den Gruppe af Skikkelser i Polens romantiske Literatur som man med en Fællesbetegnelse kan kalde Hamletskikkelserne. Der er jo i Renæssanceliteraturen denne ene store Skikkelse, Shakespeares Hamlet, fra hvilken man kan datere den moderne Poesi, oprindeligt opstaaet af engelsk Virkelighedssans og Montaignesk Skepsis. Som «Hamlet» er den nyere Tids første filosofiske Drama, saaledes fremtræder ogsaa her første Gang det typiske moderne Menneske med den dybtfølte Strid mellem Idealet og Omverdenen, den dybtfølte Kløft mellem Kræfterne og Opgaven, med Væsenets hele indre Mangfoldighed, med Finfølelse og Grusomhed, med Vid uden Lystighed, med evig Opsætten og rasende Utaalmodighed.

Meget af det mest Moderne i Aarhundredets

Poesi stammer fra Hamlet. I Tyskland fortolker Goethe ham i «Wilhelm Meister» og denne omdigtede Hamlet minder om Faust. Da Faust omplantes paa engelsk Grund, opstaar Byrons Manfred, en ny om end fjærn Ætling af Hamlet. Men i Tyskland selv antager det Byronske Væsen en ny og Hamletsk (Yoricksk) Form i Heines bitre og fantastiske Vid, i hans Had og Lune og Aandsoverlegenhed. Den Slægt, som i Frankrig Alfred de Musset tilhørte og som han skildrede i sine «Confessions d'un enfant du siècle», nervøs, fængelig som Krudt, tidligt vingestækket, uden Felt for sin Handlelyst og uden Handlekraft paa sit historiske Felt, minder levende om Typen. Og Mussets maaske ypperste Mandsskikkelse, Lorenzaccio, bliver den franske Hamlet, øvet i Forstillelse, langsom, aandrig, blid mod Kvinderne og dog saarende dem med haarde Ord, sygeligt attraaende at bøde paa sit Livs Betydningsløshed og Daarlighed ved en Handling, og handlende for sent, til ingen Nytte, desperat.

Hamlet, der for Aarhundreder siden havde været det unge England og som for Musset en Tid lang var det unge Frankrig, blev senere det Navn, med hvilket Fyrrernes Tyskland døbte sig selv. «Hamlet er Tyskland» sang Freiliggrath.

Der kommer under den polske Romantiks Udfoldelse et Tidspunkt, paa hvilket Digterne ere tilbøjelige til at sige: Hamlet er Polen.

Beslægtede politiske Forhold bevirkede, at Hamletskikkelsen allerede samtidigt men dog mest en Snes Aar senere kom til at beherske en anden slavisk Literatur, den russiske, hvor man kan forfølge den fra Puschkins og Gogols Frembringelser af til Gontscharows og Tolstoj's, medens den ret egentlig udfylder Hovedpladsen i Turgeniews Produktion. Men man vil se, at den egentlige Pointe i Hamletbevidstheden, Hævnerkaldet, fattes her, idet alt Eftertryk er lagt paa Misforholdet mellem Reflexion og Handlekraft i Almindelighed.

Derimod finder man dybe Træk af Hamlets Væsen i alle de polske Digteraander. De staa fra Ungdommen af alle i hans Situation. Verden er af Led, og den skal sættes i Led igjen af deres svage Arm. De føle som Hamlet alle deres Ungdoms indre Ild og ydre Afmagt, højbaarne som de er, ædelttænkende som de er, opfattende Tilstandene, der omgive dem, som en eneste stor Rædsel, anlagte paa en Gang til Drømmeri og til Handling, til Grublen og til Hensynsløshed.

Som Hamlet have de set deres Moder, det Land, de skylde Livet, fornedret under den

kronede Røvers og Morders Haand. Det Hof, til hvilket Adgang undertiden staar dem aabent skræmmer dem, som Claudius's Hof skræmmer den danske Prins. Disse Ætlinger af Hamlet ere som han grusomme mod deres Ofelia, forlade hende, naar hun elsker dem højest; de lade sig som han sende langt bort til fremmede Lande og naar de tale, forstille de sig som han, klæde deres Mening i Lignelser og Allegorier. Det gjælder endelig om dem, hvad Hamlet siger om sig selv: Tag dig iagt; thi der er noget Farligt i mig. Det særegent Polske er, at hvad der svækker dem og hindrer dem paa deres Vej, er ikke deres Reflexion, men deres Poesi. Medens Tyskerne af denne Type gaa til Grunde i Reflexion, Franskmændene i Udsvævelser, Russerne i Dovenskab, Selvironi eller Selvopgiven, er det Indbildningskraften, der leder Polakkerne vild og bringer dem til at leve ved Siden af Livet.

Hamletkarakteren frembyder jo en Mangfoldighed af forskjellige Sider. Hamlet er Tvivleren, er den ved Hensyn eller Overvejelser til Uvirksomhed Bundne, er Hjernemennesket, som dels handler nervøst, dels af Nervøsitet ikke formaar at handle, han er endelig Hævneren, Manden, der forstiller sig for desbedre at kunne

hævne. Enhver af disse Sider bliver udfoldet af Polens Digtere.

I Mickiewicz's personlige Karakter er lidet Hamletsk, med mindre man vilde betegne den næsten sindssyge Betagethed af en Ide saaledes, som indfandt sig hos ham fra det Øjeblik af, da Towianski var traadt ind i hans Existens. Polens Frelse blev fra nu af en Religion, en Vished for ham. Han vilde skrive til Nicolaus, omvende Rothschild for at vinde dem for Sagen. Den Lærestol i slavisk Historie og Literatur, som Julimonarkiet havde overdraget ham ved Collège de France, blev ham frataget, da hans Foredrag gik over til at bestaa i den blotte Udvikling af fantastisk-patriotiske Theorier (1844). Men Handlekraft havde han. I 1848 forsøgte han at danne en Legion af Polakker i Italien. Under Napoleon den Tredjes Regjering, der efter hans Tro vilde virkeliggjøre den store Napoleons Messias-Løfter, passede han i nogle Aar det beskedne Embede som Bibliothekar ved Arsenalet, som Kejseren havde givet ham, men rejste under Krimkrigen til Konstantinopel for i Tyrkiet at danne en polsk Legion mod Rusland. Under disse Bestræbelser døde han der i November 1855.

Der er imidlertid Glimt af noget Hamletsk i adskillige af de Skikkelser, han har skabt, i Wallenrod, i Gustav, i Conrad, i Robak. Gustav

taler det dybsindige Afsinds Sprog, Conrad har de filosofiske Grublerier, Wallenrod og Robak forstille eller forklæde sig i Hævnens Tjeneste, og den sidste dræber som Hamlet sin Elskedes Fader.

En langt større Rolle spiller Hamlet-Væsenet hos Slowacki. Han var vild og blid, utæmmelig og vedbendagtig, klamrede sig i Livet til sine Venner, i Kunsten til Forbilleder, levede ikke med hele sin Person, men med Hovedet, i sine Ideer og sin Fantasi. Hans Fantasi er farverig og melodirig, ornamenterende og instrumenterende, men han mangler al Plastik. Derfor er Krasinskis Raad til ham saa træffende: Læg Granit under dine Regnbuer!

Hans historiske Stilling er den, at han helt igjennem følte sig som Mickiewicz's Medbejler og Modstander. Hans digteriske Frembringelse er for en stor Del betinget deraf. I Middelalderens Historie læse vi om Modpaver. Slowacki hører til Modpavernes ikke faatallige Race. Hans egentlige Originalitet er Formens. Hvad Skikkelserne og Grundmotiverne angaar, er han næsten helt bestemt ved de Mønstre, han efterligner, og de Rivaler han stræber at overgaa eller modsige. Des tydeligere sporer man i hans modtagelige Naturel Literaturens almindelige Tendenser.

Hans Drama *Kordjan*, skrevet Ansigt til Ansigt med Montblanc, der syntes Slowacki «en mejslet Statue af Sibirien», har taget Motiv af Kroningssammensværgelsen mod Kejser Nicolaus. De Sammensvorne have her deres Møde i en Kirke om Natten, den unge polske Adelsmand Kordjan [Hjertets Mand] tilbyder at begaa Kejsermordet. Gives der noget mere Hamletsk end Kordjans Svar paa Præsidentens Udraab «Du har Feber, dine Øjne ere vilde.»:

Kordjan.

Det er Ingenting, gamle Mand! Det er mit Haar, som bliver hvidt og fortærer min Hjerneskal. Jeg føler ethvert af mine Haar lide Dødens Kval; men det gjør intet . . . Plant paa min Grav to Poppelgrene og et Rosentræ — Strømme af Taarer ville vande dem, og jeg vil faa Haar paa Hovedet igjen . . . Har Du en Pen hos dig? Jeg gad nok skrive Navnene op paa dem, der ville græde over mig. — Min Fader, død; min Moder, død; alle mine Slægtninge døde; hun, værre end død . . . Altsaa bliver der Ingen tilbage efter mig. De blive Alle sammen med mig! Og Galgen bliver mit Mindesmærke.

Præsidenten.

Kordjan! der er den Seddel, Du gav de Sammensvorne, tag den, brænd den og vær løst fra dit Ord!

Kordjan.

En, to, tre! Gevær i Hvil! Skildvagter paa Slottet! Giv Agt! Hvilke dumme Ord, de vil lære En, hvordan man skal gaa. — Gamle Mand! Du kjeder mig med dit fred-

sommelige Ansigt; jeg kan ikke glemme, at jeg aldrig skal blive gammel. Hvis jeg nogensinde omringer dig med min talrige Børneflok, saa spyt paa mine hvide Haar, jeg tillader det (Klokken slaar elleve). Det er Himlen, som kalder mig (iler ud).

I en stor fantastisk Scene skildres nu Kordjans Indtrædelse paa Slottet, hvor han den Nat har Vagt, og hvor han med sin Karabin i Armen gaar mod Kejserens Sovekammer, medens Indbildningskraftens og Frygtens Stemmer uafbrudt tale ham til. Indbildningskraften siger: Hør mig! jeg taler til dine Øjne! Frygten: Hør mig! jeg taler i dit Hjertes Banken! indtil Vægge og Søjler blive til Slanger og Sfinxer, Gulvet lever, Planterne have Øren, Blomsterne stirre, og lange Ligfølger vandre fra Kirken ind i Slottet: Kister, Sceptere, Kroner, Lig og stedse flere Lig, medens Kirkeklokkerne kime. Kordjan styrter om paa Gulvet med Armen om sin Bajonet. Han var ikke Handlingen voxen. Det polske Hang til Fantasmagori har stillet sig imellem ham og hans Daad.

Ikke mindre Hamletsk er i *Kordjan* den tidligere, fint udførte Scene, i hvilken Kordjan som Emigrant har Audiens hos Paven, den samme Gregor den Sextende, der i Juli 1832 i et Brev til Polens Bisper havde fordømt den polske Revolution som Oprør mod den *legitime* Hersker og lovprist den *højmodige* Kejser, der

— Gud være takket! — havde gjenoprettet Orden og Rolighed.

Scenen foregaar i Vatikanet. Paven sidder i sin Stol. Ved hans Side paa en Taburet hans tredobbelte Krone. Paa den en rødhalset Papegøje.

En Schweizer
aabner Døren for Kordjan og melder med høj Røst:

Grev Kordjan, polsk Adelsmand!

Paven.

Vær hilset, Sobieskis Ætling! (Han rækker Foden frem. Kordjan knæler og kysser den.) Polen overvældes stadigt af Himlens Velgjerninger, ikke sandt? Daglig takker jeg Gud i dette lykkelige Lands Navn. Thi Kejseren, som virkelig ligner en Engel med en Oljegren, har i Hjertet stadigt det bedste Sindelag mod den katholske Religion. Vi burde synge *Hosianna* . . .

Papegøjen
(med gjennemborende Stemme):

Miserere!

Kordjan.

Jeg bringer Eder, hellige Fader, her en hellig Reliquie; det er en Haandfuld af den Jord, hvor man har myrdet titusind Mennesker, Børn, gamle Folk og Kvinder . . . uden dog i Forvejen at give dem Alterets Sakramente. Gjem den, hvor Du gjemmer Foræringer fra Czarerne, og giv mig, til Gjengjæld, en Taare, kun en Taare . . .

Papegøjen.

Lacryma Christi.

Paven.

. . . Imorgen skal Du faa mig at se i min hele Majestæt uddelende Velsignelse til Byen og Verden. Du skal se

hele Folkeslag paa Knæ for mig. Lad Polakkerne bede til Gud, have Ærefrygt for Czaren og holde fast ved deres Religion.

Kordjan.

Men denne Haandfuld blodig Jord, velsigner Ingen den? Hvad skal jeg svare mine Venner?

Papegøjen.

De profundis clamavi, clamavi!

Paven.

. . . Min Søn! Gud lede din Gang, og gid dit Folk maa rive Jacobinismens Spirer ud af sit Skjød og helt og holdent hellige sig til at dyrke Gud og Jorden, og ikke mere have andet i Hænderne end Psalmebog, Hakke og Rive.

Kordjan
(kastende sin Haandfuld Jord ud i Luften).

Jeg kaster Martyrernes Aske ud for alle Vinde. Med sorgfuld Sjæl vender jeg hjem til mit Fødeland.

Paven.

Hvis Polakkerne blive overvundne, kan Du være vis paa, at jeg skal være den første til at lyse dem i Ban. Gid Religionen maa voxe som et Oljetræ og Folket leve i Fred i dets Skygge.

Papegøjen.

Halleluja!

Og finde vi nu hos Slowacki den radikalt anlagte polske Hamlettype, saa møder os hos Krasinski, der i saa mange Aar var Slowacki's Ven og Støtte, den konservativt anlagte Hamlet.

Digteren selv havde ikke med fuldkomment fri Selvstændighed kunnet udvikle sin Livsanskuelse indenfra. Et vist Forbehold var ham dikteret ved hans Stilling som sin Faders Søn og ved en Slægtarv af aristokratiske Tendenser. Tidt og ofte har øjensynligt den personlige Originalitet hos ham ligget i en, bestandigt nedkjæmpet, indre Strid med den Lære, han forkyndte, og det Livssyn, han forfægtede — et Livssyn, der har alle en ophøjet og pøbelfjendsk Tænkemaades Fortrin, men som aldrig er ungt, end ikke i den første Ungdom.

Helten i *Den ugudelige Komedie* har mere end ét Træk tilfælles med den berømteste af alle Danske. Han har Hamlets Ømtaalighed og Indbildningskraft. Han stræber mod et Ideal, men staar ligesom udenfor Virkeligheden, digtende sit Liv. Han er en Ven af Monologer og sysler med Skuespil. Han har en yderst fintmærkende Samvittighed, men kan begaa grusomme Handlinger. Han straffes for sit Væsens urimelige Vanskelighed ved sin Hustrus Afsind omtrent som Hamlet straffes for sin forstilte Galskab ved Ofelias virkelige Sindssyge. Men denne Hamlet er i stærkere indre Strid og fortæres af en ganske anden og dybere Tvivl end Renæssancetidens. Hin tvivler paa, om den Aand, hvis Sag han forfægter, er mere end

et Fantom. Naar Grev Henrik indeslutter sig i *den hellige Treenigheds Kastel*, er han ikke sikker paa, at den hellige Treenighed er mere end dette. Han har ikke Tro, kun Trang til at tro. Han er konservativ og klerikal, ikke af Overbevisning, men af Frygt for at de Magter, der bekjæmpe hint Kastel, kun er nedbrydende. Af blot politiske Grunde forfægter han et religiøst System, om hvilket han af sin plumpe Modstander, Demokratiets Fører, Pankratius (en Skikkelse som Renans Kaliban) maa høre de haardeste Sandheder uden at kunne gjendrive dem. Det nytter lidet, at han, da Pankratius udvikler ham sine Utopier, har Svaret beredt «Du troer ikke selv derpaa», naar denne paa hans Replik om Menneskeheden, der alt er frelst ved Christus, kan svare: «Hvorfor hjalp han da ikke Menneskene i de snart totusind Aar af Jammer og Elendighed, der er forløbne siden hans Død. Er Du skabt i Menneskehedens Billede eller i Ammestuens?»

Denne Kval er ganske særligt den polske Hamlets.

Krasinski selv nærede ingen Illusion om en snarlig Gjenoprejsning af Polens Rige. Han ansaa inderst inde hele den vesteuropæiske Civilisation, den polske med, for dødsdømt. Ja endog Kristendommen syntes ham døende, skjønt han

selv altid skrev i kristelig Aand. Naar han optraadte som aristokratisk Konservativ i sine Poesier, da var det med den kvalfulde Følelse af, at han forsvarede det Slette af Frygt for det Værre. Hans Privatlivs Gjenvordigheder og de nationale Ulykker i Forening knækkede ham tidligt. Fra sit 34te Aar af var han en nedbrudt Olding, ødelagt af Nervesvækkelse og Øjenlidelser. De tretten Aar, han havde tilbage at leve i, var en uafbrudt Dødskamp.

Det blev ovenfor berørt, at Hamlet hos ham saa at sige bliver indført ved Claudius's Hof. Det sker i hans skjønne Digtning *Fristelsen*, der afgiver et typisk Exempel paa den symbolske Fremstillingsform, som den politiske Tilstand i hine Dage tvang Polens Digtere til at udtrykke sig i. Digtningen hviler tydeligt nok paa personlige Erindringer om, hvad der er hændt Krasinski under hans Ungdomsophold i Petersburg, er desuden en fantastisk Fremstilling af hvad han vilde have gjennemlevet, ifald han havde fulgt sin Faders Exempel.

Digtet begynder hemmelighedsfuldt med en Anraabelse: «O Moder, sex Gange gjennemborede, ulykkelige Moder!» og skildrer et Landskab, hvor paa en blidt opstigende Høj en Kiste ligger under et slankt Fyrretræ; i Kisten er en Skikkelse med Lænker om Hænderne og

Krone om Panden. Sex Høje ere adskilte ved grønne Furer, i hvilke Blodet rinder som mumlende Bække, og Ukrudt spirer over brudte Vaaben.

Saa skildres en fornem Ynglings Ankomst til den store By og til et stort Slot, ad hvis Trapper alle stige saa ivrigt op, som gik man op i Himlen. Talrige Instrumenter klinge, Vellugt omstrømmer den Kommende, han ser en Trone som i Solglans ophøjet over de Dansendes Skarer. Paa Tronen sidder Eneherskeren over Liv og Død under en Himmel af Faner. Fra en af disse Faner, som er revet i Pjalter, falder af og til en Bloddraabe ned. Men Ingen agter derpaa uden Ynglingen alene.

Mængden deler sig saa, og fra Tronen skrider Slottets Herre ned og gaar rank og kraftig hen mod den unge Mand. Ynglingen ser ham fast i Øjet; Herskeren rynker sine Bryn og siger let: «Kom lad os gaa sammen, og jeg vil vise dig mit Slots Vidundere.» Og da Ynglingen staar som fortabt i Drømme, giver han ham et Kys paa Panden og tager ham med sig. Med sin Moders Kiste for Øje gaar den unge Mand ved Siden af Herren over Liv og Død, og Blodet i hans Arm banker mod Voldsherskerens haarde Arm. Og denne taler om Fortiden, nævner selv den myrdede Moders

Navn uden Gysen, som hvilte hendes Død ikke paa hans Samvittighed.

De gaa gjennem Rækker af Mennesker, hvis Pander røre Malachitgulvet; saa aabnes ved Slottets anden Ende pludseligt Malmdøre. Ynglingen ser ind i et uhyre Skatkammer, i Bjergminer af uendeligt Omfang. Med blændende Glans straale Kildevæld af flydende Guld og Sølv og Amethystbuer hæve sig i Regnbuefarver. Men nu og da høres ogsaa som et Skrig af Døende, som en Raslen af Lænker, og af og til drage Menneskeskikkelser forbi som sorte Skypletter over Maanen; de løfte Hænderne, saa det rasler derved, og bønfalde om en Draabe Vand; saa gløder Herrens Øjne blodrøde af Vrede. —

Fra da af vise Alle den unge Mand Hyldest. Man vil kysse den Haand, der har berørt Herskerens. Man rækker ham Pokaler fulde af kostelig Vin, og en ung skjøn Kvinde anraaber ham om Elskov.

I Tronsalen har Livets og Dødens Herre givet Ynglingen Plads ved Taffelet ved sin Side under de erobrede Faner. Afsendinge fra Østens og Vestens Konger træde frem foran Herskeren, og hver Feltherre sætter ved Tronens Fod en Urne af purt Guld, fuld af deres Aske, der faldt i Kamp for den hellige Sag i Verdens forskjel-

ligste Udkanter. Herskeren spørger: «Er de virkeligt døde og ville aldrig mere staa op?» Svaret lyder: «Visselig aldrig», og Urnerne anbringes langs begge Sider af Salen paa sorte Søjler af Granit. Der lægges Ild ned i dem og Asken brænder med blaalig Flamme; blege Røgelseskyer bringe Herskeren Dødningelugten.

Ligeoverfor den unge Mand staar den Urne, som bærer Moderens Navn og indeholder hendes Sønners Aske. Saa ofte han ser paa den, taber han sit Bæger, men den skjønne Kvinde ved hans Side rækker ham det stadigt paany. Et Slør lægger sig om hans Bevidsthed. Da smiler Herskeren og siger: «Du er min Gjæst; det er Tid, at du sværger mig Troskab og giver Afkald paa dit gamle Navn,» og han kaster en Haandfuld Diamantkors til ham med Ordene: «Bær dem til Erindring om mig.» En Herold træder frem, og af en sort Bog læser han Edsformularen højt for den unge Mand, der gjentager den med sænket Hoved, mens det bliver sort for hans Øjne. Neppe har han endt, saa rejser Livets og Dødens Herre sig og raaber: «Du mine Trælles Slave! i Strikken skal du dø, hvis du bryder din Ed.» Saa leer han med Haan. Men da Ynglingen løfter sine Øjne, læser han paa Urnen, hvor Moderens Navn stod, kun det ene Ord: *Skjændsel*, og *Skjændsel* raabe Tusinder

til ham, bag ham, foran ham, omkring ham. *Skjændsel* gjenlyder det i Slottets Hvælvinger fra Tronsalen til Skatkammeret.

Det Hele var et Drømmesyn, af hvilket Ynglingen vaagner, og Digtet ender, som det begyndte, med en begejstret Anraabelse af den sex Gange gjennemborede Moder.

Digtet er, som alt antydet, et Udtryk for den polske Hamlets Rædsel for Claudius's Hof.

Men man giver kun en ensidig Forestilling om disse polske Skribenters Ejendommelighed og Flersidighed ved at betone deres Hamlet-Situation. Hamlets Modsætning, det er i Shakspeares Tragedie Fortinbras, det friske Virkeligshedslivs foryngende Princip, som arver Kronen og Riget, naar alt Andet er udtømt og forgiftet. Der er Glimt ogsaa af Fortinbras's Væsen hos flere af disse Digtere, men selve det, han sindbilledligt repræsenterer, lever i Mickiewicz.

Der var hos Mickiewicz et Grundvæld af sprudlende, dumdristig Ungdomskraft. Der var Noget i ham, der var Friskheden selv, Uimodstaaeligheden selv, det der kommer til Orde i Oden *Til Ungdommen* og i det udødelige Digt *Faris*. Det er Ungdommen, som troer at kunne rive den gamle Verden ud af dens Spor og som gjør Forsøget. Det er Ungdommen, der som Faris og Bibelens Jehu farer frem «som var den

gal.» Det er den, for hvem Rovfugle tage Flugten, og Orkaner maa vige. Denne stormende Kraft og Selvtillid findes hverken hos Slowacki eller hos Krasinski saa primitiv. Det er af denne Kraft, at der hos Mickiewicz fremgaar en Lidenskab saa høj som den, der spænder Buen i tredje Del af *Dziady*, og en saa mandig Ligevægt i Sindet som den, der aabenbarer sig i den polske Literaturs Mesterværk *Pan Tadeusz*.

En saadan Sundhed i Følelseslivet findes ikke hos nogen anden polsk Digter. Mickiewicz alene formaaede at nærme sig til hine store Navne paa Digteraander, der staa i Historien som sunde fremfor alle, langt sundere end Byron, sundere endog end Shakespeare: Homer og Goethe.

Det er ikke i Kraft af sin Sjæls Sundhed, at Krasinski løfter sig op over sin Tidsalder og hører Fremtiden til. Det er i Kraft af sin Sjæls Højhed og det Sublime i Synsmaade og Tankegang. Hans Værker have ikke Sundhedens Rødme men Farveløshedens Renhed. Der er en trodsig Selvstændighed i hans isolerede Stilling, et eget Fremsyn i hans Anelser om Faren ved at ophidse Folket mod den polske Adel — disse Anelser, som Slowacki overmodigt og haanende spottede ham for, men som fik en tilsyneladende uimodsigelig Retfærdiggjørelse, da Bønderne i

Galizien 1846 af Metternichs Kommissær Breindl lode sig udbetale 5 Gylden for hver levende og 10 for hver dræbt polsk Adelsmand. Der er endelig et Dybsind i *Den ugudelige Komedie*, hvis Genialitet overrasker, naar man mindes, at den er forfattet af en Yngling paa 21 Aar.

Det er hverken ved Sundhed eller ved Selvstændighed, at Slowackis Produktion vil trodse Tiden. Han er vel i religiøs Henseende mere frisindet, i politisk Henseende mere forvoven end sine store Rivaler, men han er det bestandig lige saa meget af Modsigelseslyst som af Overbevisning. Ingen er mere glimrende end han. Han har den ægte polske Kjærlighed til Glans og Farvepragt, han for hvem det Guddommelige var Fjærbusken paa Hjelmen. Men har han den polske Pragtkjærlighed, saa har han tillige fremfor nogen den alment slaviske Efterligningsgave. Næsten ved ethvert af hans Værker forstyrres man i Nydelsen ved Erindringen om et ganske bestemt Forbillede.

Maaden, hvorpaa han tilegner sig Shakespeare, er ufri; hans *Ballandyna*, en Blanding af «Sommernatsdrømmen», «Kong Lear» og «Macbeth», i hvilken der findes dejlige Enkelttræk, dybsindige Scener, men i hvilken de enkelte Elementer staa uharmonisk mod hverandre, efterlader, tiltrods for visse Opfindelsers

Dristighed, et pinligt Helhedsindtryk. Sin Behandling af *Beatrice Cenci's* Tragedie har han i Grund og Bund fordærvet ved at erstatte det menneskelige Sjælestudium med en romantisk Hexedans uden Ende, som kun er en Udtværen af det i «Macbeth» med Mesterens Knaphed behandlede Hexemotiv. Hans *Cenci* staar langt tilbage for Shelleys saa meget tidligere, beundringsværdige Behandling af samme Æmne, som Slowacki øjensynligt ikke har kjendt — ellers havde han efterlignet den. Hans *Maria Stuart* er selvstændigere og ejendommeligere. Den gjennemgaar, næsten Akt for Akt, samme Afsnit af den skotske Dronings Liv som senere Bjørnson, og Slowacki's Maria er som Karakter endda interessantere og betydeligere end Bjørnsons, mens Behandlingen i det Hele er mere lyrisk.

Slowacki var maaske for opfyldt af sig selv til ret at fordybe sig i Menneskene, før han skildrede dem. Han studerede mindre Menneskelivet end Byron og Shakespeare, Mickiewicz og Krasinski, tilsidst Calderon. Saa tegnede han halvt levende, halvt drømte Figurer; Skikkelser, der fragmentarisk er sande, fragmentarisk fortegnede, og dækkede Tegningens Svagheder ved at kaste sin Diktions Regnbueglans over den. Hans Stil er veltalende og dristig, sjældent

snevertsluttende nok. Dens Styrke og Svaghed er dens overvældende eller altfor store Farverigdom.

Der er ingen Fugl, som i Vingebredde og Flyvekraft er Ørnen lig. Ikke for Intet kaldes den Fuglenes Konge. Der er ingen Fugl, som i uplettet Hvidhed og Bevægelsens stille Værdighed er Svanen lig. Ikke for Intet er den den adelige Renheds Symbol. Paafuglen kan ikke flyve som Ørnen, ikke sejle som Svanen, men ingen af dem naaer den i Fjæderhammens uforlignelige Farvepragt.

Mickiewicz er Ørnen, Krasinski Svanen, Slowacki Paafuglen blandt Polens bevingede Aander.

VIII.

Der er blandt de Værker, hine Digtere have frembragt, en enkelt Bog, som de Kyndiges Dom tidligt har fremhævet som Polens ypperste Digterværk. Det er det eneste Værk, i hvilket nogen af de tre store Forfattere har forsøgt at give et mangesidigt, nationalt Kulturbillede af en bevæget Tid, han selv har været Vidne til; det eneste Værk, i hvilket vi finde en bred og rig Fremstilling af Polens Natur; det eneste, i hvilket Digteren ikke holder sig for god til at lade Hverdagsmennesker i stort Antal optræde; det eneste endelig, i hvilket Grundtonen ikke mere er den tragiske eller lyriske Exaltations, men en rolig Humor, fra hvilken Overgangen til Satire, Ømhed, Vemod, Begejstring er let.

Tallet paa episke Digterværker af blivende Værdi er som bekjendt saare ringe. Men enkelte af disse Værker ere blevne staaende i Verdensliteraturen som Grundbøger, Bibler, Folkebøger,

i hvilke en hel Nation eller Stamme har fundet sit Væsen skildret, sit Liv fremstilt i sand og blivende Form; de høre som det gamle Testamentes patriarkalske Bøger, som Homer, Ramayana, Firdusi, Niebelungenlied, fjerne Tider til. Det beror paa, at i det egentlige Epos udtaler i Reglen for første Gang et Folks naive Selvbevidsthed sig. Det opstaar, naar Folket er blevet saa klart over sig selv, at det kan glæde sig over et forklaret Gjenskin af sine Tilstande i Kunsten, og dog endnu ikke er blevet saa civiliseret, at dets Religion er stivnet til Dogmer og dets Samfundsformer til Politistat eller Retsstat. Thi episk, det vil sige i videste Forstand heroisk, er Tilstanden kun, hvor de raadende Magter ikke ligge udenfor det enkelte Menneske og ikke have berøvet det selstændig Handlekraft, som hvor Disciplin og Kommando herske i Krig, Kongemagt, Embedsvælde og endnu tungere Samfundsnormer i Fred.

Hos Homer er hver enkelt Hærfører en selvstændig Hellener; selv om Agamemnon er Kongernes Konge, staa de øvrige Konger dog ikke under hans Scepter. Lignende Tilstande træffe vi i langt senere Tiders episke Digtning, saaledes i Spaniernes «Cid» og hos Italierne Ariosto og Tasso, om end Naiveteten her er ringere og navnlig hos Tasso det Virgilske For-

billede virker trykkende. En sand Folkebog kunde Tasso's «Jerusalem» kun forsaavidt blive, som Folket fornøjede sig ved Versenes Klang og de brogede Eventyr. Sit eget Liv gjenfandt det ikke deri.

Tydeligst strandede Forsøgene paa at ville lave et Folk en Epopee, da Voltaire i det attende Aarhundrede skrev «Henriaden». Fra den Tid af gik det op for alle Tænkende, at der udfordredes ganske særegne Vilkaar til Frembringelsen af et episk Nationaldigt, saa det i en Forstandstidsalder neppe lod sig skrive, da det hverken var sandsynligt, at vi mere vilde kunne finde den nødvendige Naivetet hos en Digter eller det primitive Anarki i en Tidsalder, han kjendte og kunde skildre, hvorpaa hidtil de store Epopeers Kraft til at slaa ned i en Folkebevidsthed syntes at have beroet.

Da Naiveteten nu i dette Aarhundrede atter kom til Ære og Værdighed, og da Poeterne dels igjen bleve barnlige, dels forsætligt gjorde sig naive, søgte de at undgaa de moderne Tilstandes Regulerthed ved at lægge deres episke Forsøg tilbage til den graa Oldtid.

I Epopeens Natur ligger det, at den giver et bredt Kulturbillede med udførlig Skildring af et Folks hele Levevis, dets Spise og Drikke, Klædedragt og Boliger, Sæd og Skik. Hos

Homer lever endnu alt dette. Den homeriske Mand og Kvinde gjenfinder sig selv i deres Omgivelser. Odysseus selv har tømret sig sin Seng, Kvinderne selv have vævet deres Tøj, Kongedøtrene selv kjøre det til Vask, Mændene selv opslaa deres Telt eller bygge deres Hus. Intet af deres Eget er dem fremmed, intet er som vore Dages Bohave eller Stoffer Fabrik- og Maskinprodukt. Heltene have tilkjæmpet eller tilbyttet sig deres sjældne Vaaben, af hvilke ethvert har sin Ejendommelighed.

Da nordiske Digtere af Rædsel for deres organiserede og regulerede, fabrik- og maskinmæssige Samtid søgte tilbage til Oldtiden, frembragte de fortællende Digte som «Hrolf Krake» eller «Frithiof», Bøger af et vist betinget Værd, men som ingen dybere Kulturinteresse frembyde idet de ikke have den svageste Lighed med den Tid, de fremstille. De eneste moderne Digtere, hvem det er lykkedes at yde Noget, der har episk Karakter, er Byron, hvis «Don Juan» giver et Verdensbillede, skjønt det i sit Væsen er et skjærende, glødende-sanseligt og brændende-harmfuldt Spottedigt, og før ham Goethe, der i «Hermann og Dorothea» i den fortællende Digtnings gamle Kunstform gjengav noget af det tyske Folks simpleste og bedste Substans. Typerne ere her klare, borgerligt-storstilede. Her-

mann og Dorothea staa for Læserens Øjne som den tyske Adam og Eva. Men selve det episke Grundlag er spinkelt: Familieliv i en lille tysk By; Pastor og Apotheker; Hotelvært og Værtinde; Forholdet mellem Forældre og en voxen Søn; som Baggrund imidlertid: den franske Revolution, de flygtende Udvandrere, der fra den venstre Rhinbred bringe den forældreløse, hjemløse Pige med sig, hvem Hermann fører til sit Hjem og sine Forældre. Her er altsaa antydet Modsætningen mellem Omflakken og Smaastadshjemlighed, Omvæltning og stille Spidsborgerlighed. Det Hele er mindre en Epopee end en Familielivs-Idyl paa episk Baggrund.

Polen har i *Pan Tadeusz* det eneste lykkede episke Digt, vort Aarhundrede har frembragt. *Mickiewicz*'s gode Stjerne vilde, at han denne Gang ikke skulde gaa tilbage til den fjerne Fortid for at frembringe noget Episk. Han forstod her at se det Heroiske i sin egen Tid.

Elisabeth Browning har i sin «Aurora Leigh»s smukke og veltalende Vers sagt et kraftigt Ord om Muligheden af at se dette. Hun siger: Enhver Tidsalder synes uheroisk for dem, der leve i den. Det ligger i at den ses paa altfor nært Hold. Hvis Bjerget Athos, som Alexander ønskede det, var bleven tilhugget til en uhyre Statue af en Mand, saa vilde Bonden,

der samlede Urter i dens Øre, saa lidt som de Geder, der tyggede Drøv ved dens Fod, have en Forestilling om dens menneskelige Form. Han maatte rejse milevidt bort, før Kjæmpebilledet viste sig for ham med fuldt menneskeligt Aasyn. Saaledes ser det almindelige Menneske og den almindelige Digter ikke Konturerne af den Tid, hvori de leve.

Mickiewicz var i den Forstand den ualmindelige Epiker, at han formaaede tilfulde at gjengive ikke blot hele Originaliteten af sit Fødelands Sæder, men hele Storheden og al Poesien, som Tiden omkring 1812 i Polen bar i sit Skjød. Han vovede at grunde et helt Epos paa Selvsyn.

Dets Tilblivelse er mærkværdig. Det fremgaar af Mickiewicz's Ulykkesfølelse, efter at Revolutionen 1831, i hvilken han ikke havde deltaget, var knust. Han skriver 1832 efter Garczynskis Død: «Jeg er som en Franskmand paa Tilbagetoget fra Rusland, demoraliseret, svag, næsten uden Støvler.» Han var bleven indesluttet, mørk, tvær, menneskesky, og skjødesløs i sin Klædedragt. For at komme bort fra denne fortvivlede Forstemthed tyede han tilbage til sit Barndomsland, det Litauen, i hvilket han havde set Lyset, som han ikke havde gjenset siden den første Ungdoms Aar og som han, den For-

viste, aldrig skulde gjense. Og det Forunderlige skete, at han, der som Digter, direkte eller gjennem Masker, altid kun havde talt i eget Navn, han der havde trodset og opflammet, protesteret og ophidset, han blev Epiker med fuldendt Ro og med mægtig Bredde.

Han opnaaede den saa sjældne og kostelige episke Naivetet, der var negtet alle de andre Digtere i og udenfor Polen, af en dobbelt Grund, formedelst en Særegenhed i hans Forhold til sit Æmne og en Særegenhed ved Æmnet selv.

De andre Digtere savnede Naivetet. Men han, som kun havde set sit Fødeland med Barnets Øjne og aldrig kunde gjense det med den Voxnes, altsaa aldrig faa hint første Billed fortrængt eller overdækket, han fik til Erstatning for Udespærringen fra den fædrene Jord den episke Digters saa længe tabte Gave, den naive Følelse af Sammenvoxethed med Landet, dets Sæder og Tilstande, som det var, da han var Barn.

Og saa viste det sig, at det Stof, der frembød sig for ham, netop havde de gamle episke Stoffers Særegenhed. Litauisk Liv omkring 1812, det vilde sige en paa sin Vis ganske civiliseret Tilstand, der dog laa helt udenfor den ensformige, verdensborgerlige Civilisation.

Alt i dette Szlachta-Epos blev derfor saa uberørt af Vesteuropas Kultur som Litauens uhyre Urskove, hvori det foregaar, er af Forstvæsensbehandling. Alt er her originalt fra de særegne landlige Spiser med underlige Navne til den brogede Dragt: Zupan, Kontusz, Konføderatka. Her er en Rigdom af særegne Skikke; man har endog et eget Kostyme til at samle spiselige Svampe med. Og hvert Vaaben, hver Kølle, hver Sabel, hvert Gevær har sin Historie, som fortælles. Her vrimler af Originaler; hver anden optrædende Person er en Urskovs-Særling. Her er hverken Kommando eller Disciplin. Forholdet mellem Herskab og Tjenerskab er her endnu som i Middelalderen et rent personligt, ikke sjældent et lidenskabeligt Hengivenhedsforhold.

Endelig findes i denne Adels-Epopee et lignende Forhold mellem Adelsmændene som mellem Fyrsterne hos Homer. En vild Selvstændighed blomstrer her, trods den tilsyneladende Underordning under en Konge, som intet andet Steds i Europa. Man tager sig selv til Rette med væbnet Haand; man anerkjender Ingen over sig, fører Krig og leverer Slag i det Smaa, opriver Landet i indbyrdes Kampe, indtil Russernes Ankomst driver Fjenderne i hinandens Arme, og Napoleons Indrykning i Polen tænder

Fædrelandsbegejstringens Ild. Men det Adelsanarki, der i Virkelighedens Verden havde vist sig saa skjæbnesvangert for Polens Bestaaen, det afgav, som til Gjengjæld, saa ypperligt et episk Stof, at Polen fik sit enestaaende Epos i Kraft af selve den Tilstand, der tilintetgjorde Landet som Stat. Og idet Mickiewicz med Kjærlighed og Humor skildrede denne Skare af Don Quichote'r, aabnede han Fjernsyn tilbage og frem, der forklarede hans Folks glorværdige Fortid og dets nedbrudte Stilling i Datiden.

Handlingen varer fra Sommeren 1811 til Foraaret 1812. Ved at vælge dette Tidspunkt opnaaede han med sit forhaabningsrige Naturel det store Gode for sin Digtning, denne et knækket Folks Epopee, at han kunde slutte med et Opsving; en begejstret Fortrøstning. Han havde oplevet denne Folkestemning, da han som Dreng saa de franske Batailloners Indtog i Nowogródek.

Paa sin Rejse i Krim havde Mickiewicz havt den noget ældre Henryk Rzewuski, Ætling af en af Polens gamle Storadels-Familier til Rejseledsager. Denne aandrige Mand, en ypperlig Fortæller, var bleven opdraget i en reaktionær, aristokratisk Kreds, som svor ved Bonald og de Maistre. I Aaret 1812 havde han i St. Petersburg gjort de Maistres personlige Bekjendtskab, og han optraadte først i Privatlivet, senere i Literaturen

som fuldblods Talsmand for denne Tidsalderens mest storstilede Autoritetsforfægters Synsmaade. Rzewuski levede i Erindringen om polsk Adelsliv i det attende Aarhundrede. Han sad inde med et Forfattertalent, som han ikke var sig bevidst. Paa den Tid, da Mickiewicz opholdt sig i Rom og tilbragte to Vintre der i Selskab med Rzewuski, opfordrede Digteren ham til at skrive. Han sluttede fra hans mundtlige Fortællergave til hans skriftlige Fremstillingstalent. Da Rzewuski i den Anledning forelagde nogle Vers, som Mickiewicz fandt slette, lod denne sig ikke derved forvirre i sin Dom; thi han havde fra først af indset, at Rzewuskis Talent kun kunde aabenbare sig i Prosaform Han raadede ham da indtrængende til at skrive Prosa. Rzewuski fulgte Raadet og stod sig derved. Mærkeligt nok kom denne Prosa atter til at virke tilbage paa Mickiewicz.

Rzewuski skrev et tykt Bind Memoirer fra forrige Aarhundrede i Tidsalderens Stil. Den fingerede Forfatter var Severin Soplica, en af Fyrst Karl Radziwills Tjenere og Tilhængere. I disse løst sammenhængende Memoirer, der give et farverigt Tidsbillede, rigt paa stærke Træk og med fortræffelige Karakterskildringer, er Hovedpersonen den i Litauen saa populære Fyrst Radziwill, kaldet *Panie kochanku* paa

Grund af denne sin Yndlingsform for Tiltale (kjære Herre! kjære Ven!). Handlingen foregaar omkring Aaret 1770. Da Bogen 1839 kom ud, vakte den overstrømmende Henrykkelse; man læste den, som var det ægte Erindringer fra gamle Dage.

Allerede 1832 var den imidlertid fuldendt, og det er sandsynligt, at Mickiewicz af Rzewuski har modtaget en Tilskyndelse til at sysselsætte sine Tanker med Polen omkring Aarhundredeskiftet. At ogsaa hans Helt har Familienavnet Soplica, tyder derpaa. I Slutningen af 1832 begyndte han Udarbejdelsen af *Pan Tadeusz*, som han i et Brevsted fra December Maaned betegner som «en landlig Digtning i *Hermann og Dorothea*'s Art», af hvilken han alt har smurt en tusind Vers sammen.» Det var ham, mens han skrev, som var han henflyttet til Litauen. Februar 1834 slutter han Digtet, som han iøvrigt omtaler henkastende, med en vis Ringeagt som «en Narrestreg» i Modsætning til «Dziady», som han vil fortsætte for deraf at gjøre sit «eneste læseværdige Arbejd». Mærkværdigt nok dømte den almindelige Stemme hurtigt langt rigtigere end Digteren selv herom. Han forstod ikke selv at vurdere sit Held: at møde et saa uberørt Stof, en primitiv Natur, hvis Poesi han med levende Fantasi kunde gjen-

give, og et ejendommeligt, af Vedtægter ordnet Anarki med Individernes ubændige Frihed, der stod i saa stærk en Strid med de andre europæiske Samfunds politimæssigt sikrede Ensformighed.

Og idet han nu ikke som Rzewuski blot var en talentfuld Fortæller, der i skjødesløs, fragmentarisk Prosa fremstillede en forgangen Tid, men nedlagde sine Erindringer, Iagttagelser, Drømmesyner og Forhaabninger i en Form af henrivende Melodi, saa at ingen Stavelse kunde borttages af nogen Linje, uden at Savnet føltes, udrustede han dette sit Hovedværk med en saadan Modstandskraft gjennem Tiderne, at det vil komme til sene Slægter i Polen som den store Diamant i den nationale Arv, hvis Tilslibning gjør dens Værdi uberegnelig, og paa hvis haarde Legem Intet har kunnet bide.

Det er meget betegnende, at Mickiewicz's Samtidige ved »Pan Tadeusz» særligt havde Øje for Fortidsskildringen deri. Man slog Digtet sammen med «Soplicas Erindringer», og saaledes blev i den nærmest følgende Tid af alle den polske Romantiks Elementer ét det fremherskende, som fra Begyndelsen af ikke havde været virksomt, nemlig det gammeladelige Element. I «Pan Tadeusz»s Spor voxede gammeladelige Epopeer og Romaner op, saa Slowacki endog

— i *Agamemnons Gravmæle* — maatte advare mod denne evindelige Fortidsgift, denne brændende Nessusskjorte, som det nye Polen bar, den gamle Szlachta's røde Kontusz og gyldne Bælte.

Nu begribe vi neppe, at det var det i «Pan Tadeusz», der kunde minde om Walter Scott, det Fortidige deri, som omkring 1840 forekom Slægten at være det i det enestaaende Digterværk, som det skyldte sin Virkning. Nutildags ligger det klart for Dagen, at det, der bevirkede, at Mickiewicz endelig, og han alene af de tre store Digtere, naaede til at frembringe et paa en Gang folkeligt og uforgængeligt Værk, var den Omstændighed, at han, og han alene, en eneste Gang indlod sig paa Virkelighedsskildring uden Fantasteri og Spiritisme og paa et historisk Maleri af en Verden, der ikke laa halvskjult bag Fortidens Taager, men som han selv med sine klare og kloge Barneøjne havde set, før den forsvandt.

Digtets Undertitel er «Det sidste Indridt i Litauen» og gaar paa den gamle anarkiske Skik, at afgjøre Retstrætter mellem to adelige Familier ved at den ene med alle sine Tilhængere i Flok simpelthen red afsted og med væbnet Haand satte sig i Besiddelse af den omstridte Gjenstand. Saaledes sker det her. Der svæver mellem Fa-

milierne Soplica og Horeszko en gammel Trætte om Ejendomsretten til et forfaldent Slot. I Soplicowo er Egnens Adel forsamlet for at afgjøre Trætten. Der lære vi alle de optrædende Personer at kjende, Hovedpersonen Tadæus; hans Onkel Dommeren Soplica; Modparten den lidt naragtige, italiensk-romantiske Grev Horeszko, i hvem Digteren siges at have givet et Portræt af den Mand, som røvede ham Marylkas Hjerte; en kjøn og elskværdig, ikke mere ganske ung Kokette fra St. Petersburg, Telimene, den unge Ingénue Sophie af Huset Horeszko, der opdrages i Dommerens Hjem (en ung Pige, som har nogle Træk af Marylka) endelig en Sværm af ypperligt tegnede Gjæster. Man begiver sig paa Bjørnejagt i Urskoven, som skildres med uforlignelig Kraft. De Jagende komme i Livsfare, men Bjørnen fældes af Robak, en mystisk Bernhardinermunk, der ved alle Lejligheder griber hjælpende og frelsende ind. Stridsspørgsmaalet om Bjørnehuden ophidser Grev Horeszko og foranlediger ham til ved et «Indridt» at tage det Soplica tilkjendte Slot i voldelig Besiddelse. Denne Triumf fejres med et Drikkelag, i hvilket alle Deltagerne beruse sig saaledes, at tililende russiske Soldater kunne overvælde dem og binde dem som Dyr. Men overfor Russerne føle alle Polakkerne sig som forbundne. Robak lægger

en Plan til at befri de Fangne og overrumple Russerne. Det kommer til Kamp, i hvilken han vel selv bliver dødeligt saaret, men Polakkerne sejre. Deres Førere maa nu ganske vist ved Flugt unddrage sig videre Forfølgelse, men de gaa over Niemen til Napoleons Tropper, og snart vende de tilbage som Officerer i den polske Hær under Dombrowski, hvis Banner samler alle de fordums Modstandere. Tadæus Soplicas Bryllup med Sophie Horeszko feires som Symbol paa de stridige Huses Forsoning, og i et stort Gjæstebud spiller saa Jankiel Polens Historie til 1812, indtil Alt slutter som i en Morgenrøde af lyse Forhaabninger.

Hovedpersonen Tadæus er en elskværdig og kjæk ung Fyr, ikke interessantere end en af Walter Scotts unge Helte, og har ingen anden Bestemmelse end den at holde Stoffet sammen. Hans Ynglingenatur er skildret frit, uden Hykleri eller Besmykkelse; der er imidlertid intet i ham, som fængsler. Den virkelige Helt er ikke han, men hans Fader Jacek, der skjuler sit Navn og sin Stand under Munken Robaks Kutte.

Jacek har fordum dræbt Sophies Fader, Magnaten Horeszko, da denne netop værgede sit Slot mod Russerne. Den store Herre havde nemlig i sin Tid afvist Jacek som Beiler, om-

trent som Grev Ankwicz, der her er Modellen, afviste Mickiewicz. Jacek gjenser aldrig Datteren Eva (ogsaa Navnet er beholdt), som tvinges til det Ægteskab, i hvilket hun føder Sophie. Selv gifter han sig siden uden Kjærlighed, faar i denne Forbindelse Sønnen Tadæus, gjør saa Bod for Drabet paa Horeszko som Bernhardinermunk, lader Sophie opdrage og vaager som et Forsyn over hende og sin Søn. Som Horeszkos Drabsmand er han kommen i Ry for at have været et russisk Redskab; i Virkeligheden er han en af den franske Regjerings betroede Mænd, der har til Hverv at forberede en stor polsk Opstand. Da han døer i den sejrrige Kamp mod Russerne, fæstes Æreslegionens Kors paa hans Grav.

I Jaceks centrale Personlighed ser man ligesom Mickiewicz's nye Digtning voxe ud af den ældre. Som Morder af krænket Stolthed, som den angrende Munk, der med et Livs Forsagelse bøder for et Øjebliks utæmmede Vildskab, minder han om de gamle Byronske Helte, i sit Væsen nærbeslægtet med alle Mickiewicz's romantisk-lidenskabelige Hovedpersoner. Han er i visse Maader saa tro et Spejlbillede af Digterens personlige Oplevelser og Stemninger som Gustav og Conrad. Men af hans Sjælelivs lyrisk-romantiske Kjærne skyder den hele episke Rig-

dom frem som en mægtig Eg af et Agern. Det enkelte Menneskes Skjæbne gaar ganske op i det hele Folks, hvis Laster og Dyder udfoldes for Læseren, idet vi lære dets Trættekjærhed, Partitvedragt og Tilbøjelighed til Borgerkrig at kjende, men ogsaa den Begejstring, der gjør det rede til, saasnart Pustet fra Europa naaer det, at staa op som én Mand for at virkeliggjøre sit Ideal. Det blinde Had fra de tidligere Digtninge er her forsvundet. Plut, den fødte Polak, beskjæmmes og ryddes uden Naade af Vejen som Overløber. Derimod Russeren Rykow er en brav og skikkelig Fyr, lidt tilbøjelig til at drikke — som Polakkerne selv — men ubestikkelig og godmodig.

Alt i Alt er Skildringen af de enkelte Mennesker slet ikke Hovedsagen her. Hovedæmnet er den brede Skildring af Naturlivet og af Menneskelivet som bestemt af denne Natur.

Der forekommer under Beskrivelsen af Bjørnejagten et Sted, hvor Egnens Wojski (en Hæderstitel, Tribun), da Bjørnen er fældet, paa sit Horn spiller en Hallali-Fanfare over den dræbte Bamse. Det lyder omtrent:

Dér greb vor Wojski sit Horn, det fast ved Bæltet bundne,
Sit Bøffelhorn, det lange, i talrige Snoninger vundne,
En Boa ligt — til Munden det fører med begge Hænder.
Hans Kinder staa spændt som et Græskar, blodskudt hans Øje brænder.

Nu sænker han Øjelaaget, trykker saa Bugen ind
Og suger ind i sit Bryst af al Magt Vejr og Vind
Og blæser. — Ret som et Stormpust hvirvler Klangen afsted,
Ind i den dybe Tykning, hvor Ekko gøgler dermed.
Da Skytterne stumme undres, Klapperne rent fortrylle
De stærke Toners Velklang, Renhed, Kraft og Fylde.
Al Kunst, der fordum vandt ham Hæder, nu som Gamling
Udfolder han end én Gang i sine Skytters Forsamling.
Snart Egene han vækker, fylder Skoven rundt omkring,
Som vilde en Jagt han begynde, som glammede Hundenes Ring.
Thi det *var* Jagten, malt i Toner, stærke, klare.
Først skingrer det lydt ud i Verden — Morgensignalets Fanfare,
Saa klynke stønnende Hyl, Hundekoblernes Lyde,
Saa tordner det nu og da, det er Bøssernes Drøn, naar de skyde.

Her standsed han, sænked dog ikke Hornet, Tonerne henklang.
De tro'de, han spilte endnu, saa var det Ekkoets Gjenklang.

Han blæste paany, og Hornet tyktes fortryllet, forvandlet.
Snart grovt, snart fint, alt eftersom Wojskiens Mund det behandled.
Han eftergjør Dyrenes Røster. Ret som et Ulvegab
Hyler nu Hornet saa stygt, at man ræddes for Ulvens Flab.
Til Bjørnesvælg det sig vider og lydt som Bamsen brøler,
Med Et som Uroxens Brøl man i Luften det skingre føler.

Her standsed han, sænked dog ikke Hornet, Tonerne henklang,
De tro'de, han spilte endnu, saa var det Ekkoets Gjenklang.

Thi Træerne lydt gjentage det Kunststykke uden Mage,
Og Bøgen over til Bøg, Eg til Eg det kaster tilbage.

Han blæser paany, som var der hundrede Horn i hans Horn,
Saa hører man mellem hverandre vild Jagt gjennem Bondens Korn,
Skud, Hundeglam, Hjorterallen — nu løfter han Hornets Munding,
Og stærkt Triumf-Fanfaren slaar imod Himlens Runding.

Her standsed han, sænked dog ikke Hornet, Tonerne henklang,
De tro'de, han spilte endnu, saa var det Ekkoets Gjenklang.

Saa mange Horn der tone, som Træer der er i Skoven,
Som fra ét Træ til et andet en Korsang der flyver foroven,
Og stedse bredere rullende Tone paa Tone følger,
Og stedse mildere, stedse med stillere, finere Bølger,
Til Klangen etsteds histoppe bag Himmelens Tærskel sig dølger.

Hvad her er sagt om Wojskiens Spil, gjengiver netop hvad Mickiewicz har formaaet. Idet han, den Landflygtige, drømte sig tilbage til Barndomsindtrykkene af Natur- og Menneskeliv i et Land, der laa hen i en naiv og broget Civilisation, udenfor Industrien, men med et ejendommeligt Haandværkspræg, udenfor Politistaten, men med et af Vedtægten godkjendt Anarki, naaede han at faa Litauens ældgamle Skove til at tale, evnede at fremstille hele den lystige og vilde Jagt der i Landet, Dyrenes Naturlyd, Fuglenes Kvidren, Bjørnens Brummen,

Uroxens Brøl, alle Menneskestemmernes Kor. Han stiger fra den stille Hvisken mellem Bøg og Bøg, Eg og Eg, til det bliver, som havde han hundrede Horns Melodier i sit Horn, som havde han alle Landets afdøde Slægters Røster deri.

Disse Stemmer høres gjennem Digtet stedse i bredere Væld, stedse med renere Klang, som Landets inderste Attraa i Elskov og Ømhed, Haab og Vrede, Vildskab og Daarskab, Skjæmt og Begejstring, til det er, som fyldte hans Spil og Sang Polens Himmel. Og naar man har iagttaget, hvor dybt denne hans Digtning endnu den Dag i Dag virker i Polakkernes Sind, saa mindes man Ordene om Wojskiens Tilhørere, at det var dem, da han længst havde hørt op, som spilte han endnu. Saa helt lever Mickiewicz endnu i det Ekko, han har fremkaldt.

IX.

Alle de tre store romantiske Digtere forstummede tidligt. Fra 1840 af udgav Mickiewicz ikke mere nogen Digtning, skjønt han levede 15 Aar endnu. Fra 1846 af udgav Krasinski kun fem Psalmer, skjønt han levede 13 Aar endnu. Og Slowacki, der døde 1849, kun 37 Aar gammel, skrev i de sidste tre Aar af sit Liv næsten Intet.

Rivalitet og Meningsforskjel skilte dem i Fyrrerne helt fra hverandre.

Mellem Mickiewicz og Slowacki havde Spaltningen været dybest. Den sidstes Mangel paa Medgang og pirrelige Sind, ogsaa større Kulde, end retfærdigt var, fra Mickiewicz's Side havde stadigt holdt Slowacki i Afstand fra sin lykkeligere Medbejler til Landsmænds Beundring. Men et Øjeblik vare de dog mødtes i Samstemning: Nogle Dage efter at Mickiewicz's slaviske Kursus ved Collège de France var bleven aabnet, ved Juletid 1840, foranstaltede de polske Emigranter i Paris et Festmaaltid for ham. Til denne Festlighed havde ogsaa Slowacki indfundet sig; «Pan

Tadeusz» havde faaet ham til at glemme alle tidligere Krænkelser og alt gammelt Nag. Han selv rejste sig og fejrede i improviserede Vers Hædersgjæsten som Hjemmets første Sanger. Det Bedste i hans Sjæleliv brød her igjennem. Han ofrede intet af sin Værdighed; der var et Stænk af Bitterhed i Maaden, hvorpaa han hentydede til sin egen Skjæbne, og en vemodig Stolthed i det Haab, han udtalte, om ogsaa paa sin Vis at have indlagt sig Fortjenester, hans Fædreland vilde vurdere; men han tiltalte Mickiewicz med Hjertelighed og bragte ham sin Hyldest med oprigtig Varme. Denne sin Improvisation fremsagde han med saa megen Begejstring, at han vandt almindeligt Bifald, naar enkelte Fanatikere for Mickiewicz undtages, hvem det allerede saarede, at han havde sammenlignet sit Talent og sin Skjæbne med den store Mands. Mickiewicz gav et forholdsvis imødekommende Svar, ligeledes paa Vers, rimeligvis de sidste Vers, han har forfattet. Der var nogen Strenghed i hans Bedømmelse af Slowackis Produktion og Karakter — han gav ham det Raad at tæmme Hovmodsaanden i sig — men han sagde ham ogsaa smigrende Ting og berørte, at han selv i sin Tid i Wilna havde spaaet hans Moder Sønnens tilkommende Hæder. De to Digtere omfavnede hinanden, de Tilstedeværende omfavnede dem

med Taarer i Øjnene, og det gamle Uvenskab syntes forbi.

Men snart derefter kom det til endeligt Brud i Anledning af en ringe Sag, en Sølvskaal, som man bad Slowacki overrække Mickiewicz til Minde om hin Festlighed. Slowacki betragtede denne Anmodning som en Krænkelse, en Paadutning af et Vassalforhold, og da han afslog, faldt Emigrationens nykatholske Aviser over ham, angreb hensynsløst hans og hans Ven Krasinskis bedste Poesier. Han svarte med Angreb paa Mickiewicz's blinde Beundrere og skildrede deres Adfærd mod ham og hans Ven, hvorefter Bladene gave vrange Fremstillinger af hvad der hin Festaften var foregaaet mellem de to Improvisatorer. Slowacki ventede, at Mickiewicz nu vilde redegjøre for det virkelige Forhold; men da denne hyllede sig i fornem Taushed, rev Forbitrelsen Slowacki saaledes med sig, at den inspirerede ham. Han udgav *Beniowski*, et Digt i Byrons «Don Juan»s og Mussets «Namouna»s Maner, i hvilken Æmnet kun var et Paaskud til lyriske og følelsesbevægede eller spottende og angribende Udskejelser fra Hovedsagen, og her kastede han sig over Mickiewicz's Tilhæng «Emigrationens Jesuiter», som han kaldte dem, hudflettede dem med Lidenskab og Vid, og opgjorde — hvad der især vakte Læse-

verdenens Opmærksomhed — sit Forhold til Mickiewicz, sammendrog i Korthed sin Improvisation til ham og tilslyngede ham til Slutning denne Udæskning: Vi er to Guder, der herske hver paa sin Sol .... jeg vil ikke gaa med Dig ad din Vildvej, men ad en helt anden Vej, min egen, og Folket vil følge mig.»

Paa dette Tidspunkt i Slowackis literære Liv kom Krasinski ham offentligt til Hjælp idet han i en længere Artikel — hvis Anonymitet ikke skuffede Nogen — forsøgte at gjøre Ret og Skjel mellem Mickiewicz og ham, indrømmende dem hver sin store Evne og hver sin Sfære. Han tillægger her Mickiewicz den midtpunktsøgende, Slowacki den midtpunktflyende Kraft, den første plastiske, den anden musikalske Anlæg, og fremhæver især med Styrke Slowackis overordentlige Sprogkunst. Med noget uheldige og vidtsvævende Lignelser betegner han endelig Mickiewicz som en Formens Michelangelo, medens Slowacki skal svare til «Correggio og Rafael eller ogsaa til Beethoven.» Meningen var i ethvert Tilfælde god nok og fra nu af var Slowackis Anseelse i Stigen. Saaledes blev da den Tro ikke beskjæmmet som i sin Tid havde ledet Slowacki til (i Anledning af Dramaet «Lilla Weneda») at symbolisere sit Forhold til Krasinski i Forholdet mellem de to Tvillingbrødre Lel og

Polel, der bundne sammen med en Jernkjæde, ligesom danne et eneste Væsen i Kampen, idet den ene fører Sværdet, den anden Skjoldet.

Men snart skulde ogsaa dette tilsyneladende saa stærke Baand briste. I den første Halvdel af Fyrrerne havde det politiske Liv i den polske Emigration naaet et Højdepunkt. Man havde paa Følelsen, at der snart forestod et almindeligt europæisk Udbrud af revolutionære Lidenskaber og man foregreb det Kommende i den Overbevisning, at et Oprør var det eneste Middel til at gjenoprejse Polen. Towianskis Sekt havde bragt Sindene i Gjæring, men den virksomste Gruppe blandt Emigranterne var dog *Det demokratiske Selskab,* der først havde sit Sæde i Poitiers, senere i Versailles. Det forberedte en almindelig Opstand, som skulde begynde i det østerrigske og preussiske Polen, og da det med Rette mente, at en Opstand ikke kunde lykkes uden Bøndernes Hjælp, henvendte det sig gjennem hemmelige Sendebud og Smaaskrifter til Menigmand. For at vinde ham stillede man en ny Fordeling af Jorden i Udsigt og kom saaledes til at rejse en Trusel mod Godsejerne. Smaaskrifterne, af hvilke de vigtigste vare forfattede af Pseudonymen Prawdowski, drev den revolutionære Propaganda ved heftigt nedsættende

Domme om den Rolle, Aristokrati og Kleresi havde spillet i Polens Historie.

I sin Angst for Fritænkeri og i sin Afsky for Demagoger og Socialister skrev Krasinski i 1845 mod Prawdowski under Pseudonymen Spiridion Prawdzicki tre Psalmer (Troens, Haabets og Kjærlighedens), henrivende ved det sproglige Udtryk, men mystiske i deres Forkynden af Bønnen og den sædelige Selvlutring som eneste tilladelige Kampmidler overfor Undertrykkerne, uretfærdigt angribende i deres Opfattelse af Demokraterne som Blodhunde. Saa fuld af Tro han end personligt var paa Adelens overlegne Dyder, Heltemod, Ridderlighed o. s. v., nægtede han dog ikke dens Fortidssynder, men afviste de Mænd, der med barnagtig Grusomhed raabte paa dens Blod, med en Opfordring til «at kaste Kniven.»

Disse Psalmer irriterede Slowacki saa stærkt, at han lod sig henrive til et digterisk Svar «Til Forfatteren af de tre Psalmer», der med Varme og Kraft men tillige med bitter Spot imødegaar Læren om den passive Modstands Eneret og Nytte og haaner Krasinski som den fornemme Adelssøn der øm over de Privilegeredes Vel, overalt ser Farer for den stakkels Adel: «Hvem har truet dig med Kniven? ..... Maaské er Lyset trængt ind gjennem de røde Gardiner

for dit Vindve; det har syntes dig at se ud som Blod, og du raaber: Myrd ikke Szlachta'en. Jeg er saa beskeden, ikke at forbande nogen aandelig Bevægelse. Tro iøvrigt ikke, at den guddommelige Idé kun aabenbarer sig ledsaget af Engle; tidt lader Gud den fødes i Blod, og undertiden sender han den med Mongoler.» Mod Slowackis Ønske og Hensigt blev dette Digt givet i Trykken.

Rædslerne i Galizien, der strax efter brød ud, kom som for at give Slowacki et Dementi. Under Anførsel af østerrigske Agenter og løsslupne Galejslaver (som hin Szela, der lod hele Familien Bohusz, toogtyve Personer, myrde) overtalte i 1846 8000 polske Soldater, man gav Orlov, Bønderne i Galizien til den Tro, at Kejseren havde emanciperet dem, men Adelen forhindrede, at de fritoges for Krigstjeneste og opnaaede Deling af Jorden. De rejste sig som én Mand mod Herrerne i de tre blodige Dage, om hvilke allerede ovenfor er talt.

Skjønt det ikke var Polens Demokrater, men den østerrigske Regjerings fornemme Folk, der stod bag ved disse Myrderier, havde det dog vist sig, hvor let det var at vildlede den polske Bonde. Krasinskis profetiske Gave fik Ret, og i Aaret 1848 svarede han med *Vemodets Psalme* paa Slowacki's Digt.

Vel kom en overfladisk Forsoning i Stand imellem de to fordums Venner, men dog er deres sidste literære Forhold til hinanden en skrigende Disharmoni. I det af Slowacki efterladte Skuespil *De Uforbederlige* er Krasinski karikeret som Grev Phantasius Dafnicki, der gaar ud paa at gjøre et rigt Parti; ja endog hans Elskede Delphine Potocka karikeret som den fraskilte Grevinde Idalia, der ledsager ham overalt. Og i det af Krasinski efterladte store Arbejde *Det ufuldendte Digt* optræder i Demagogen Pankratius's Følge Slowacki under Navnet Julinicz som den populære Profet, der indfører sig med Udbruddet: «Jeg er en stor Aand, en Seer-Aand, Plads, Plads!» og som med usund Begejstring forkynder sin Ringeagt for Kristendommen og den Ligegyldighed for Menneskeliv, som kom til Orde i hans «Kong Aand».

I Aaret 1848 forelagde Slowacki i Paris sine Landsmænd Planen til et Oprørsforbund mellem Polakkerne. Han rejste til Posen for at faa Nationalkomiteen der til at gaa ind paa den, og selv tage Del i Kampen. Men Oprøret var da sin Ende nær. Slagene den 29de April og 2den Maj beredede Polakkerne afgjørende Nederlag. Efter at have gjenset sin Moder i Breslau vendte Slowacki tilbage til Paris og døde,

ramt af en langvarig, kvalfuld Sygdom, Aaret efter.

Med det store Revolutionsaar 1848 havde den polske Emigration udspilt sin Rolle. Saa stærke end de nationale Bevægelser og Bestræbelser i hint Aar havde været, rejste der sig dog ikke en eneste ny Stat paa nationalt Grundlag, ja Stater, hvilke Nationalitetsprincipets Gjennemførelse vilde have splintret (som Østerrig) gik kraftigere ud af Krisen. Men for Polakkernes Vedkommende var Indtrykket heraf ikke dybt. De romantiske Idealer, hvis Midtpunkt Rigets nærforestaaende Gjenoprejsning var, beherskede endnu alle Sind, skjønt efter de store Digteres Forstummen Romantiken ikke mere kunde tage saa høj en Flugt. Først det forfærdelige Sammenbrud i 1863 virkede som en Afgjørelse, vakte Folket af dets Drømmeliv og viste det Virkeligheden som den var.

Fra dette Tidspunkt af have i Polens Literatur Historie og historisk Kritik trængte Poesien tilbage. I Modsætning til de gamle Idealer og Stikord opdukker et nyt Ideal, *den historiske Sandheds*, og et nyt Stikord *Arbejdet*, og den nærmest følgende Tidsalders mest fremragende Skribent og Digter bliver den Mand, der mest energisk har hævdet Arbejdets Betydning for sit Folk og som selv gav Exemplet, idet han tog

sin Opgave i Literaturen som en Arbejders i største Stil. *Josef Ignaz Kraszewski* (1812—1886) der i Aaret 1879 ved sit 50-aarige Jubilæum som Forfatter, af Udsendinge fra alle Polens Egne hyldedes med Gaver og Æresborgerbreve som Polens største dalevende Nationalforfatter havde paa det Tidspunkt, uden Medarbejdere, udgivet 440 Bind, og dersom allevegne omspredte Artikler tages med, maaske 600 Bind i Alt. Han forhindrede som Romandigter de højere Klasser i at glemme deres Nationalitet ved udelukkende Læsning af fremmede Bøger og hjalp efter Evne Folket til at kjende sig selv idet han afvexlende i journalistisk og digterisk Form angreb de nationale Vildfarelser og som en energisk Folkeopdrager lærte Polakkerne, hvilke Pligter deres politiske Ulykke paalagde dem i højere Grad end andre Folk.

Kraszewski har skrevet historiske Romaner, moderne Romaner, Fabler, Erindringer, Digte, Lystspil, Rejsebeskrivelser, har udgivet Folkebøger og Skrifter for Ungdommen af ethnografisk, arkæologisk, historisk og filosofisk Indhold, har virket som Theaterdirektør, Dagbladsredaktør og politisk Skribent, desuden som Illustrator, Tegner og Raderer; kort sagt denne ene Mand har udbredt Skrifter som et Bibelselskab og stræbt af disse Skrifter at forme en national Skole for

sit Folk. Det forstaar sig af sig selv, at en saadan Frembringelsesdrift ikke lader sig forene med den kunstneriske Fuldkommenhed, der for de romantiske Digtere var Loven. Alligevel ere Romaner som *Morituri* og *Resurrecturi,* Noveller som *Ulana* og især som den højst indtagende *Pottemageren Jermola* Værker af ægte Kunst.

I det nærværende Øjeblik har Polen ikke nogen Forfatter af første Rang, skjønt det ikke mangler paa fremragende Talenter i forskjellig Retning. Polen har i *Adam Asnyk* en yndefuld Lyriker, i *Boleslaw Prus* (egentlig Aleksander Glowacki) en humoristisk og fintfølende Novellist. Denne sidste Forfatter, en Autodidakt, er som tapper og sandhedskjærlig Journalist en af de Mænd, hvis Indflydelse er vægtigst og som bidrager mest til at udforme den nye Tid i Polen.

Iøvrigt staa to, begge meget evnestærke, Mænd paa nogle og fyrretyve Aar som den skjønne Literaturs betydeligste Repræsentanter.

Aleksander Swientochowski er en født Adelsmand, men uden Aristokratpræget, den moderne Tids Mand, den frie Tankes principielle Talsmand, Repræsentanten for Europas fremskredne Kultur, stærk som Vilje og Karakter, stor som Stilist og Polemiker, som Digter ganske op-

gaaende i sin Tendens. Hans Dramer ere uden kunstnerisk Værd, men hans Noveller *Chawa Rubin*, *Damian Capenko*, *Karl Krug* have, ganske bortset fra deres humane Tendens at lære Polakkerne Humanitet mod de Fremmede paa Polens Grund: Jødinden, Lillerusseren, Tyskeren, en fast og sluttet Form af høj kunstnerisk Rang. Novellen *Clemens Boruta* udfolder med digterisk Kraft Hungerlidelsens Drama.

En skarp Modsætning til den utrættelige Agitator Swientochowski danner Polens Yndlingsforfatter *Henryk Sienkiewicz*, en Patriciernatur med et rigt og smidigt Talent, lige følelsesfuldt og skjærende satirisk. Han har naaet sin Højde, hvor han viser sig som skarptskuende Realist paa det sjælelige Omraade, i sine *Kultegninger* (Szkice weglem), den hjertegribende Historie, om hvorledes en stakkels ung Bondekone drives til at hengive sig til en Slyngel for at fri sin Mand fra Soldatertjenesten, et Mesterværk. Han er fortrinlig i den ganske korte Novelle *(Fyrtaarnet, Englen)* malerisk i Fremstilling og tindrende inderlig. Desværre er han i de senere Aar gaaet op i Frembringelsen af endeløse historiske Romaner i den ældre Dumas' Manér, som have gjort hans Navn populært i vide Kredse og indbringe store Summer.

Og dog anviste allerede «Pan Tadeusz» den

senere Digtning Vejen mod det virkelige Liv, Aarhundredets eget Liv og aabnede i Grunden den polske Realismes Epoke. Snart maa ogsaa den Overbevisning trænge igjennem, at hvis Polens Digtere i vore Dage for Alvor ville kappes med Europas fortrinligste Fortællere, med Forfattere som Frankrigs og Ruslands store Prosaister, er det ganske nødvendigt, at de vende den fjerne Fortid Ryggen og holde sig til det eneste Omraade, hvor det er Digteren muligt helt at undgaa det Vedtægtsmæssige og være ikke blot inspireret, men sand.

Det er naturligt, at Skribenternes Fantasi i Polen længere end andensteds har vedblevet at bevæge sig om Fortiden. Da det polske Folk som Folk var blevet tilbagevist til praktisk Uvirksomhed, maatte Fortiden forekomme det som dets bedste, dets glorrigeste Besiddelse, og saaledes maatte selv efter den egentlige Romantiks Undergang Digterne længe vedblive at dvæle ved Fortidsminderne, som de fandt i Bøger, istedenfor at gjengive det Liv, der fuldt saa interessant gled dem upaaagtet forbi. Den stærke kunstneriske Trang til Fortiden beroer alligevel i sidste Instans paa den Overtro, at Fortiden eller, som man kalder det, Historien alene tilsteder en Fremstilling af det Ideale. Men maaské vil det vise sig, at det Historiske

er ligesaa undværligt for Poesien som det Spiritistiske. I den polske Romantiks Blomstringstid kunde Intet fortælles eller fremstilles dramatisk, i hvilket ikke Aander spillede en Rolle, hyppigt en Hovedrolle. De syntes mere poetiske og mere ideale end Mennesker af Kjød og Blod. De erstattede Guderne i de antike Poesier, oversvømmede selv de samtidige Stoffer som i «Dziady» og selv det historiske Drama som i Slowacki's «Cenci». Fremmaningen af den fjerne Fortids Skikkelser i polsk Romanliteratur turde være en ny og kun lidet mindre abstrakt Spiritisme. Thi ogsaa disse falde hyppigt under Inddelingen: gode og onde Aander.

Der er kun én Fremtid for Polens skjønne Literatur, efterat Romantikens Dage ere omme, det er den, at blive moderne, et levende Udtryk for vor egen Tidsalders Liv.

Polens hele Aandsliv og Skriftverden drejede sig et langt Tidsrum igjennem om Spørgsmaalet om dets Existens. Vi have set, at dette Spørgsmaal udviklede sig til at være Spørgsmaalet om de højeste Ideers Realitet. Men, det forstaar sig, evigt kan et Folks Literatur ikke vedblive at dreje sig om saa abstrakt et Æmne. Den Grundfølelse, som Polens romantiske Literatur gav Udtryk, vil ikke tabe sig, men den kan

ikke vedblive at være eneraadende, uden at Literaturen forarmes.

Den altfor overvejende Følelse af Samhørighed med andre, af almene Lidelser og almene Bestræbelser, den stadige Spillen paa en enkelt Stræng maa hindre, at Individerne med deres hele Ejendommelighed træde frem i Literaturen. Idet de stadigt opfattes som Led i en Helhed, delende Glæder og Skuffelser med andre, naas ikke ned til Dybden af Existensens hele Kval. De fremstilles ikke som ensomme nok. Er det galt ikke at se Skoven for Træer, saa er det ogsaa urigtigt, ikke at se Træerne for Skov. Vistnok er her i Digternes Ungdomsværker nok af de Byronske Heltes halvt paatagne Ensomhedsfølelse. Men det stilfærdige Menneskes Ensomhedsfølelse faar intet Udtryk. Hermed hænger det sammen, at Personerne i denne Literatur trods alle de onde og haarde Skjæbner, der hagle ned over dem udefra, ikke ere ulykkelige nok. De Ulykker, hvis Skueplads den ydre Verden er, findes her i rigeste Maal. Men den dybeste Tragedie, den, hvis Theater Menneskesjælen kan være ogsaa uden nogen særlig Forfølgelse af en fjendtlig Skjæbne, føres ikke i samme Grad frem for Læserens Bevidsthed. Disse Digtere have saa naturligt følt Trang til at sige deres Læseverden et trøstende,

forhaabningsfuldt Ord, at de ikke have loddet Ulykken tilbunds med deres Indbildningskraft. Og paa den anden Side har Polens romantiske Literaturgruppe, saa rig den end er, den Mangel, at den har levnet Tilværelsens komiske Elementer for sparsomt Rum. Saaledes savner den Menneskelivets fulde Omfang, har ikke dets hele Spænding. Det synes, som om Sansen for det Komiske ikke er meget stærk eller meget udbredt i det polske Folk. De Digtere, der som *Fredro* have havt et skarpt Øje derfor, have ikke brugt deres Evne til det Komiske i højere Ideers Tjeneste, og de Digtere, der som Romantikerne have virket i Ideernes Navn, have ingen Styrke besiddet i Brugen af Latteren hverken som Vaaben eller som Udtryk for Munterhed.

Der er et Skjær af Humor udbredt over «Pan Tadeusz», som ikke kunde være finere og smukkere, men det er svagt, og det lykkes ikke Digteren ret at gjøre et komisk Indtryk, hvor han tilsigter det. Greven bliver saaledes nu og da kjedelig, hvor han skulde være komisk. Med en mere udviklet komisk Sans vilde Mickiewicz heller ikke have kunnet frembringe en Figur som Gustav i «Dziady». Han er ufrivilligt komisk, hvor han skulde gribe dybest. Heller ikke Slowacki naar nogensinde til en

stærk komisk Virkning. Hans komiske Bifigurer ere aldrig aflurede Livet, men minde stedse enten om en Shakespearesk Clown eller om en Calderonsk Gracioso, fremkalde højest et Smil, aldrig Latter. Virkeligt komisk virker han kun, hvor han ikke tilsigter det, som ved Udmalingen af sin fordrukne og fortvivlede Helt Lambro's Bedrifter. Saa fjernt endelig en komisk Effekt ligger et Talent som Krasinskis, viser dog Karaktertegningen af den italienske Finansbaron i «Det ufuldendte Digt», at han har siddet inde med en uudviklet Evne i den Retning. Kun Skade, at han slet ikke har følt Trang til at anvende den. Der havde været god Brug for komiske Virkninger i «Den ugudelige Komedie». Pankratius og hans Omgivelser vilde have vundet i Interesse derved.

I ren Almindelighed kan man sige, at en hos Nationens Ypperste mere udbredt og mere fin Sans for det Komiske vilde have forhindret adskillige af de romantiske Heltes Udskejelser, trængt de romantiske Spøgelser og Hexe mere tilbage i Baggrunden og skjærpet Karaktertegningen for en Mængde Bipersoners Vedkommende.

Mangelen af det komiske Element i denne Literatur har en tredobbelt Grund, dels den alvorlige, ja sørgmodige Stemning hos det Pub-

likum, for hvilket Digterne skrev, dels disses strenge Opfattelse af deres Kald, idet de betragtede sig som Folkets Lærere og Ledere, aldrig som dettes *maîtres de plaisir*, dels endelig den i dette Aarhundredes polske Aandsliv til Yderlighed drevne Idealisme.

Denne Idealisme, der naturligt har avlet en ikke ringe Djærvhed, hvor det gjaldt om at udtale en ilde hørt Overbevisning eller en flammende Protest, udelukkede den djærve og alsidige Opfattelse og Skildring af Menneskenaturen. Den polske Romantik savner de stærke Kontraster, der fremkalde Indtrykket af det Komiske, fordi den altfor udelukkende har fremstilt Mennesket fra Aandssiden. At Mennesket først og fremmest er et Væsen med Fornødenheder, ikke et Væsen med Ideer, det er her fortiet eller tilsløret. At stærk erotisk eller politisk Lidenskab er en Undtagelse i Menneskelivet, det spores saa lidet i denne romantiske Literatur som i andre. Men der gives maaské ingen Literatur, i hvilken det Sansernes og Drifternes Liv, der er al Lidenskabs Grundlag, er saaledes forbigaaet, eller — hvor det ikke helt har kunnet overspringes — er malt i en saa fjærnende Forkortning. Derfor skal man søge om en mere kjønsløs Erotik end den, der findes i Polens romantiske Literatur, i Slowacki's

«I Schweiz», i Krasinski's «Morgenrøden» osv. Man forbauses formelig over den Billet og den Nøgle, som i «Pan Tadeusz» Telimene stikker Helten i Haanden, og dog er dette Alt, hvad vi erfare om Forholdet mellem de to. Men hvor hele Menneskets sensuelle Væsen og dermed et af de stærkeste Kontrastforhold mellem aandig Stræben og jordisk Drift er unddraget Fremstillingen, der maa i Poesien den tragiske Halvkugle nødvendigvis savne det Supplement, som den komiske Halvkugle afgiver.

Hvad imidlertid maaské mest afgjort fattes i denne Epoke af Polens Literatur, det er, som venteligt var, Udtrykket for den rolige Livsglæde. Den rummer megen Kjærlighed, men ingen Tilfredshed. Det er den store Undtagelse, naar her forekommer et Væsen, der en enkelt Gang aander fuldt og frit.

Dog hvad hin Epoke besidder er meget og rigt: en Alvor saa stor, at ingen anden Literaturgruppe i Europa er saa gribende alvorlig, en Pathos saa dyb, at kun Grækenlands og Englands største Tragikere føre et lignende Sprog, og en Begejstring saa høj og ren, som den i andre Lande kun forekommer stænkvis. Ingensteds ser man den henrive et helt Slægtled som her.

Som Kunstform er Romantiken i vore Dage

død, en Ting, der hører Fortiden til. Dens Helte og Heltinder, dens Aander og Hexe, tildels endog dens Sprog og dens Stil er forældet. Ikke desmindre gives der en Romantik, som overlever Kunstformer og Kunstskoler og som endnu bevarer sin Livskraft og sit Værd. Det er det Element af sundt Sværmeri, som enhver stærk menneskelig Følelse kan antage, naar den forfines eller potenseres ud over det Almindelige. Uden nogensomhelst Baggrund af Overtro og uden Forhold til nogetsomhelst Overnaturligt kunne vore Følelser for Naturen, for Skov og Mark, Hav og Himmel, antage denne Form af romantisk Henrykkelse, og i end højere Grad til alle Tider Følelser som Elskov, Venskab, Kjærlighed mellem Forældre og Børn, Kjærligheden til Sprog og Hjemstavn og fælles Minder.

I faa Literaturer har denne blivende Romantik opnaaet et Udtryk af saadan Skjønhed som i den polske.

X.

Naar man gaar gjennem den Sidefløj af det store Kreml-Palads i Moskwá som indeholder Rustkammeret *(Orusheinaja Palata)*, ser man i det nedre Stokværk 22 Marmorbyster af polske Konger og berømte Polakker, i det øvre Stokværk i den store runde Sal den polske Trone, og i Nærheden den Krone, som den sidste Konge af Polen, Stanislaus August, har baaret, endelig i Salen ved Siden af (ligeoverfor Karl den Tolvtes Bærestol fra Slaget ved Poltawa) 60 erobrede polske Faner fra 1831 og 1863, med polske Indskrifter, sønderrevne af Kugler, og tilhøjre derfor paa Gulvet et smukt forarbejdet tillukket Skrin. I dette Skrin opbevares Forfatningen af 3die Maj 1791 — «Polens Adelsbrev mellem Europas Folk» — som Musæumsgjenstand. En Russer, der ledsagede mig paa Kreml, gjorde tiltrods for sin Nationalitet den Bemærkning: «Det gjør et vemodigt Indtryk at se de Faner og den Cassette her.» Hvor forunderligt maa

det da være for en Polak med blot nogen Nationalfølelse at se sit Lands store Mænd, de Insignier, der var Sindbilleder paa hans Fædrelands Værdighed som uafhængig Magt, Fanerne med den hvide Ørn, ja selve det *Magna charta*, hans Folk i det højeste Øjeblik af dets Liv udstedte for sin Fremtid og som aldrig retsligt er sat ud af Kraft, udstillede her i en fremmed Hovedstads Kejserpalads som Kuriosa for Skuelysten. Det maa være som at læse sit Navn paa en Ligsten.

At bekjæmpes, at forfølges, at behandles som Forbryder, naar man er i sin Ret, det lader sig bære; men at se sig behandlet som død, at se sine Minder, sin Stolthed, sin Fane, sit Fribrev udstillede til Haan af en Anden som hans Ejendele, som Snurrepiberier fundne i en Grav, det er med sine Øjne at se, med sine Hænder at gribe den fuldbyrdede Undergang af det, for hvilket man lever — og saa dog at skulle fortsætte Livet i Tro derpaa.

Atter og atter vender man tilbage til den Tanke: Hvor dette Polen dog er symbolsk! Thi hvad anden Lod end Polakken har i denne Tidsalder Enhver, der har elsket Frihed og villet noget Godt! Hvad har han oplevet andet end Nederlag! Naar har han set et Glimt af Sol? Naar har han hørt et Fremgangssignal? Overalt,

overalt de stærke Voldsmænds Fanfarer eller de frække Hykleres Orgelkoral! Og allevegne Dumheden som Livvagt om Løgnen, og allevegne Ærefrygt for det, som er usselt, og allevegne den samme Pøbelhaan over det Eneste, som er helligt.

Ja Polen! du er det store Sindbillede. Symbolet paa den bagbundne Frihed, der trædes paa Nakken, Udsigtsløshedens Symbol med Haab mod al Sandsynlighed, trods Alt.

Naar den Fremmede ser dig, dækket af dit Snelag ved Vintertid, saa synes Kulden og Sneen og den evigt mørke Himmel ham i den Grad at stemme med dit Væsen, at han næsten ikke kan tænke sig disse nøgne Træer bedækkede med Blade, disse Gader og Veje snefrie, denne Himmel ren og varm, dette Land uden Vinter.

Men kommer han saa til Warschau en Sommerdag, naar Solen blinker gjennem det tætte Løvværk i den Sachsiske Have, naar *Den grønne Plads* (Zielony Plac) svarer til sit Navn, og *Lazienki* ligger, smilende og elegant, indfattet af sine Trægrupper, spejlende sig i sin Park, saa føler han, at ogsaa Sol og Sommervarme har hjemme her. *Wilanow* lokker ham, Sobieskis skjønne Lystslot, som han hidtil kun har set i kolde Foraarsdages Lys, og han gjenfinder Slottet omgivet af en yppig, duftende

Flora, af mægtige Træer, som Sobieski har plantet selv eller ladet plante.

Aldrig har han set saa høje, saa pragtfulde Popler; høje som Cypresserne i Hadrians Villa ved Tivoli, stolte som de, sørgmodigt og dog festligt stemmende som de.

Og naar saa Vinden en Sommeraften suser svagt gjennem de høje Popler i Wilanow, og naar den Fremmede gaar langsomt ad den brede Allé, de danne, mens han hører det polske Sprog omkring sig og i sin Nærhed maaske ser kjære Væsener, der leve helt og udelt i Lidenskaben for Polens Sag som i den Sag, der alene giver deres Liv en Mening og en Indvielse, og i Troen paa Polens Fremtid som i den Tro, der alene har gjort dem til tapre, værdifulde Mennesker — naar saa Solens Nedgang er smuk og Blomsterne dufte og Varmen er mild og Luften et Kjærtegn, saa stemmes ogsaa den fremmede Vandrer mindre haabløst, og han mumler ved sig selv: Hvem véd! Maaske — trods Alt!

GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KJØBENHAVN

